

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

160

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1962

Βουραζήνη - Μαρινόμυον (Γύμν.)

Σταυρή 24μ. Άνδρ. 27μ. Είναι -
 $\frac{5}{3}$ μέτρα θάλασσα. Φως 4' 10"

Γουρημ. $\frac{8}{100}$ μέτρα θάλασσα οίαντα

Σκουφός

ΙΣΤΟΡΙΑ Δ/Γ=1182

ΕΧΒ

άλλη

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

42
1961

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ — ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΣΤ' 89 ΣΧΒ

Βουραζελή-Μαρινάκου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

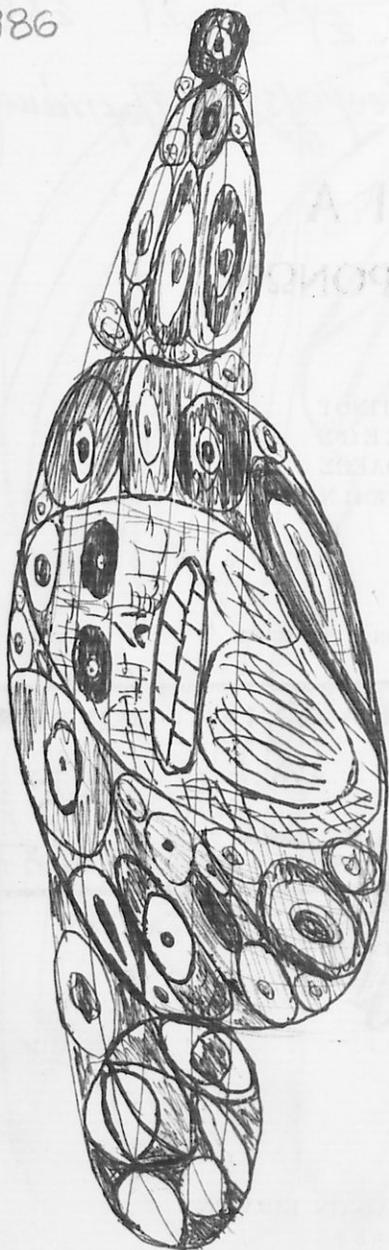
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΕΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1962

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
986

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐφετεινὴ μας ἱστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ. Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ Ἱστορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων, Βυζάντιον.

Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν, ἠγάπησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους : α) 330 - 641, β) 641 - 1204 καὶ γ) 1204 - 1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641 - 1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται ὁμοιογενές, ἦτοι ἑλληνικὸν καὶ αὐστηρῶς ὀρθόδοξον. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἕλληνας ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204 - 1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἐνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.

1002
247
821
886

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει την περίοδο 1950-1954 (5) 501-520 και 1954-1955 (7) 1204-1205. Η έκδοση αυτή είναι η πρώτη έκδοση της σειράς των βιβλίων που εκδίδονται από το Υπουργείο Παιδείας.

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει την περίοδο 1950-1954 (5) 501-520 και 1954-1955 (7) 1204-1205. Η έκδοση αυτή είναι η πρώτη έκδοση της σειράς των βιβλίων που εκδίδονται από το Υπουργείο Παιδείας.

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει την περίοδο 1950-1954 (5) 501-520 και 1954-1955 (7) 1204-1205. Η έκδοση αυτή είναι η πρώτη έκδοση της σειράς των βιβλίων που εκδίδονται από το Υπουργείο Παιδείας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

330 — 641

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 - 337)

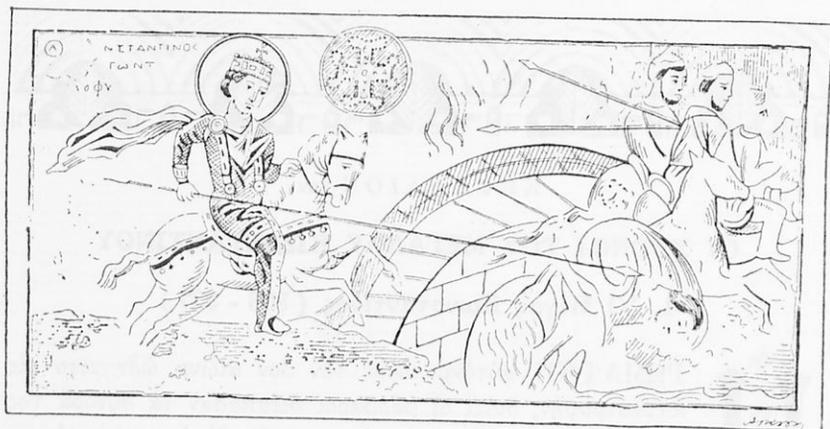

ΡΩΜΑΪΚΗ αὐτοκρατορία τὸν 3ον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφήν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονικιῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλλυριῶν προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς (284 - 305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὁποῖα ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρесе τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνην τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμωσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπὴρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνην τὴν Ἀνατολήν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲ ἔδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καῖσαρ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μὲ ἔδραν τὰ Τρέβιρα καὶ ὁ ἕτερος καῖσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καῖσαρες ἔγιναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δυο ἄλλους καῖσαρες, τὸν Μαξιμῖνον καὶ τὸν Σεβῆρον. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντῖνου.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανὴν μητέρα, τὴν Ἑλένην,

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

(Μικρογραφία τοῦ 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸ 273. Ἀνατραφεὶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἠγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του τὸν ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὅλον εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος. Ἐπίσης προσετέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρὶς ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινε ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἐν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λικίνιος ἠττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφρονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἐξαιρετῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπίσημου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομαθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Ἦδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἐστρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικὸς (εἰδωλολάτραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νῆκα καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ χριστιανοὶ καὶ εἰδωλολάτραι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ λατρεύουν

2. Ἡ Ἁγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μωσαϊκογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸν Θεὸν τῆς ἐκλογῆς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρησκειῶν / Νόμισμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κοπὲν τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μετὰ τὸν ἐθνικὸν Θεὸν "Ἥλιον, φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρὸν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, γενόμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἠνύχησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἠκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ἡὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, διαίρεσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἐξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀ π ὀ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ί α· σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι τούδε εἰς ἐθνικοὺς ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυσίας), διετήρησεν ὅμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπήκοοι ὄφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος θεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἐκάστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαινον εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἠὔξησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὁμοίως ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκαμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μετὰ τὰ ἐξαιρέτα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἠὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὅποιος ἐκινεῖτο συνεχῶς καὶ ἀμέσως ἔφθανεν εἰς κινδυνεῶν σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καί, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μ ι σ θ ο φ ο ρ ι κ ὁ ς. Ἕνοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους τοῦ Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενείας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίαις πρὸς καλλιέργειαν καὶ υποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὅποια προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν τὴν ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον **συμμάχους**.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἔθνη οἱ ἱστορικοὶ ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκήρυξεν Ἰσ α π ὅ σ τ ο λ ο ν καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἐλένην μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον **Μέγαν**, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθυμῶδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετῆρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην, ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροὶ εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρῦνῶνται εὐκόλως οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους, Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἠπέλουν τὰς πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας.

Ἐἵλκυσεn ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντῖνου ἡ ἐξῆμετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ

Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὐρισκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

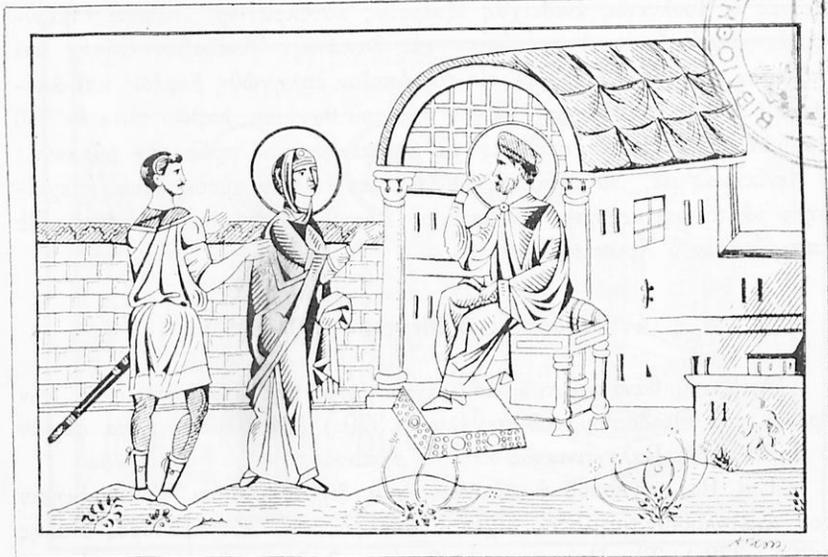
Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, με ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ. ἄ. Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτευούσης μετέφερον ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὠραῖα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισημῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαία ἑλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος περιέβλεπε τὴν πόλιν με ἰσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατώρθωσεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγράψῃ μακράκινα ἱστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ ἑνδεκα αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομῶν.

3. Ὁ Κωνσταντῖος (337 - 361) καὶ Ἰουλιανὸς (361 - 363)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἕως ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Κωνσταντῖος, ἐξοντώσας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκνήρυξεν αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὁποίους περιορίσας ὁ Κωνσταντῖος εἰς μονήν, αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ὁ Κωνσταντῖος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἕως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ὁ φιλόποπτος Κωνσταντῖος προσεπάθησεν νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δυνάμιν του, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκνήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Ὁ Κωνσταντῖος ἔσπευσεν ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πό-

3. Ίουλιανός ὁ Παραβάτης

(Μιζοσοφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βασικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

λεμος, διότι καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινε ὁ Ίουλιανός (361).

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο βαθὺν θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Εὐθὺς ὡς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανοὺς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ίουλιανός, ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὠραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχε καταγοητεύσει.

Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἠμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ίουλιανός, διὰ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προσεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν ὠνόμασαν ἀ π ο σ τ ἄ τ η ν καὶ π α ρ α β ἄ τ η ν.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς

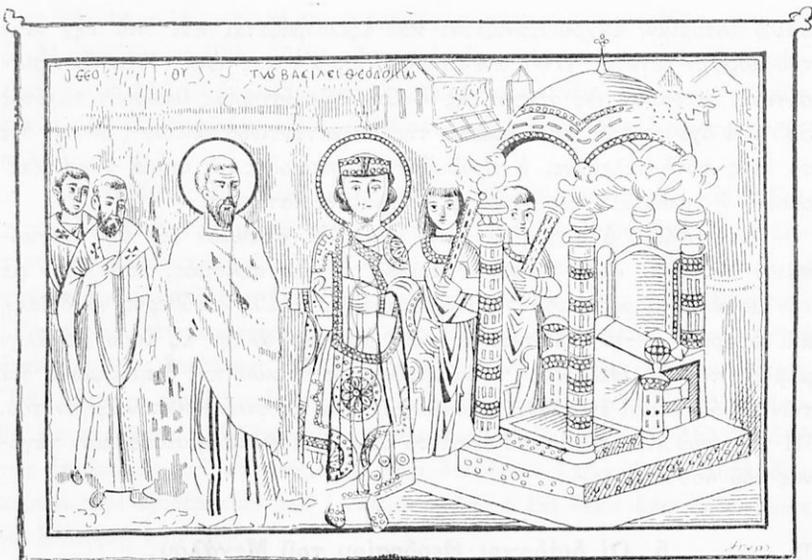
χώρας ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε σημαντικές οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποιον ἐπληρώθη βαρέως καὶ ἀπέθανε (363). Λέγεται ὅτι, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν : « Νενίκηκάς με, Ναζωραῖτε ». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὀριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379 - 395)

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντινιανός καὶ ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Βάλλης (364 - 378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Γρατιανός (375 - 383), ὁ ὅποιος διώρισεν αὐγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδοσίον. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη ὀριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ὡς τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λούγδουνον (Λυὸν) ὁ Θεοδοσίος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῆ βασιλείαν του ὁ Θεοδοσίος ἐπέδειξεν ἐξαίρετα πολιτικὰ καὶ στρατηγικὰ προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπεινε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις καὶ ἐχειρίσθη ἐπιδεξιῶς τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαιτέρως ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀμυναν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἰσχυρὸν στρατόν. Ὅθεν δικαίως ἀνομάσθη Θεοδοσίος ὁ Μέγας καὶ κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν εἰς ἴσην μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφότεροι εἶναι ἰδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων)

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον καὶ ὀρμητικὸν τοῦ χαρακτήρος τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ἀλίγων μισθοφόρων ἀξιωματικῶν ἐν Θεσσαλονικῇ, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἄνω τῶν 7.000 ἄνθρωποι ἐφρονεύθησαν. Ὅταν ἕμως εὐρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλᾶνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του, Ἄρκαδιον καὶ Ὀνώριον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ἀσίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ Ὀνώριος τὴν Δύσιν (Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἤτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκό-

σμιοι ιστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ιστορικοὶ ὡς ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὄχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ. Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ χριστιανισμός, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ ἴσου μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὀριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλόπρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰῶνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρκάδιος (395 - 408) ἦτο 18 ἐτῶν ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἄνθρωπον διεσθαρμένον, ὅστις διὰ μηχανορραφίῶν ἐπέτυχε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διήλυθε τὸν Ἀρκάδιον, ὡς πρόβατον : « Ἐκυρίευσεν Ἀρκάδιον καθάπερ βοσκῆματος ». Ὅπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσο μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴ τὸν εὖνοῃ. Βραδύτερον ὁ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περιόδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γότθων καὶ Οὐννων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἱκανώτατος πολιτικός, ὁ Ἀνθέμιος, ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθε μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ ἑπταετής υἱὸς τοῦ Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (408 - 450), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου (μέχρι τὸ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, ἱκανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν ἀυξήθεντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀνθέμιος διηύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι' αὐτὸ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουναβέως Οὐννοὺς καὶ ἐγκατέστησε περιπολίαις πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Οὐννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουναβέως. Ἐὰν αὐτὸ τὸ ὥραϊον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἰδιαίτερος ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν ὀξυδερκίαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατῴρωσε νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκηρύχθη αὐγοῦστα ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πουλχερία, προικισμένη μὲ πολιτικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικά, τὴν ἵππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, διὰ νὰ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν τῆς τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀθηνάϊδα, πολὺ μορφωμένην, ἣ ὅποια ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πανδιδακτήριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλοσοφία, ἡ λατινικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνικὴν τῆς καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἠνύνησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

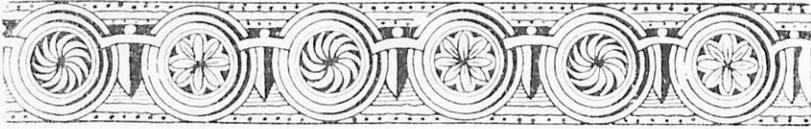
Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τῆς ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὅποια δις ἐπεσκέφθη. Διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακι-

σμένους, ήλευθέρωσε πολλούς αιχμαλώτους και έδωσε πολλά χρήματα εις εκκλησίας και μονάς. Έπειδή όμως επήλθε δυσαρέσκεια μεταξύ Πουλχερίας, Εύδοκίας και Θεοδοσίου, ή εὐσεβής Εύδοκία κατέφυγεν εις τὰ Ἱεροσόλυμα, όπου και απέθανεν. Είναι εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εις τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο μεγάλης καταστροφῆς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ή Πουλχερία ἐνυμφεῖθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εις τὰ πολιτικὰ και στρατιωτικὰ, ὅστις ἀνηγγορεύθη αὐτοκράτωρ και πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ή εὐλογία τῆς ὁποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστή τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωσεν εις τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰὼν) εἰσῆχθη και ή χρῆσις, ή ὁποία, τρόπον τινά, ἀπῆλειπε προηγουμένης ἀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μαρκιανός (450 - 457), βοηθούμενος και ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν και σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ή ἐναντι τῶν Οὐννων στάσις του, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος εις τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 απέθανεν ή Πουλχερία, ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν της ὑπὲρ ἐκκλησιῶν και φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη και ἠκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ ή Ἐκκλησία δώνομασεν ἀμοτέρους ἀγίους και τοὺς τιμᾷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ὁ Μαρκιανός όμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς και ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας ὁ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἀσπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θράκκα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἶχε πειθῆνιον ὄργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΣΩΝ

6. Οὐννοι

Κ

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδουν εἰρηνικῶς ἢ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προεκάλουν ἀναστάτωσιν.

Οἱ Γερμανοὶ (Β η σ ι γ ό τ θ ο ι) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἤρχισαν βραδέως καὶ ἀθρούβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμοὺς ομάδας, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἣ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχώρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ πίεσις τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ Οὐννοι μετὰ τῶν συμμάχων των Ὁστρογόθων.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὐξήθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῆ φόβους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν (Ὁ σ τ ρ ο γ ό τ θ ω ν) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἀναστάτωσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτοι οἱ Οὐννοι, οἱ ὁποῖοι ἀνακόπτουν τὴν διείσδυσιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Οὐγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἡ ἐξάπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἰδιατέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὀνομάζομεν εἰς τὴν ἱστορίαν Μ ε γ ά λ η ν μ ε τ α ν ά σ τ ε υ σ ι ν τ ῶ ν λ α ῶ ν.

Οί Οὔννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφήσαντες τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανούς. Οἱ Οὔννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἱκανοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταζαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανούς, μετὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἤλθον εἰς ἐπιμειξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Οὔννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικίνδυνοι ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ τὴν ἀποφύγην αὕτη τὰς ἐπιδρομὰς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Οὔννους κατ' ἔτος πολλὰ χρέηματα.

Ὁ σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Οὔννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435 - 453), ὅστις ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἐτήσιαν πληρωμὴν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβερὰς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατώρθωσε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλά τὸ κράτος του, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Ἦτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλῃν ὀξύδερκειαν, τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ ὑπερβολικὰ ὠμός, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ του συνοδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Οὔννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργῶν τὴν γῆν. Ἐκαμμον λοιπὸν συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ, μολονότι ἐλάμβανον χρέηματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλεηλάτου ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρμισαν μεταξύ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἠπειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὅποτε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ θάρρους ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἐξηκριβωμέναν πληροφορίαν, ὅτι οἱ Οὔννοι ἠτοιμάζοντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλίαν μὲ παυδάριθμον στρατὸν φονεῶν καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ἱκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἤλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς

συνάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὰ Κ α τ α λ α υ ν ι κ ἄ π ε δ ί α (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Ἐθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἰκκνότης τοῦ Ἀετίου καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὁ δὲ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκυληϊάν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἱδρυσαν τὴν Ἐνεπίαν (452). Ὁ Ἀττίλας ἐλεηλάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἤτο ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης ἀλλ' ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατόρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (553) καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐννων διελύθη.

7. Γερμανοὶ

Ἐκτὸς τῶν Οὐννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοσθνία εἶναι οἱ Γερμανοί, γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνάς των ἐναντίον τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, Ὀλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα ἐξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βησιγόθοι, Ὀστρογόθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων, οἱ Βησιγόθοι μετετοπίσθησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς στρατιωτικὰς των ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης (364 - 378), συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνίκηθη καὶ ἐκίη ἐντὸς τῆς σκιῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρία ἐνέργεια τοῦ Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδαμασθοῦν οἱ Βησιγόθοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατόν του (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των.

Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος,

ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάρικος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα, κατὰ προτροπὴν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάρικον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῆ μεταξὺ Γότθων ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας μετέφρασεν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Ἀφήσας τὴν Σπερεὰν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάρικος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρῆσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῆ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπρησχολημένον μετὰ τοὺς Οὐννοὺς καὶ δὲν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλάρικον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστρατήγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων μετὰ ἰκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προετίμησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ ἐπαναστάσεις καὶ ἔγιναν τόσοσιν δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλάρικου ὤθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανεπιλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἀργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάρικος συνέχισε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὅποιαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεηλάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶταί του. Μετὰ ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάρικος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀττάουλος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἔδρυσεν τὸ νέον βησιγοτθικὸν κράτος μετὰ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπέξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγότθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλήσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ὁμοίως ἄλλοι Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὄλων, διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μετὰ τὸν ἰκανώτατον ἀρχηγόν των Γίτζερίχον (429 - 476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς

τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Ὁ Γιζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Κ α ρ χ η δ ό ν α, ἐδημιούργησε στόλον καὶ ἐπεζέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς Ἄ σ π α ρ δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἤλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶταί του ἐληγάτησαν ἐπὶ δύο ἐβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις β α ν δ α λ ι σ μ ό ς.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγόθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλαὶ καταστροφαὶ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινεν ἄθικτον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Β η σ ι γ ό τ θ ω ν, Β ο υ ρ γ ο υ ν δ ί ω ν καὶ Φ ρ ά γ κ ω ν ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Β ά ν δ α λ ο ι εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὁ σ τ ρ ο γ ό τ θ ο ι (ἤτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἔμειναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ χρήματα διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. Ἄλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ ὑποκινῇ ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικοὺς τίτλους (ὑπάτου κ. ἄ.), λίαν ἀρεστοὺς εἰς τοὺς βαρβάρους.

Ὁ Θεουδέριχος ὁ νεώτερος ἤνωσεν ὅλους τοὺς Ὀστρογόθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἠπειλήσε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεχώρησε δὲ τελικῶς, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θεουδέριχος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ὀριστικῶς ὁ ἐκ τῶν Ὀστρογόθων κίνδυνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέα γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ὁ δ ό α κ ρ ο ν, ὅστις ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας, ὑπερ καὶ ἐγένετο. Τοιοῦτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων, τὸν Θευδέριχον, τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὀδοάκρον. Ὁ Θευδέριχος εὗρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Ὀδοάκρος καὶ ὁ Θευδέριχος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὀδοάκρου, ὁ Θευδέριχος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρ ή ξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὁποία, ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἐλῶν, ἦτο ἀσφαλὴς καὶ εἶχε καταστῆ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὀνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θευδέριχος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θευδέριχος εἶχε διαμεῖνει πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἐλληνικὴν ἀνατροφήν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀνακαμβάνῃ, οἱ ἀγροὶ αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερὸς κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θευδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας, ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἐντοπίους μὲ πολὺν σεβασμόν.

Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστὴ, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἰκανότης τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Ἄλλ' ἐνῶ τόσῃ ὁρμῇ κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπόλεσαν τὴν γλώσσάν των καὶ ἐξελατινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὅμως μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἐξαντληθῆ. Ἐνῶ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφὴν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἰσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν τῆς νικῶν.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οί μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 - 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, με τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς Ἀσπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Λέοντα Α' (457 - 474), ὅστις ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Ἀσπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἰκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανοὺς. Εὗρεν ὅμως οἰκτρὸν τέλος. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Ὁ ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυβῆ. Ὑπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδισμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ Ἀσπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξαετῆ ἐγγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, τῇ συναιέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατὴρ του Ζήνων (474 - 491), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἴδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὀστρογοθικοῦ. Ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀναστάσιος ὁ Α' (491 - 518).

Οὗτος ἦτο ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρετάς,

ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀγόρευσίν του, ἀνεφώνει «ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλευσον. εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασιλευσον». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἰρετικῶν, ὁ πατριάρχης πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἐγγραφον ὁμολογίαν, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πεῖρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμίως. Ἀνήγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἐξασφάλισας διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, διότι νέος ἐχθρός, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, ἐπεχειροῦν ἤδη ἐπιδρομάς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχη ὀρίσει τὸν διάδοχόν του. Ἐξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιοματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστῖνος Α' (518 - 527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοῦς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πενήτηντα ἐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὅμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς δυναστείας. Ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος ὠφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικὴν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἀγαπητός εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μετὰ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

9. Ίουστινιανός (527 - 565)

Όλιγον πρό τοῦ θανάτου του, ὁ Ίουστίνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ίουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυ περίπου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ίουστίνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ίουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ίουστινιανὸς ἀπέβη ἐξαιρετός αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὀνομάσθη ἀ κ ο ῖ μ η τ ο ς .

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἤσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἐχθροὶ της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρχιερέως καὶ ἔμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵπποδρομον. Ὅταν ἐγνώρισε τὸν Ίουστινιανόν, ἀφωσιώθη εὐλοκρῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αὐτοκράτειρας εἶναι ἄψογος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολὺ τιμὰ χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἰσχυράν θέλησιν, ἣ ὅποια κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ὁ Ίουστινιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἔσπερευτο δὲ οὔτε ἰκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσιέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ίουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν.

Ὁμοίως ὁ Ίουστινιανὸς ἐφρόνει, ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἐθνισμὸν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ίουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δηλαδὴ πολιτικὴ τοῦ ἰσχυροῦ Ίουστινιανοῦ ἦτο ἐν κ ρ ά τ ο ς , μ ῖ α Ἐ κ κ λ η σ ῖ α , μ ῖ α ν ο μ ο θ ε σ ῖ α .

Διπλωματική πολιτική τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιοῖ εἰς τὰ σύνορα τὸν ἕνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

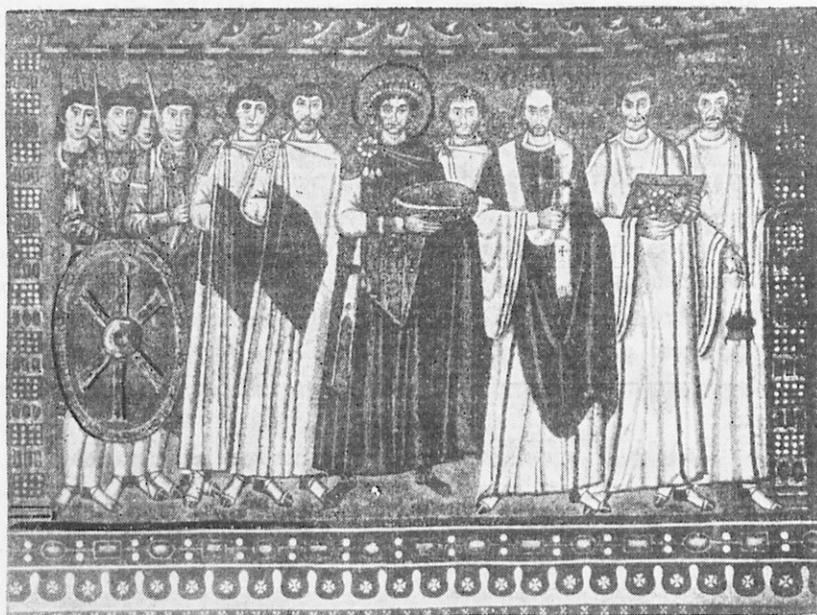
Ὁ Ἰουστινιανὸς ἤλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίες τοῦ Ἰπποδρόμου, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο δ ἤ μ ο ι. Οἱ δῆμοι ἦσαν ὀργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς πρωτευούσης, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἰσχύν. Εἰς τὸν Ἰπποδρόμον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους τῶν. Τὸ ἔθιμον τῶν ἰπποδρομιῶν ἤλθεν ἑνωρὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς ἰπποδρομίας.

Κατ' αὐτὰς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τὰ παράπονά τῶν καὶ ἐνόησε τὴν θέλησίν τῶν. Οὗτοι βαθμηδὸν ἀπέβησαν ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνώμη τῶν ἐσπερέων τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἰπποδρόμον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἡμιόχων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Π ρ ἄ σ ι ν ο ι, Β ἔ ν ε τ ο ι (γαλαξιοί) κ. ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημῶδη σκωπτικὰ ἄσματα καὶ πολιτικούς στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκᾶν (601 - 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέχθη ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων « πάλιν τὸ καῦνον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτηι τὴν βοήθειαν τῶν δῆμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ' αὐταὶ συνενωθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Σ τ ἄ σ ι ε τ ο ῦ Ν ἱ κ α, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν « νίκα ». Ἐν τῷ μεταξὺ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἠπείλησε νὰ κάψῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτίρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὸ

5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565), μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βου αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

παρ' αὐτὸν ξενοδοχεῖον τοῦ Σαμψών, ὅπου κατέλυον καὶ ἐτύγγανον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἄποροι ξένοι.

Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοί του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκιμασμένοι στρατηγὸς, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔμενε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασιλίσσα. Ἡ τόλμῃ τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἶμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύματος, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἐξῆς λαὸς καὶ σύγκλητος νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βανδάλων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισε, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν σασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ ὀλίγον σχετικῶς ἀλλ' ἐλλεικτὸν στρατὸν, ἦτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἵππέων, ἐπιβίβασθεις 500 πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 100 περίπου πολεμικά, ἔσθλασεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.

6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς: ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον.

(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως)

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἱστορικός Προκόπιος, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τρικάμαρον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνος, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὁποία ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γελιμέρος ἔφυγεν εἰς τὴν Νουμιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἔχνος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφραντάζετο τόσον εὐκόλον, ἐπέδιωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον ἔφερον αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριαμβοῦ του.

Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ ὀχυρώσῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία κατέστη κέντρον διοικητικῶν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμον (533 - 554), ὅστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἐξ ἴσου εὐκόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ ἀποκαθίστα ἑνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἑνιαίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης τῶν Ὀστρογόθων Ἀμαλασοῦθας, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος του, καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελισάριος με 7.500 ἄνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ κατέλαβεν, ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομαδῶν, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἄλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογόθων Θεουδᾶτος ἐδολοφονήθη καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐτίγις. Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος τῶν Ὀστρογόθων δὲν διελύθη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρογόθων ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσῆ ἦτο μεγάλη. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρικὴ ἔγιναν ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους,

κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἑ ξ α ρ χ ο ν). Πρῶτος ἑξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Ὁ εικοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγοβάρδων, ἐχάθη ὀριστικῶς.

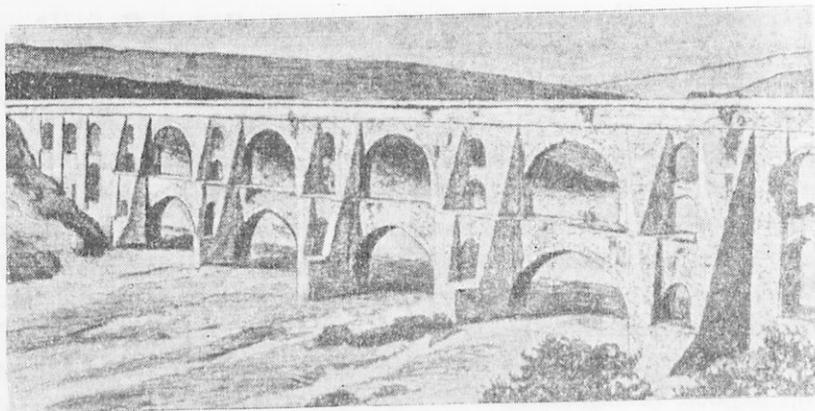
Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντινῆ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Καύκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 - 532), ὅτε δὲ ἐπῆλθεν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χ ο σ ρ ὀ η ς Α', ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν « ἀ π έ ρ α ν τ ο ν εἰ ρ ῆ ν η ν » τοῦ 532. Ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξασφάλισας τὴν Λαζικὴν χώραν, ἐξ ἧς οἱ Πέρσαι ἀπεχώρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ὄντως μέγα καὶ θὰ γίνῃ περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχνῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπάθειάς νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλεόν δὲ ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρουρία καὶ ὄχυρά-ματα, τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν Ἰουστινιανεία. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορικὸς Προκόπιος βεβαιῶ, ὅτι τὸ κολοσσαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσεν σταθμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φοράν ὠρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν στρατηγὸὶ συγκεντρῶσουν εἰς χεῖράς των τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν ὀργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδή τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὄχυρωμάτων καὶ φρουριῶν, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλήθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἴσως ἄλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας παρουσιάζει τόσῃν κτιριακὴν δραστηριότητα, ὅσῃν ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὁδοί, λουτρά, ξενοδογεῖα, ὅπου κατέλυον οἱ ἄποροι ξένοι, ὑδραγωγεῖα, δεξαμεναί, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλη-

σάι, ὡς ὁ γὰρ τῆς Ἁγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν τῆς. Ἡὔξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ ἐμείωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινὰς ἐπαρχίας, ὅπως περιορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἴπομεν, ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἓν πρόσωπον, διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκῦπτον ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετάξις, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, τὸν μεταξόπορον εἰς τὸ Βυζάντιον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡσκειτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Βέροιαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ. ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυτεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὅλη ἡ Χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αἴγλην. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασῦστασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησαν τὸ κράτος οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἄλλοι τώρα λαοὶ ἀρχίζουσιν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς Ἑρουλοί, Γεπίδοι καὶ Λογγοβάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὑπηρετήσαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρει δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανιζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἣ ὁποία ὑπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καί, μὴ εὐρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι, διὰ νὰ ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ' ἀρχὰς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκχριστιανισθῆ ἀφ' ὅτου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδοβίκος ἐγίνε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγοβαρδικὸς κίνδυνος ὤθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ στραφοῦν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχείας ὅμως καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἐκεῖ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (534 - 554) δὲν ὠφέλησε τὸ Βυζάντιον. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοίχισε εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα· ἐξησθένησε δὲ τὴν φρουρήσιν τῶν βορειῶν καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ λ ά β ο ι

Οὗτοι, ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαινον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κ λ α β η ν ο ί, Σ κ λ ά β ο ι καὶ Σ λ ά β ο ι, ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὐννοὶ καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαοὺς. Ἐνεκὰ τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξε νὰ σημαίνῃ τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν 6ον μ. Χ. αἶωνα ἤρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οὐννοὺς καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιώτερα

Ἐλλάς εἶδε πολλές καταστροφάς. Ἰδίως φοβερά ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία συνετρίβη πρὸ τῶν ὄχρωδων τοῦ Ἴσθμου τῆς Κορίνθου. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἠπέλιθσαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρον πλέον, ἀπόθνησεν αὐτούς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνον εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρως πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἂν καὶ κατεῖχον μέγα τμήμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὄρεων, δὲν ἔδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὴν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἱκανοὺς ἀρχηγούς, ὡς οἱ Οὐννοι, οἱ Γότθοι κ. ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ὀνομάζεται καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μόνιμως, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποιμνιον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλαβικὰ ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν σλαβικὰ λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινωσκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βαδενίτσα κ. ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐγένετο εἰρηνικῶς μετὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἐγένετο βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν, ἀλλ', ὅπως εἶπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαρὰ πολεμικὰ ἐπιδρομαί. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὐρίσκοντο Ἕλληνας χωρικοί, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὡσάντις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προσκάλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὁποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἐγένοντο χριστιανοὶ καὶ ἐξηλληνίσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέτους χρόνους εὐρίσκωμεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξήγαγον ἔσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς

λόγιος, ὀνόματι Φαλμεράιερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλμεράιερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμεριξίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προσέκαλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἔκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρως εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένης εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράιερ μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

οκ 14. Ἄβαραι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνός νέου μαγγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας Θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἄβαραι ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τόσῃ ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), « πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑορακότες τοιοῦτον ἔθνος ». Τὸν ἡγεμόνα των οἱ Ἄβαραι ὠνόμαζον Χάνον ἢ Χαγάνον. Ὑπὸ γενναίους ἀρχηγούς κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήτησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἄβαραι, ἐκμεταλλευόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 - 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἰματηροὺς καὶ μακροχρόνιους πολέμους, οἱ Ἄβαραι ἐπεχείρουν ἀνενόητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠπειλήσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκείθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξηλείφθη εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τῆν ἱστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὄρισεν ἐπίσημως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. ὡς Ἰουστίνος Β' (565 - 578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπέδιώξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισεν τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνθρώπως τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβερίος (578 - 582), ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησέ διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίνου.

Ὁ Μαυρίκιος (582 - 602) ἀνεδείχθη ἐξαιρετος ἡγεμὼν, ἐξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισεν τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 - 592), καταστήσας βασιλέα τῶν τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καὶ, νίκησας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τοὺς αὐτοὺς νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὄρισθη ὁ Δούναβις ὡς « μεσίτης » (σύνορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιομνημόνευτον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς.

Ὁ στρατὸς ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κουρασθῆ ἀπὸ τοὺς μακροχρόνιους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφήμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν Φωκῆν, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ Φωκᾶς (602 - 610), ἀνίκανος καὶ ἀπόνθρωπος, ἤρχισεν εὐ-
θὺς νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς
ϊκανοὺς στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ
ἐξουσία τούτου ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἄνανδρον ἐξώντωσε τὴν οἰκογένειαν
τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φί-
λων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγὴν,
κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθη-
σαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνι τρόπῳ
θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῶ ὁ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἐξ
εὐκρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν
πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλεε καταστροφάς.

Ὁ ἔξαρχος τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ
ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιὸν του Νικήταν ἀπέστειλε
μὲ στρατὸν διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν
ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱὸν του Ἡρά-
κλειον ἀπέστειλε μὲ στόλον κατ' εὐθεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς
καὶ ἐξευτελισθεὶς, ἐλάη. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν ἐν-
θουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου
Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 - 641)

ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου ἄρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν, κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν, ὠφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία, διότι περιορίσθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὔρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικὴν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχεν, ἔσπερεῖτο στρατοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἰσχυροὶ ἐχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόηλοι ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομὰς των νοτιῶς τοῦ Δουάβεως ἢ εἰσέδουν εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἄβαραο ὁμοίως ἤλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομὰς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἔγιναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τιμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἠπέλιξαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔλασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἑδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρρισαν νὰ προετοιμάζουσαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὅπως ἀπο-

8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
(Χάλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπασιλέττι)

φύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἦλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοὺς Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἐξασφαλίσας οὕτω τὰ νοτὰ του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προεκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτῆσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἣτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφὴν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομὰς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὀπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθὼν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 - 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβάσα ἐπιτυχῆς, διότι ἠλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καί, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀλη-

ὥς ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμός τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ ἴδιος.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπληλευθέρωνεν αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεφεν εἰδωλοκρατικούς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῶ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόνα, οἱ δὲ Ἀβανοὶ μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων τὴν εἶδησιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ· εἶχεν ἄλλως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του μάγιστρον Βῶνον.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πείσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἕως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἐφυγον, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν « Ἰπέρμαχον στρατηγόν », τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἐγένινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς παλιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκᾶθιστος Ἕμνος, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί.

Παρὰ ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ εἰρεῖπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρος καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάτησαν, ὁ Χοσρόης ἐδόλοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σιρόης ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεχρέωθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ πικιλιά

των σύνορα και απέδωσαν τους αιχμαλώτους, καθώς και τον Τιμίον Σταυρόν.

Μετά την ειρήνην, ο 'Ηράκλειος ήλθεν εις την Πόλιν (629), όπου έγινε με άπίστευτον ένθουσιασμόν δεκτός από τον στρατόν, τον λαόν και τον κλήρον. Είναι χαρακτηριστικόν, ότι έφερεν ο ίδιος ο 'Ηράκλειος τον έλευθερωθέντα Σταυρόν εις τὰ 'Ιεροσόλυμα και την 14 Σεπτεμβρίου του 630 τον έστησεν επί του Γολγοθά, όπου τον είχε άλλοτε τοποθετήσει ή μήτηρ του Μ. Κωνσταντίνου, ή 'Αγία 'Ελένη. 'Από τότε ή 'Εκκλησία έορτάζει την "Υψωση του Τιμίου Σταυρου".

'Ο 'Ηράκλειος δικαίως έθεωρήθη ήρωας του Χριστιανισμού. 'Απέθανε το 641 και άφηκε το άπέραντον κράτος του έξητλημένον από τον είκοσιπενταετή πόλεμον κατά των Περσών, ενώ νέος επικίνδυνος έχθρός παρουσιάζεται, οί "Αραβες.

17. 'Ο 'Ισλαμισμός

Εις την άρχην του 7ου αιώνος ένεφανίσθη εις την 'Αραβίαν νέα θρησκεία, ο 'Ισλαμισμός, ή πρόοδος της οποίας είχε κοσμοϊστορικά συνεπείας. 'Αρχηγός του 'Ισλαμισμού, ο Μωάμεθ, άγνωστος έως τότε, με την διδασκαλίαν του κατέρριψε τους παλαιούς θεούς της χώρας και προσέκάλεσε κοινωνικήν άναστάτωσην. Πριν έλθωμεν εις το έργον του Μωάμεθ, είναι ανάγκη να είπωμεν ολίγας λέξεις περι της χώρας, εκ της οποίας προήλθεν ούτος.

'Η 'Αραβία είναι μεγάλη χερσόνησος της νοτιοδυτικής 'Ασίας κατά μέγα μέρος άμμώδης και άνυδρος και, ως εκ τούτου, πτωχή χώρα και μόνον, όταν έβρεχεν, έτρεφεν αυτή πρόβατα, καμήλους και ίππους. 'Όταν δέν έβρεχεν, έπρεπε να μετακινούνται οί κάτοικοι δια να εύρουσ τροφήν και, όσάκις παρίστατο ανάγκη, έπαλέμουν. 'Η φύσις λοιπόν της 'Αραβίας κατέστησε τους κατοίκους νομάδες, με μεγάλην άντοχήν εις την πορείαν, την πείναν και την δίψαν άκόμη. 'Εν τμήμα μόνον της 'Αραβίας ήτο εύφορον, ή προς την 'Ερυθράν θάλασσαν στενή λωρίς, ή δυτική 'Αραβία, της οποίας δύο επαρχίαι είναι γνωστότεραι, ή Εύδαίμων 'Αραβία ('Υμένη σήμερα) και ή Πετραία 'Αραβία, ένθα ήμασαν και δύο αξιόλογοι έμπορικά πόλεις, ή Μέκκα και ή Μεδίνα.

Οί "Αραβες άνήκουν εις την λευκήν φυλήν και είναι συγγενείς

των Ἑβραίων. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἐκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λιθολατρεία ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κααβᾶ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

Ὁ Μωάμεθ (570 - 632) ἐγεννήθη εἰς Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὀρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἓνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἡ συγγὴ ὅμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξαν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβὰ νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδοὺς. Λαβὼν αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

Ἐκτοτε ὁ Μωάμεθ ἤρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἀραβὰς φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὀπαδοὶ του διεξάγουν μὲ πείσμα τὸν « ἱερὸν πόλεμον », δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὤρισεν ὡς τοποτηρητὴν του (χλιφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἀβού Βάκρ.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀραβὰς ὁ Μωάμεθ ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὅμως ὀρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὑλιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ. ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὀπαδοὺς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας : 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ. 2) ἡ ψυχὴ εἶναι

9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
(Παλιὸν ἀραβικὸν χειρόγραφον)

ἀθάνατος· 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμέτ = πεπρωμένον)· καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων.

Τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Μωάμεθ ὠνόμασεν Ἴσλάμ (= ἀφασίωσιν εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὄπαδούς του Μουσλίμ (= ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἴσλαμισμὸς καὶ Μουσουλμανισμὸς, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα

τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέπουσα πολλὰ ἔκτροπα, διδάσκει προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, τὴν προσκύνησιν τοῦ Κααβὰ τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ὅστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἱδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν: Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀντιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ νὰ γίνουσι πιστοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ πληρώσουσι φόρους, ἂν ἦσαν Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφανεύοντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατάκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβες εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν των. Οἱ Ἀραβες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιανῶν, ὁ δὲ μέγας πολιτικὸς Μωαβιᾶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Με τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικὰ κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὅποια εὔρον πολὺ ἐξηντημένα ἀπὸ τὸν μεταξὺ των 25ετῆ πόλεμον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξεριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμὸν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καὶ, ὡς ἐκ τούτου, οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητὰς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεργου τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσησαν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ δι' αὐτὸ ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος μετὰ 30.000 στρατὸν ἀλλ' ἐνίκηθη παρὰ τὸν Ἱερομίακα, νοτίως τοῦ Ἰορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβες ἐπολέμουν μετὰ πείσμα καὶ ἡρωϊσμὸν, οἱ δὲ Βυζαντινοί, εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἱερουσαλὴμ (638), ἡ Βηρυτὸς, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὀλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὀρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβες, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα δύο μόνον ἔτων (τέλος τοῦ 639 - 642) κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν χώραν. Περὶσσοτέ-

ραν αντίστασιν προσέβαλεν ἡ ἑλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὁποία τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν ὀρθοπευτικὴν ἐλευθερίαν τῆς. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀπολέσθη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἦνθησεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀναζωογονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὀρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξάνδρειας.

Ὁ κυριώτερος καὶ ἐδῶ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἴγυπτου εἶναι, ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσησαν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητὰς, νομιζόντες ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις θὰ ἦτο καλυτέρα. Ὁμολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβες δὲν ἐπέδειξαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβες, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον εὔρουν εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλύτεραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπὸ Ἀνατολῆς. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιαι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδοῦη, τὸ Κάιρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρθρευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὕδατων, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχον ἰδρῦσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβίρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ, ὡς τὸ ζαχαροκάλαμον καὶ τὴν ὄρυζαν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακον, τὴν βερυκοκέαν κ. ἄ.

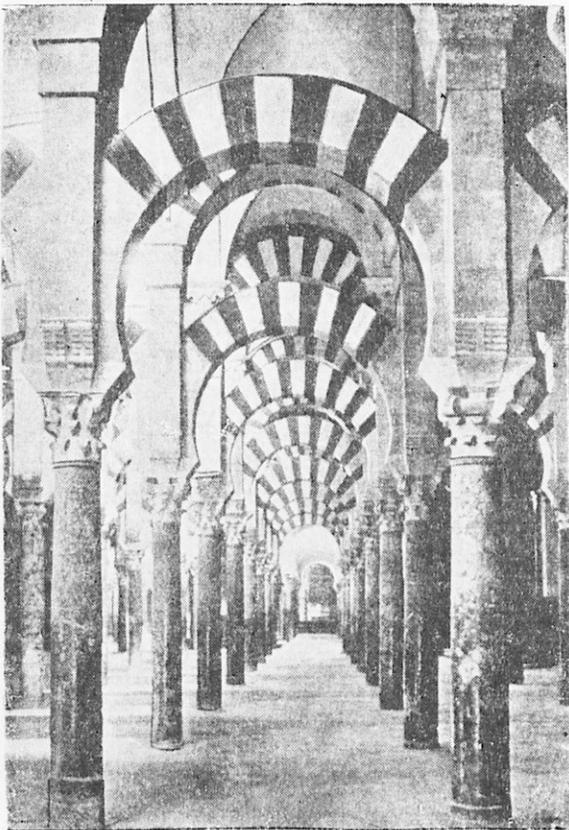
Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὁποίους ἐτέλειον

ποίησαν οἱ Ἀραβες, ὡς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ καταργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδοῦν τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ καταργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἐγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελίνα). Ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἐλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προουδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὐτῇ αὐτὴ ἡ διδασκα-

λία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας τῶν ἦτο ἐμπόρος. Διεξήγον δὲ οἱ Ἀραβες τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ καραβάνια ἔφθανον ἕως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβες τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα

Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδοῦν

καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

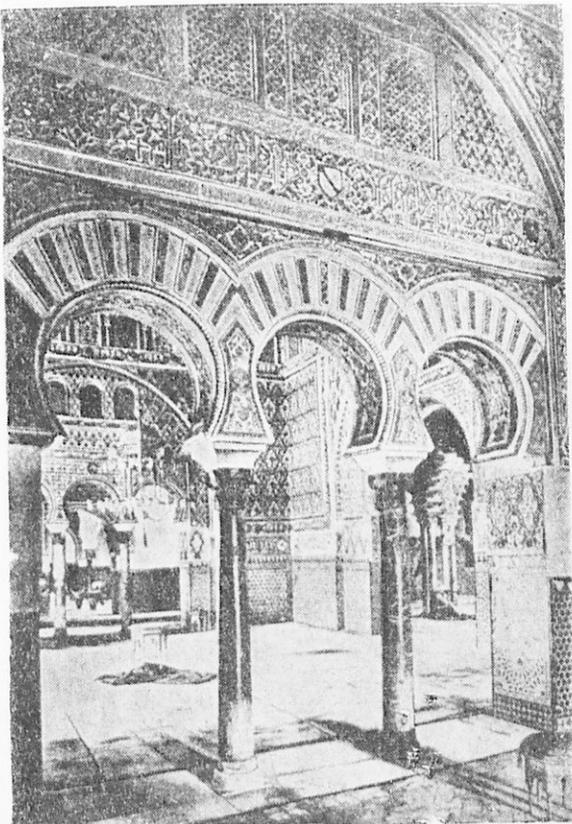
Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σῦροι, ἐμυήθησαν οἱ Ἄραβες εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἴδιοι μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τοῦτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄ ρ ο ὕ ν - ἄ λ - Ρ α σ ῖ δ (9ος αἰὼν) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἄ β δ ο υ ρ α χ μ ἄ ν Γ' καὶ Χ α κ ῖ μ Β' (10ος αἰὼν). Εἰς τὴν πόλιν Κορδοῦην ὁ Χακίμ ἴδρυσε πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία περιελάμβανε 600.000 τόμους βιβλίων.

Οἱ Ἄραβες ἠσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἱστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ ὄνομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἱατρικὴν, τὰ ἱατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τὸν 17ον αἰῶνα. Ἄραβες ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εὑρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὸν νὰ μετατρέπωνται τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιοῦτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλ. χημεία· κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Οἱ Ἄραβες δὲν ἀνέπτυσαν μόνον τὰς Ἐ π ι σ τ ῆ μ α ς, ἀλλὰ καὶ τὰς Κ α λ ἄ ς Τ ἔ χ ν α ς. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν, τὸν ὁποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοῦς Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα στολίζονται διὰ στοῶν. Ἐσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συμπλήρουν τὰ ἀνακτορικά συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὁμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν πο-

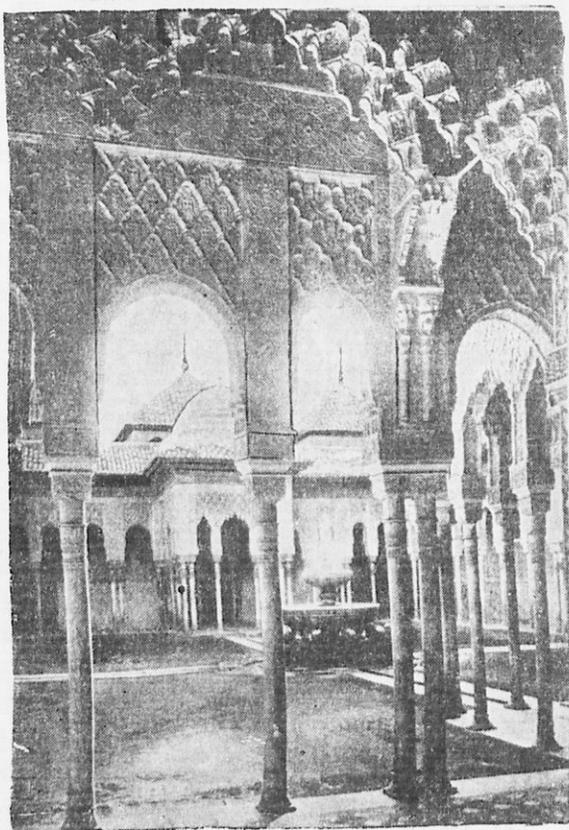
λυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν ὀλίγα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ κῶτων, ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν μὲ τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθησαν δὲν ἦτο στερεὸν (πλῖνθοι καὶ ἄσβεστος), κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς ἀπὸ τῶν 10ου — 13ου αἰῶνων. Περισσότερον ὀνομαστὰ μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας τοῦ 13ου αἰῶνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνθὺ τοῦ-

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ (Σεβίλλη)

χοι μονότονοι, ὁμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπρας, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ ὀροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολυτίμου ξύλου καὶ στολίζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἰδίως ἡ Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολυχρωμοί, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τεραστία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικούς λόγους δὲν ἀναπτύσσεται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγό-

12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γρανάδα)

ρευε τὴν ἀπεικόνι-
σιν ἀνθρωπίνων ἢ
ἄλλων μορφῶν. Ὡς
ἐκ τούτου προήλθεν
ἡ ἀνάπτυξις τῆς δια-
κοσμητικῆς τέχνης.
Οἱ Ἀραβες δίδουν
μεγάλην προσοχὴν
εἰς τὸν ἐσωτερικὸν
διάκοσμον τῶν οἰ-
κοδομημάτων των.
Ἐκ τῆς τάσεως δὲ
ταύτης ἐδημιουρ-
γήθησαν τὰ λεγό-
μενα ἀραβουργή-
ματα. Τὰ ἀ-
ραβουργήματα ἐγί-
νοντο ἐπὶ πάσης γυ-
μνῆς ἐπιφανείας, ὀ-
ροφῶν, τοίχων, τό-
ξων κ. ἄ., ἐφιλοτε-
χνοῦντο δὲ μὲ ποι-
κίλην ὕλην, μάρμα-
ρον, γύψον, ξύλον
καὶ μαρμαροκόνια-
μα. Τὰ ἀραβουργή-
ματα ἀποτελοῦνται

ἀπὸ εὐθείας γραμμῶν, συμπλεκομένων κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλά-
κις τὰς εὐθείας γραμμῶν ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικῆς κά-
σμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τι συγκεκριμένον.

Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέντες
περὶ τὸν 10ον αἰῶνά, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα
συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μου-
σουλμανικοὺς ἀφορισμοὺς. Οἱ τοῦχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι
διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ
ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὁποῖοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμὸν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὀνομάζετο *συριακὸς πολιτισμὸς*. Ἄλλως τε οἱ πλείστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμὸς

ΕΙΔΟΜΕΝ, ἄτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα μετὰ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικὴν.

Ἐνῶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἠγωνίζετο νὰ ἐπιτύχη εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτησαν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται λέγονται αἰρέσεις καὶ προσεκάλεσαν ἀναστάσεων καὶ παραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποία διήρесе τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρειος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντῖνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προσελήθη δὲ μέγας σάλος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἠδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Ἀ' ἐν Νικαίᾳ

Ο ἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲ θάρρος τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Ἀρειοῦ, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲ πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγλωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Οὕτως ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος δὲν ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ἀνεγνώρισεν τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ἠρόνησε τὴν ἐξάπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

Ἄλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπίσημως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναστηθῶν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόητος εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀποστολῆς.

Ὁ Ἀρειανισμὸς ὅμως δὲν εἶχεν ἐξαφανισθῆ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρειοῦ ἐξήκολούθουν νὰ ταρασσούν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ὅθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανάφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἠδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανικὴ. Ἐξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἀρειανισμὸς.

21. Μονοφυσιτισμὸς

Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, ὅστις ὑπερετόνιζε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστόριος καθήρηθη, καταφυγὼν εἰς Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἔφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διδάσκοντες ὅτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

ἐπειδὴ παρεδέχοντο ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁ μόνος Θεός, ὠνομάσθησαν μονοφυσῖται. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἰρετικοί, ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474 - 491) διὰ τοῦ Ἐνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 - 518) ἠγωνίσθησαν εὐκρινῶς, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἷτια τῶν διαφοριῶν δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. Ἐξ αἰτίας μάλιστα τοῦ Ἐνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος προσεκλήθη σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (484 - 519), τὸ ὁποῖον ἤρθη ἐπὶ Ἰουστίνου. Ἀλλ' οὕτε ὁ Ἰουστίνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξήσφαλisen ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετὰ τινα ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλουμένων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω προσεκλήθη ὁ Μονοφυσισμός, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρει προσέγγισιν ὀρθόδοξον καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῶ οἱ μονοφυσῖται, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν συνεννόησιν μετὰ τὴν ὀρθόδοξον Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ πλεῖστοι ἠσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμός τῆς πρώτης περιόδου (330 - 641) υπέστη επίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὐρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὅμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ὁμιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐννοοῦμεν τὸν Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ἄγών ὀξὺς ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν. Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, ἐπιτρέψας τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330 - 1453), ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅπως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνας ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιάται, οἵτινες ὀμίλουσαν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλώσσων. Ἄλλως τε μόνον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ παιδεία, ἀπὸ τὴν μακροτέραν ἕως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἦτο ἑλληνικὴ.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκινούνοισιν ὅτε θὰ ἐπέχαιναν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτὸ, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἔφθανον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἑβδομὸν καὶ τὸ ὄγδοον. Ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινοὶ παῖδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο « τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα ». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ « τὰ ἱερὰ γράμματα ». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὅχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἱκανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἱερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθήματά των εἰς τὰ κελλιά.

Εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν παράδοσεων ὑπῆρχεν ὁ « διδασκαλικὸς θρόνος », ὅπως ἔλεγον τὴν ἔδραν, καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ταῦτα ἐλέγοντο σκίμποδες ἢ ἀναβάθραι. Ἄν ἔλειπαν τὰ καθίσματα οἱ μαθηταὶ ἐκάθηντο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔστρωναν τὰς λεγομένας διφθέρας ἢ προβέας. Εἰς τὴν αἰθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης ἀναλογεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ ἀνεγίνωσκον. Διδακτικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπως « Θεὸν φοβοῦ », « τὸν βασιλέα τίμα » « γονεῖς σέβου », ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διάφορα ἀντικείμενα. Ὁ μάρσιππος (ἢ δέρις) ἦτο δερμάτινος σάκος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν παράγραφον καὶ τὸ πινακίδιον (ἢ πινακίδα). Ἡ παράγραφος ἦτο ὁ κανὼν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπηλειμμένος μὲ κηρὸν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰγμηροῦ ὄργανου, τοῦ γραφείου καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. Ἐπίσης ἐντὸς μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινοὶ παιδὲς τὴν σμίλην, δηλαδὴ μαχαίριδιον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπέξενον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψήφους, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησην.

Διὰ τὴν ἀρίθμησην ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἀβάκιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὀριζόντιος πίναξ μὲ περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔρριπτον ἄμμοι καὶ μὲ τὸ δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμοὺς. Εἰς τὴν θήκην ἐτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀποτελούμεναι ἀπὸ καλάμου, καλουμένους κοινδύλια. Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο καλαμάριον, ὕπερ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συνήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸ εἰς ἡλικίαν 10 ἕως 12 ἐτῶν καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γραμματικοῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3 - 4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστής καὶ γραμματοδιδάσκαλος.

Κατόπιν ἠκροῶντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Ἐδεσσαν (Εὐφράτου), Βηρυτὸν καὶ ἄλλαχοῦ. Διότι αἱ σχολαὶ τῶν ἐθνικῶν ἢ μετετράπησαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἔπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ

Ίουστινιανού ἢ νεοπλατωνικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν (529), τῆς ὁποίας οἱ ἑπτὰ τελευταῖοι κατηγορεῖται κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὐμενῶς δεκτοὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἐδίδαξαν ἐπὶ μακρὸν καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς οἱ Βυζαντινὸν παιδὲς ἐδιδάσκοντο ρητορικὴν, ἢ ὁποία ἦτο χρήσιμος εἰς κληρικούς καὶ λαϊκούς, καὶ φιλοσοφίαν, δηλαδὴ λογικὴν, ἠθικὴν, δογματικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί. Ὅλως ἰδιαιτέρως ἤκμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ λεγόμενον Πανδιδακτικόν, γνωστὸν ὡς Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτιρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἰδρυσεὶν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β΄ ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτροπὴν τῆς συζύγου του Εὐδοκίας (βλ. σελ. 19). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχιακαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁ ὄργανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους : 10 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν, 5 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικὴν, 10 διὰ τὴν Λατινικὴν γραμματικὴν 3 διὰ τὴν Λατινικὴν ρητορικὴν, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. Ὅλοι οἱ κατηγορεῖται ἦσαν Ἕλληνες καὶ εἶχον βαθμὸν τοῦ κόμιτος. Ὁ διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἢ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων ἢ μέγας διδάσκαλος ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλον τὸ κράτος καὶ ξένοι, ὡς ὁ ὀνομαστός Ἀρμένιος Μεσρῶβ (Μεσρῶπιος, 441), ὁ ὁποῖος, μαθὼν τὰ Ἑλληνικά, ἐσχισμάτισε τὴν ἀρμενικὴν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασε διάφορα χριστιανικὰ ἔργα.

23. Ἡ λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Τὸ θέατρον εἶχε παρακμάσει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἤδη δημιουργηθῆ χάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαμβώσει τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσίν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεών των ὄφειλον νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν σύγχρονόν των γλῶσσαν καὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπέιζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχانون οἱ λογοτέχνη τὴν φραστικὴν δρῶσερότητα καὶ τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλάμου, ὡς λ. χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσφθίαν. Ἐνωρῖς ὅμως κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίζουν τὸν ρυθμὸν τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰσήχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα μὲ τονικὴν βάσιν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὠνομάσθη ὕμνος καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ π ρ ο ο ἰ μ ι ο ν, τὸ ὁποῖον εἶναι μία ἢ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν σ τ ρ ο φ ῆ ν καὶ τέλος εἴκοσι ἕως τριάκοντα ἄλλας ὁμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐ φ ὕ μ ν ι ο ν, καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὄλων τῶν πιστῶν μαζί.

Διὰ τὸ μέτρον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταὶ, διεκρίνομεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας : τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μελωδοῦς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Συνέσιος Πτολεμαῖδος, ὁ Γεώργιος Πισίδης καὶ ἄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σφίζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἄφθαστον λυρισμὸν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ

πανηγυρικούς λόγους του Γρηγορίου ενετάχθησαν εις ύμνους μεταγενεστέρων ύμνογράφων, ως υπό του Κοσμά επισκόπου Μαίου το « Χριστός γεννάται, δοξάσατε... ». Οί ύμνοι του Συνεσιού είναι χριστιανικοί μετά φιλοσοφικών ιδεών εις μέτρα ανακρεόντεια, του δε Πισίδου ιαμβικοί. Έκτος των καθαρως θρησκευτικών ποιημάτων του Πισίδου περίφημον ήτο το έξυμνον τα κατορθώματα του Έρακλείου και την άπόκρουσιν των Άράβων, όταν ούτοι έπολιορκησαν την πρωτεύουσαν του κράτους. Ο Πισίδης δέν έστερείτο ποιητικού ταλάντου και έμμείτο τόσον επιτυχώς τα μέτρα του Εύριπίδου, ώστε οί Βυζαντινοί διηρωτώντο « τίς στιχίζει κρείττον ο Εύριπίδης ή ο Πισίδης ; ».

Εις την δευτέραν κατηγορίαν, τους μελωδούς, όλως ιδιαίτεραν θέσιν κατέχει ο μεγαλύτερος έκκλησιαστικός ποιητής όλων των αίωνων, ο ύμνογράφος Ρωμανός (περι τα τέλη του 5ου αιδωνος). Ο Ρωμανός κατήγετο εκ Συρίας, έλαβεν ελληνικήν μόρφωσιν και μετέβη εις την Κωνσταντινούπολιν, όπου και έγραψε τα ποιήματά του.

Ο μελωδός ούτος έξυμνεί το μεγαλειον του Θεου, τάς πράξεις των άγιων και γεγονότα, εις τα όποια αναφέρονται αι χριστιανικαι έορταί. Η γλώσσα του περιέχει και πολλά στοιχεια της όμιλουμένης, ή δε διήγησίς του έχει δραματικότητα. Η επίδρασίς του είναι μεγάλη εις τους μετέπειτα ύμνογράφους μέχρι των χρόνων του Ιωάννου του Δαμασκηνου, ή δε φήμη του υπήρξε τριαύτη, ώστε ώνομάσθη Πίνδαρος της έκκλησιαστικης ποιήσεως.

Άπό τους άραιοτέρους ύμνους αυτου είναι οί αναφερόμενοι εις την Δευτέραν Παρουσίαν (« Όταν έλλης ο Θεός επί γης μετά δόξης »), εις την προδοσίαν του Ιουδα, εις την Γέννησιν του Χριστου (« Η Παρθένος σήμερα τον υπερούσιον τίκει ») κ. ά. Έκ των περιφήμων ύμνων του σφίζονται 85 περίπου τον αριθμόν. Υπό τινων ύποστηρίζεται ότι και ο ακάθιστος ύμνος έποιήθη υπό του Ρωμανου και όχι υπό του Σεργίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ο όποιος διεκρίθη κατά την επιδρομήν των Άβάρων, ή του Πισίδου. Η θερμη, με την όποιαν έχει γραφή ο ύμνος ούτος, και ή όλη καλογολική του άξία προκαλει έντονον θρησκευτικην και έθνικην συγκίνησιν. Ο Ρωμανός ο μελωδός ανεκηρύχθη υπό της Ορθοδόξου Έκκλησίας άγιος (έορτάζεται την 1 Οκτωβρίου).

Με το νέον μετρικόν σύστημα ανεπτύχθη και το επίγραμμα, το όποιον είναι πολύ πλούσιον. Μέγα πλήθος επιγραμμάτων είναι αφιερωμένον εις τους άγίους της Έκκλησίας. Πολλά άλλα επιγράμματα είναι

επίσης αξιόλογα και είτε αναφέρονται εις την καθημερινήν ζωήν είτε εκφράζουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἴδού ἐν ἐπιγράμματι ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

*Ψυχὴν ἀνειπὼν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφήκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.*

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον, ἄγνωστον εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δημιουργημα τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καλλιεργηθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωήν. Ὁ ἥρωα καὶ ἡ ἥρωϊα παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σφύζονται ἢ μὲ τὴν τύχην ἢ μὲ τὴν βοήθειαν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμὸς, διότι δι' αὐτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἠθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν ἡρώιδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσις του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριώτεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του.

24. Ἡ ἱστορία

Πρῶτοι ἱστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητα ἱστοροῦν τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχαίζουσιν γλῶσσαν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι

ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουσαν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως ἱστοριογράφοι. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεδαίχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἐξιστόρησιν τῶν ἀξιολογοτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ἱστορικός εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. Ὁ Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἔζησε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, αἱ πληροφορίες του εἶναι αὐθεντικά. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλῃς ἀκριβείας ἱστορικός, ἄξιος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας: 1) Τὰς Ἱστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκδοτα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἱστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκριβείαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὸ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ. ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκδοτα, τὸ ὅποιον ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐτῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου συνεχίζουσι ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). Ὁ τελευταῖος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἄλλο εἶδος ἱστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογραφία. Ὁ χρονογράφος δὲν ἐξιστορεῖ μόνον γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται Σύννοψις ἱστοριῶν ἢ Χρονικὸν ἢ Χρονογραφία, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία, γραμμὴν διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἐγράφοντο εἰς τὴν δημῶδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὐρέως ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιοῦτου εἶδους δημώδεις ἱστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ διδῆι εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. λ.χ. ὁ Διονύσιος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεὺς γράψας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἱστορικὸς κ. ἄ. Ἦτοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἱστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προσδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὕψους.

Ἰδιαίτερον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἁγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὁποῖοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγρότητα τοῦ ἁγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἱρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ θου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λειμὼν ἢ Λειμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν, ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ἀνέκδοτα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἁγίων. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων συχνὰ δὲν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. Ἡ ἀπέριττος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἐσσελιγγ «ἀληθὲς χρυσορυχεῖον», αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἱστορίαι του τέρπουσι καὶ οἰκοδομοῦν. Ἀξίζει ἰδιαίτερος ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεῖς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

25. Ἡ θεολογία

0 X I

Περὶ σσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ ὁποία ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἐκίνησε ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδώσουν

τὴν διδασκαλίαν τοῦ καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ Θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς χριστιανοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός. Ὁ Λιβάνιος (314 - 393) ἠσθάνετο ἀποστροφῆν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη ἀπέμακρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια αὐτος ἠγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ὁ Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν. Ἐδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Νικομηδείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ, μαθηταὶ τοῦ δὲ ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολάς εἰς ὕψος περίτεχρον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἐσώθησαν πολλά, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου τοῦ κοινωνίας.

Ὁ ἕτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανός (331 - 363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρχισε νὰ αισθάνεται ἀποστροφῆν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' οὔτου εἶχεν ἐγκλεισθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς μοναστήριον. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανός ἐγένεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζοὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ἠρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν :

*Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀδλὰ,
οὐδέτι Φοῖβος ἔχει καλύβα, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παρὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.*

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας ἀπόψεις τοῦ ὁ Ἰουλιανός ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολάς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ πάθος. Ἀλλὰ ματαίως ἠγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολονότι καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὠριγένης καὶ Ἀθανάσιος

ὁ Μέγας. Γενικῶς ἡ ἀνατολική θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν, ὁ γνωστός ὡς χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων: 1) ἔπρεπε νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ ὅποια ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ. Πέραν ὅμως τῶν αἰτίων τούτων ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν της καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. Ἐξαίρετοι πιστοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μέρφωσιν ἔγραψαν σφοδρὰ συγγράμματα, εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὀρμὴν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330 - 379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασε ρητορικὴν, φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισεν τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἤκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωσε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους Ἀσκητικoὺς Κανόνες, πλείεστα συγγράμματα δογματικὰ, ἠθικὰ καὶ ἑκατοντάδας ἐπιστολῶν. Αἱ Ὁμιλίαι του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Εἰς εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

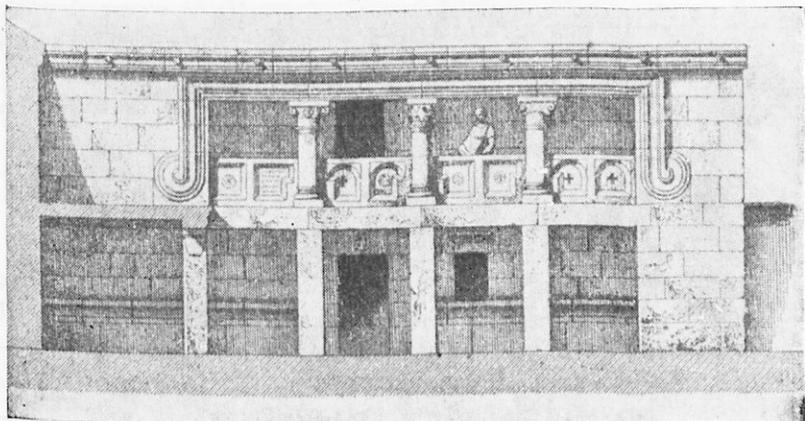
Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335 - 394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. Ἐγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὗρισκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὅποιον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μὲρῳσιν. Ἴσως εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θέρμης τὰς αἱρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

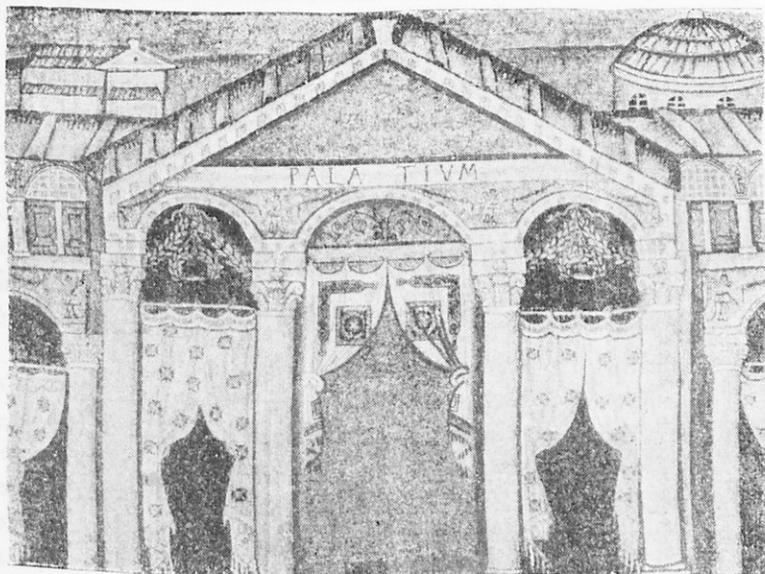
Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (330 - 390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἄν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτὴν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφρήμους θεολογικοὺς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασίλειον ἐνεκοιμίσεν εἰς τὸν ἐξαιρετὸν Ἐπιτάφιον λόγον του.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347 - 407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἐκκυθηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη ὀριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐνισχύῃ δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίξῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. Ὡς ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ κατ' ὄδον ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα: Πραγματεῖαι, Ὁμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὠραίων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὁμιλία ἀπέβη ἐξοχὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-

13. Βυζαντινή οίκη του 6ου αιώνας

14. Το ανάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου, 6ος αἰὼν)

ρίζεται εις τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Ἄγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρου τῆς Συρίας, εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ βίου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

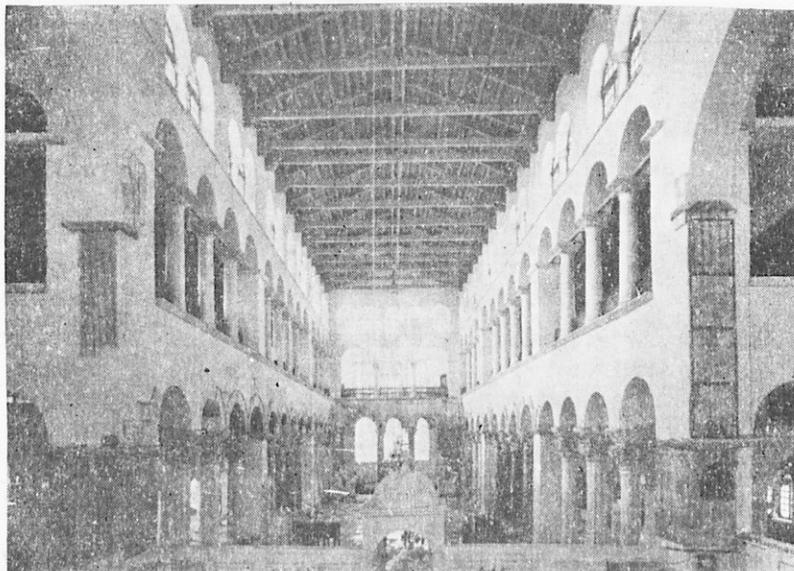
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικά εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μετὰ τὴν παράδοσιν, τὸ ὅπως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐνουμιζοῦν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθῆς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτίρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῆ. Τὴν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναοὺς, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετρέπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

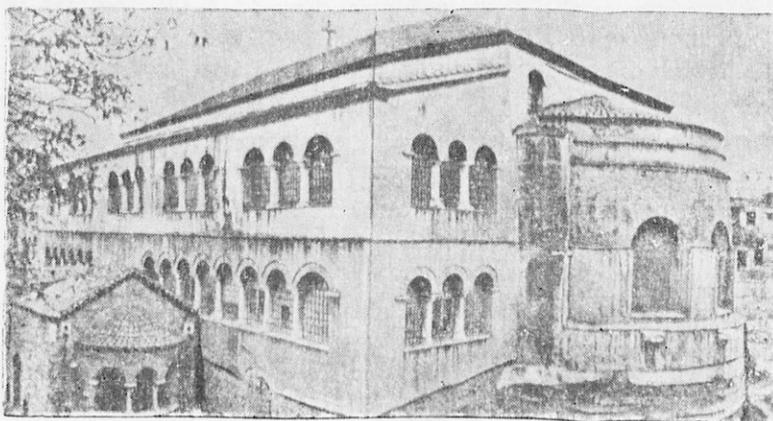
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατακόμβας, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα. Ὅταν ὅμως μετὰ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἤσκουν ἐλευθέρως τὰς τελετὰς των, ἔκτισαν ναοὺς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὀρθογώνιος σηκός, σκεπασμένος μετὰ ξυλίνην στέγην.

Ὅταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἐλέγοντο βασιλικαί. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

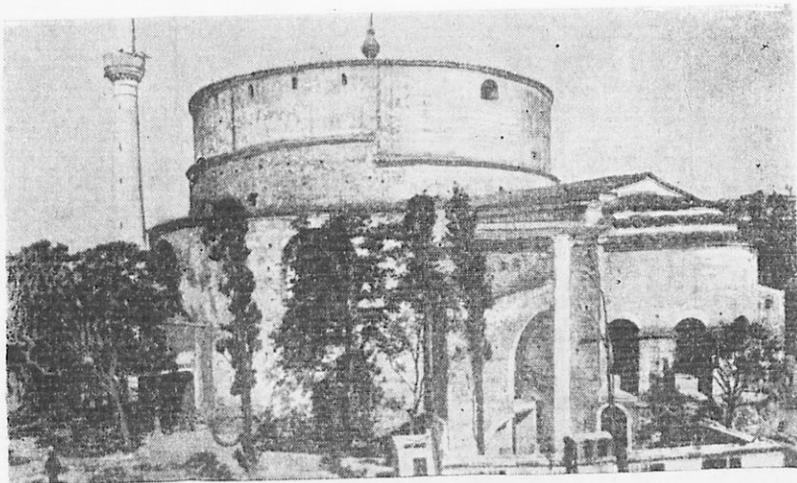
Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίστη αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἦσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνήρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μετὰ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ ναὸς ἕξ, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ὅπου ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὕρισκετο ἡ Ἁγία Τράπεζα.

15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου
(Ἐσοστειζὸν ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος)

16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου
(Νοτιανατολικὴ ὄψις)

17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δύσει, τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Τοιοῦτου σχήματος ναοὺς ἔδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἁγία Ἐλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὀνομαστὸς ναὸς ἦτο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεῖς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917, ἐπανιδρώθη μετὰ τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὁποῖα χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν. Δύο νάρθηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὁποῖος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ὁμοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαί. Τοιοῦτον κυκλοτερές σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μωσαλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

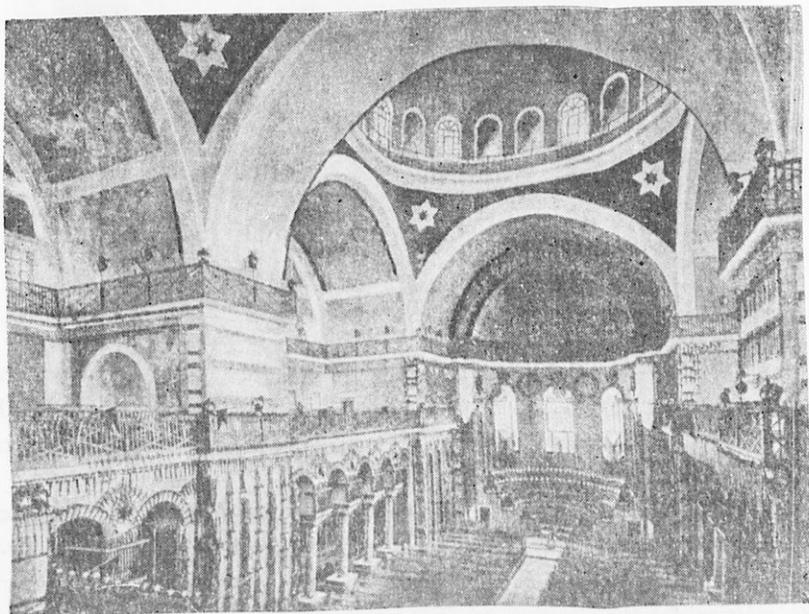
Αὕτη εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας (6ος αἰὼν) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδο-

μήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερα τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ὁ νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὅμως τὴν τελειοτάτην ἔκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

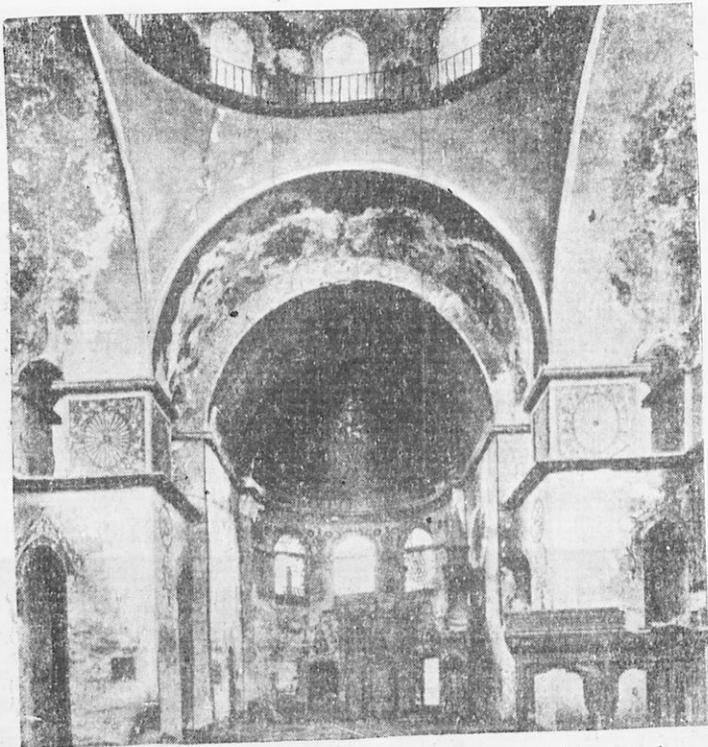
Ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ὁ ὁποῖος σφύζεται μέχρι σήμερα.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἐφεσον ἡ. γ. ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Νέα Ἐκκλησία, τόσον δὲ ἦτο ὠραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν.

Τὸν θὸν αἰῶνα ἐκτίσθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτελής μίμησης τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτευούσης.

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιουμένον νῦν ὡς μουσεῖον τῶν τουρκοικῶν πολέμων)

19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καινῶς κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημείου)

27. Ἡ Ἁγία Σοφία

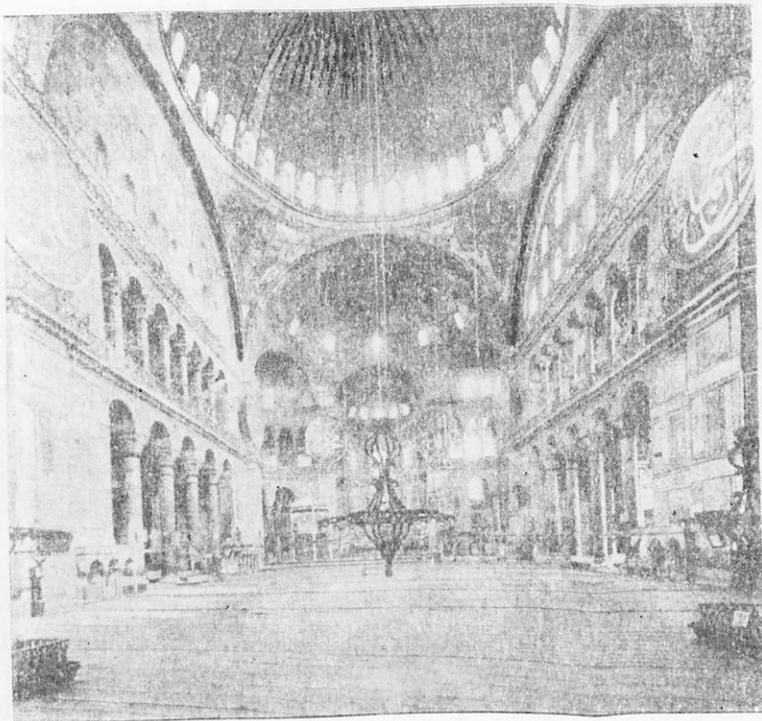
Ἀπὸ ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους. Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἅγιον τινά, ἢ ὅποια ὀνομάζετο Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐκτίσεν μικρὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κόνστας τὸν ἔκαμε περισσύτερον εὐρύχωρον. Καεῖς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκτίσθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

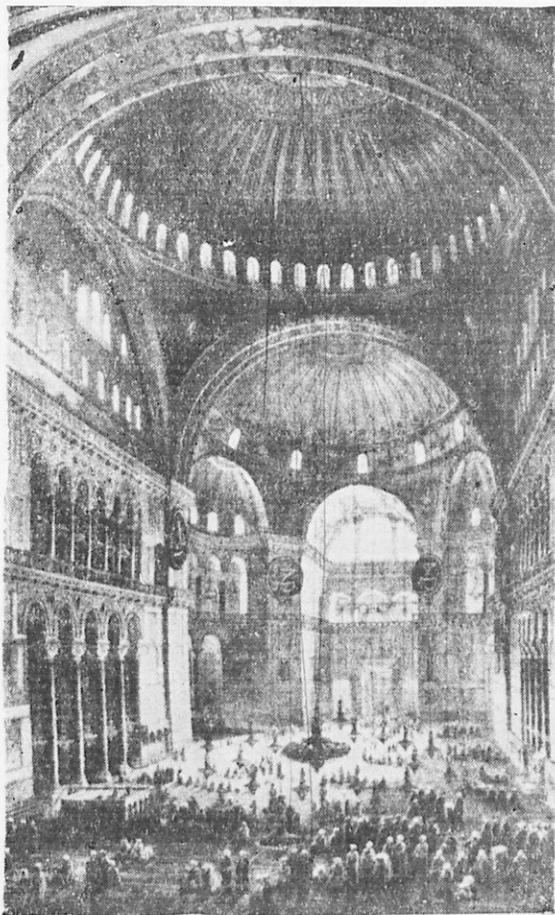
Ὁ μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον.

Οι ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἰσιδωρος ἀπὸ τὴν Μίλητον ἐξεπόνησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισαν οὗτοι συνίστατο εἰς τοῦτο: νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θόλος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὕψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρας μεγάλους κίονας, οἱ ὁποῖοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξύ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀπεῖχεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὁποῖος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγῶνων, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιοῦτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ θόλος ἐπὶ μιᾷς ὀρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἕκαστον μὲ δύο κόλ-

20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγν πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἦτο, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διετηρήθη τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιούται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, ὥστε νὰ νομιζῇ τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

χαρ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψοῦμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν νὰ προσβλέπη τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς αἰωνδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνη ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιοῦτοτρόπως δ' ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποῦ ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω

Ἡ ἐντόπωση, τὴν ἁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρωμῶν μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσοῦς, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἀφήνουν τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ ὕλικοῦ. Δέκα χιλιάδες ἐργατῶν ἐργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβὰς δι' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιῶσι, « Νενίκηκά σε, Σολομών ».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικῶς γράφει : « ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακρὰν ποῦ ἡγούμενος σὺτὸν εἶναι. . . τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγῆθασιν, ἀπόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύονται ».

22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποφικὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας

Τ. ΚΑΡΜΗΝΙΚΟΣ

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἔθνηκον κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προσηύχοντο οἱ βασιλεῖς ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει εἰς τὰς κρισίμους στιγμάς. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, ὅπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία ὠνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικώτερον μνημεῖον τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐμιμήθησαν οἱ ἀνατολικὴ λαοί, οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι.

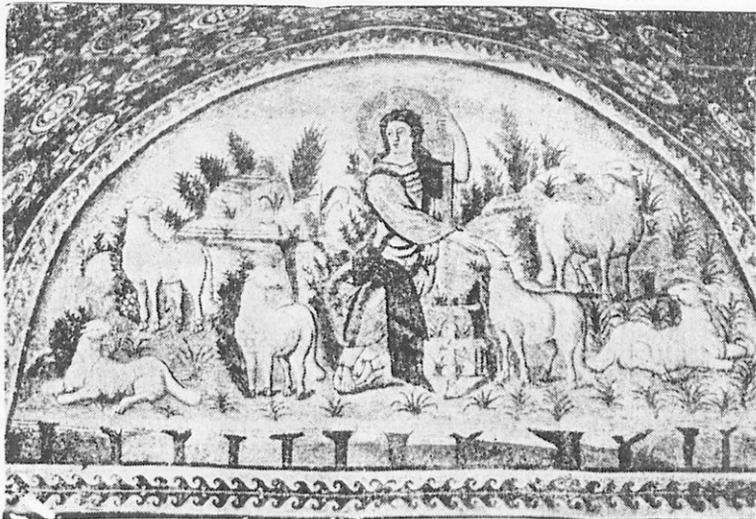
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

Ὁ βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακοσμημένον τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφάς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσας μορφῆν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων με σκοπὸν διδασκτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὰς εἰκόνες δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουσιν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχῆμα, νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸν νάρθηκα, τὸν κυρίως ναὸν (σηκόν) καὶ τὸ ἱερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφηθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἢ προσκυνητᾶριον, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερόν ἀπὸ τὸν σηκόν.

Ὁ τρόπος ὅμως, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἦτο ὁμοίμορφος εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. Ὁ τροῦλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, ὅστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μετὰ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μετὰ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.

23. 'Ο καλός Ποιμής.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, 5ος αἰών. 'Ο Χριστός, γαλήριος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπίου, περιστοιχίζεται ὑπὸ ἑξ συμβολικῶν προβάτων).

Ἰδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψηφιδωγραφία.

Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρόμους λίθους. Τούτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσῃ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὗτοι λέγονται ψηφιδες καὶ διὰ τοῦτο αἰ ζωγραφίαι, αἰ ὁποῖα κατασκευάζονται τοιουτοτρόπως, ὀνομάζονται ψηφιδωτὰ ἡ μωσαϊκά.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἐσώθησαν πολλὰ. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἄσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα Ἀμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὰ ἐξάισια ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 33 (εἰκ. 6) ὄραϊον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Εἰς ἐν ψηφιδωτῶν παριστάνεται ὁ παλιότοχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἱδρυτὰς τοῦ να-

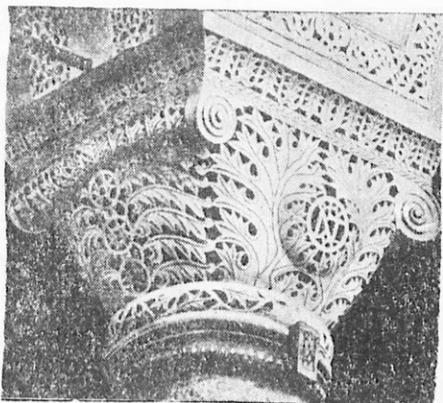
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
(Μωσαϊκὸν 7ου αἰῶνος)

φιδωτῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καὶ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τὴν ἰταλικὴν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μετὰ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης μετὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν χριστιανικὴν σοβαρότητα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρημελήθη.

οὔ, εἰς ἄλλο ὁ ἅγιος μετὰ λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἐνὸς μεγιστάνος. Τοῦτου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν εἶναι ἡ μεγαλοπρεπὴς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία παριστάνει ἁγίους προσευχομένους πρὸ ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηρὰ καὶ δοχεῖα μετὰ ἄνθη ἐνθουμίζουσι τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου εἶναι διακοσμηθεῖς μετὰ ἄνθη, καρποὺς καὶ φέλλα.

Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν

25. Κιονόκρανον της 'Αγίας Σοφίας
της Κωνσταντινουπόλεως.

σκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα με πρωτοτύπους συνθέσεις. 'Επίσης ανέπτυξαν την επίδοσίν των και εις μερικά ανάγλυφα, ὅπως εις σαρκοφάγους.

'Εκτός τούτου, ἡ γλυπτική παρατηρεῖται καὶ εις τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εις τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἐφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

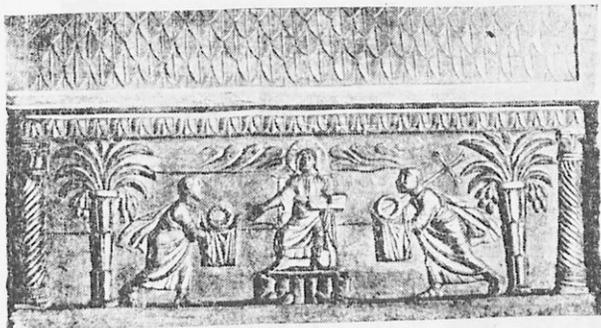
Ὁ Χριστιανισμὸς ἤσκησεν εἰς εὐρείαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς ὑψίστον χριστιανικὸν καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκο-

Τούτο ὑφείλεται εἰς δύο λόγους : Ὁ χριστιανισμὸς, μὴ ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν κολλομένην τοῦ ἀνθρώπου, περιεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. 'Επειτα, ἡ γλυπτικὴ εἶχε συνδεθῆ περισσότερον μὲ τοὺς εἰδωλολατρικούς Θεούς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιωρίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. 'Ε-

26. Κιονόκρανον τοῦ 'Αγίου Βιταλίου
της Ραβέννης.

27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβένης (5ος αἰών)

(Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς αὐτὸν στεφάνους)

κράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικός, ὁ μέγας ὀρφανοτρόφος, ἐφρόντιζε διὰ τὰ πάσης κοινωνικῆς τάξεως ὀρφανὰ καὶ διεχειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὀρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Ἐπάρχουν ἄφθονα παραδείγματα τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλλης, τῆς Θεοδώρας κ. ἄ. Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφήν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας τῶν ἐνιπτον μὲ θερμὸν ὕδωρ. Ἄν παρημέλουν τὸ καθήκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἑκατὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλάνθρωπον δρᾶσιν τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ὅστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφήν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ἰδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενοτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς τινα δὲ τῶν ξενοδοχείων (ξενῶνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας. Ὁ περίφημος ξενὼν

μεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιεθλόποντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἡ φιλάνθρωπικὴ δρᾶσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ἐπῆρχε συνήθεια τῆν Μ. Παρασκευῆν νὰ ἐπισκέπτονται οἱ αὐτο-

τοῦ Σ α μ ψ ώ ν, καεῖς κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκαι (532) ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περιέλαβεν ἱατρικὰ τμήματα. Ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν 27ην Ἰουνίου τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Σαμψῶν τοῦ ξενοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας εἶναι διάχυτον καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς ἀνεψιὸν του τὸ ἑξῆς :

Ἐνδύσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένους παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτου.

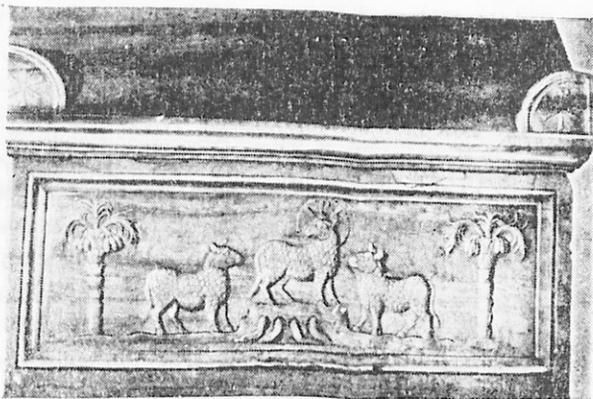
30. Ἡ νομοθεσία

Ο ΧΙ

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκροτεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη (438) φέρει αὕτη εἰς φῶς τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα. Οὗτος διετήρησε τὴν ἰσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμῆδόν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξίς τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ἕτι ἀφορᾷ εἰς τὴν καλύτερευσιν τῆς οἰκογενείας ἀναγνωρίζεται σιγὰ - σιγὰ ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἰδίως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατατάξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (6ος αἰὼν)

(Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ἱστάμενον ἐπὶ ὄρους, ἐξ οὗ πηγάζουν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου, ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἔνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων, ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθὺς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κ. ἄ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἥτις ὠνομάσθη Digesta, ἑλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπεδίωξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μὀρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποίησιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Εἰσηγήσεις (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεοράς, διὰ νὰ ρυθμίξῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψῃ ἡ παλαιότερα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἦτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν Δίκαιον, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ἱστορικὸς γράφει τὰ ἐξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: « Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν: τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ».

Βαθμηδὸν γίνεται χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Ὅθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἔγινεν ἐλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸν 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατὸν, ἐφ' ὅσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπηλλάσσοντο μόνον ὅσοι ἀνήκον εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοί. Ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθείς ἠδύνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἴσης ἀξίας στρατιώτας. Ὑπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας. Ὅσοι ἐπαρχίαι δὲν ἐστρατολογοῦντο, ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλαδὴ ἐξηγόραζον τὴν στρατιωτικὴν θητεῖαν. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατός, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, ἕξις νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. Ἐνεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθοφόρους. Οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐλάμβανον δὲ μεγάλον μισθὸν καὶ γαίης ἔναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὁ Βυζαντινὸς στρατός ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἀσκήσιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἄξιον ὄργανον ὄχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνῶρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Ἐνῶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσον θαυμαστόν, ὁ ἀριθμὸς του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὐδέποτε κατῴρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ὁ Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ὄστρογοθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔγινε μὲ 25 - 30 χιλιάδας.

Ὁ στρατός τοῦ Βυζαντίου ἀποτελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἔφερον τὰ ἑξῆς : Τὸ λωρίκιον (θώρακα), τὴν κασίδα (περικεφαλαίαν), τὰς κνημῖδας, τὸ σκουτάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ξίφος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγχην). Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρ-

χον πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τ ο ξ ό τ α ι.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὅποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς προστασίαν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικών εἰσβολῶν ἢ ἐπαναστάσεων, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ὀργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἀμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων τοῦ ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὅποια ἐνεπιστεύθη τὴν ἀμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀ κ ρ ω ν, ὠνομάσθησαν ἀ κ ρ ῖ τ α ι, καὶ ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐχορήγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκρίται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὄχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἠσφαλισμένον ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῆ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως ἔγιναν πολὺ περισσότερα. Ἠκολούθουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο εἰς μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, ὡσάντις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρίται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουον πᾶσαν ἐπιδρομὴν των, ἐνίοτε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία ἐξύμνησε τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς μακρὸν ποίημα, ὅπου ἐξαίρεται ἰδίως ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Δ ι γ ε ν ῆ Ἀ κ ρ ῖ τ α.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους, εἶχον ληφθῆ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικών ἐπιδρομῶν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὄχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑψηλῆ καὶ παχέα τείχη, τὰ ὅποια κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλωτερές, ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος κ α σ τ ρ ο κ τ ι σ ῖ α ς.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὰ διασωθέντα μεγάλα τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς τοιαύτης ὄχυρώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον, ὁ ὅποῖος μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

λάσσαι, μέχρι δὲ τῆς ἐμφάνισεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου Θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κάραβοι. Τὰ περισσότερον ὅμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δρόμωνες, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τοῦς ὁποίους οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130 - 160 ἄνδρες.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ ναύσταθμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγῆσιμον ξυλειαὶν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

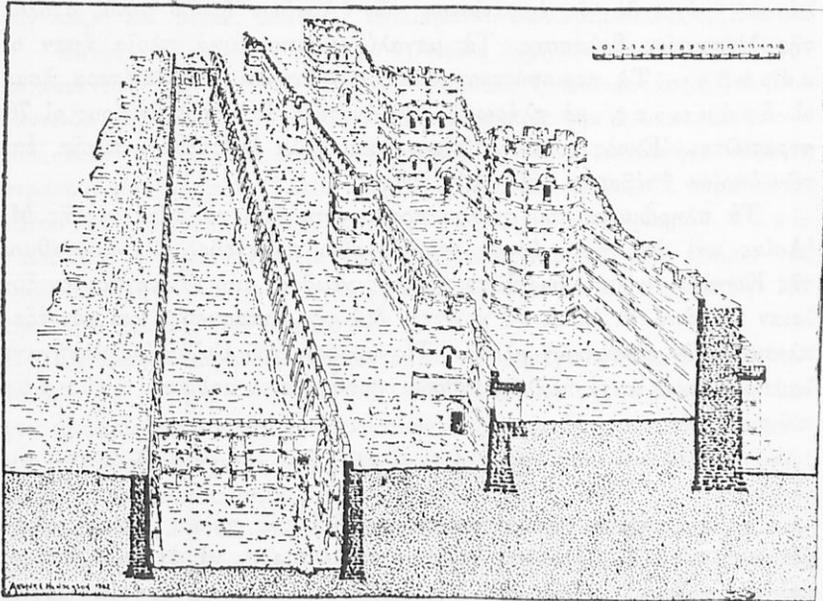
32. Αἱ πόλεις

οχι

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὰς πόλεις ὑπῆρξε συνεχὲς καὶ ποικίλον. Ἐκαστος τούτων ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὀχυρώη πόλεις καὶ νὰ καλλωπίζη αὐτάς, διὰ τῆς ἰδρύσεως διαφόρων δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις. Δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον ν' ἀσφαλίσῃ αὐτάς διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς ἐξωραίσῃ. Εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους ὀχύρωσε πολλὰς πόλεις ὁ Ἰουστινιανός, ὅπως τὴν Ἐδεσσαν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν. Ἐπίσης ἐφρόντισε δι' ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμενάς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάρκειαν ὕδατος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας. Ἡ Ἀντιόχεια εὐηργετήθη μὲ λουτρά, στοὰς καὶ φιλάνθρωπικὰ καταστήματα. Εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας ἰδρύθησαν λουτρά καὶ ἡ κοίτη τοῦ διὰ τῆς πόλεως διερχομένου ποταμοῦ Δράκοντος ἐρρυθμίσθη καταλλήλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυσεν ὁ Ἰουστινιανός φρέατα καὶ ἱδρυσε πτωχοκομεῖα, πολλὰς δεξαμενάς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔκτισε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὁποίας ὠνόμασε Θεοδοριανὰς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἔκτισε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμοὺς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἐξέχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ

29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Ἰσού αἰῶνος ἰδρύθησαν τὰ βυζαντινὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεῖα, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὁποῖα εἶχον πύργους καὶ προμαχῶνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἠσφαλίζετο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὁσάκις τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἴλκυσε ἡ Κωνσταντινουπόλις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσο σημαντική, ὥστε κατῴρωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάστιχα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρη. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμὸς της ἠῤῥῆθη τόσο πολὺ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντίου. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' (408 - 450) ἀνήγειρε νέα τεῖχη, εὐρύτερα. Ταῦτα, ὅχι μόνον ἠδύνατο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἑνὸς ἑκατομμυρίου, ἀλλὰ καὶ

καὶ διαδίδουσαν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουσαν οἱ ἔμποροι τὰ πολυτίμα προΐοντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας, οἶνον, λιναὶ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. Ὅσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γ α λ λ ο - δ ρ ὀ μ ο ι καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σ π α ν ο δ ρ ὀ μ ο ι.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἄλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ. ἄ. Εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλαι χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμια ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Ταναΐδος (Δὸν) εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἤρχιζον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον ἀπομακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλύτερα ὅμως ὅλων ἦτο ἡ περιφέρημος Ἐ γ ν α τ ῖ α, διὰ τῆς ὁποίας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὅλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηγνῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦτο ἡ Ἄ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ι α. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγνοντο τὰ δημητριακὰ προΐοντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσῆγοντο τὰ προΐοντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολυτίμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα караβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίαν τὴν ἀκατέργαστον μέταξιν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ караβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προΐοντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποικίλα, ὑάλινα σκεύη, ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσῶν. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιάριον καὶ τὰ

γουναριακά και ήγγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὐλῶν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι ήγγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργουστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Δύο ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσαν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὅχι μόνον ὄλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν καταρθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίην, ἀλλ' αὐτὴ ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μετὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιού, ἐγένετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ Διημέτρια. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἔμποροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἰταλοί, Ἰσπανοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἔμποροι ἴδρουν πρόχειρα καταστήματα καὶ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, ὑφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρῶνετο τὸ ἐμπόριον ὄλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Μέση, ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἦσαν ὑφάσματα πολυτίμα, θυμασία ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκῶν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσοῦν καὶ σμάλτων. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας, εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχοί,

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὑφασμα.

δερματοπόδια, κηροποιοί, άρτοποιοί, έμποροι ύφασμάτων, μαλλίων και βάμβακος, ίππων, ιχθύων και άρωμάτων. Άπειράριθμοι άγορασταί έπλήρουν τήν μεγάλην πόλιν από όλα τά μέρη τής Αυτοκρατορίας, τής Ανατολής και τής Δύσεως.

Είς τήν μεγάλην ανάπτυξιν του έμπορίου συνέβαλε το έμπορικόν ναυτικόν. Το Σέκρετον τής θαλάσσης (το σημερινόν Υπουργείον τής έμπορικής ναυτιλίας) διά των άρμοδίων υπαλλήλων ένεθάρρυνε τήν έμπορικήν κίνησιν και το κράτος εισέπραττε πολλούς φόρους. Η γηγή πλούτου λοιπόν ήτο ή ισχυρά ναυτιλία του Βυζαντίου, διότι τότε οι έμποροι προετίμων τής χερσαίας τήν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ως άσφαλεστέραν.

Ζωηρά έμπορική κίνησις διεξήγето εις τήν Μεσόγειον μεταξύ των διαφόρων χωρών τής Αυτοκρατορίας. Τά έγχώρια προϊόντα εξήγοντο εις ξένας άγοράς και ηύξανον τά εισοδήματα του κράτους.

Επίσης περίφημα ήσαν τά βιομηχανικά προϊόντα, χρυσά και άργυρά σκεύη, μάλλινα, λινά ύφάσματα και γουναρικά. Ουδέν άλλο κράτος ήδύνατο ν' ανταγωνισθῆ προς τά προϊόντα τής βυζαντινής χρυσοχοίας και έλεφαντουργίας.

Τόσον το έμπόριον όσον και ή βιομηχανία ήσκούντο έλευθέρως εις το Βυζαντινόν κράτος· μόνον όρισμένα επαγγέλματα, ως του όπλοποιου και νομισματοκόπου δέν ήσαν έλευθερα εις τους ιδιώτας. Πλεΐσται πόλεις αναφέρονται ως αξιόλογα βιομηχανικά κέντρα, ή Κωνσταντινούπολις, ή Θεσσαλονίκη, ή Άδριανούπολις, οι Θήβαι, οι Πάτραι, ή Κόρινθος, ή Καστορία κ. ά.

Μετά τον Ίουστινιανόν, σπουδαιότερα βιομηχανία είναι ή μεταξουργία, ή όποία εφωδιάζεν όλην τήν Ευρώπην με τά προϊόντα τής.

Μέχρι τής εποχής του Ίουστινιανού, ή μετάξι ήτο πολύ ακριβή, διότι, παρχομένη εις τήν Κίναν, έχρειάζετο πολλά έξοδα να μεταφερθῆ εις το Βυζάντιον, οι δε Κινέζοι άπηγόρευον τήν έξαγωγήν αυτών μεταξοσκώληκος. Ο Ίουστινιανός μετεχειρίσθη το έξῆς τέχνασμα. Δύο Έλληνες μοναχοί μετέβησαν εις Κίναν και έμαθον πώς καλλιεργείται ο μεταξοσκώληξ. Όταν έφευγον, έκρυψαν αυγά μεταξοσκώληκος εις τας σωληνωτάς ράβδους των και μετέφερον αυτά εις τήν πρωτεύουσαν του κράτους. Έκτοτε ή βιομηχανία τής μετάξης ανεπτύχθη πολύ και διεδόθη εις πολλές πόλεις.

Έν γένει οι κυριώτεροι κλάδοι τής έθνικής οικονομίας του Βυ-

ζαντινοῦ κράτους ἦσαν τὸ ἐμπορίον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ Γεωργία

Ο ΧΙ

Παρά τὴν περσιανὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς οικονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὅμως παρατηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἦτο ἡ λιηστρική, οὕτως εἶπεῖν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἦσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐκακοποίησαν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ἰδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὥστε καὶ τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ἤβξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπησχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῆται) ἢ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἐγίνοντο δουλοπαροικοὶ τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπαροικοὶ ἦσαν προσκολλημένοι εἰς τὸ κτήμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δουλοπαροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιὸς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικῆς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὅμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερον εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινωτικοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καλ-

λιεργητάς και νά ἐμποδίζουσιν τήν ἀναχώρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρητημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νά προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν καὶ νά καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ προθεσμῖαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νά ἐρημώνονται καὶ ἡ γεωργία νά ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς ὅμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφόρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή

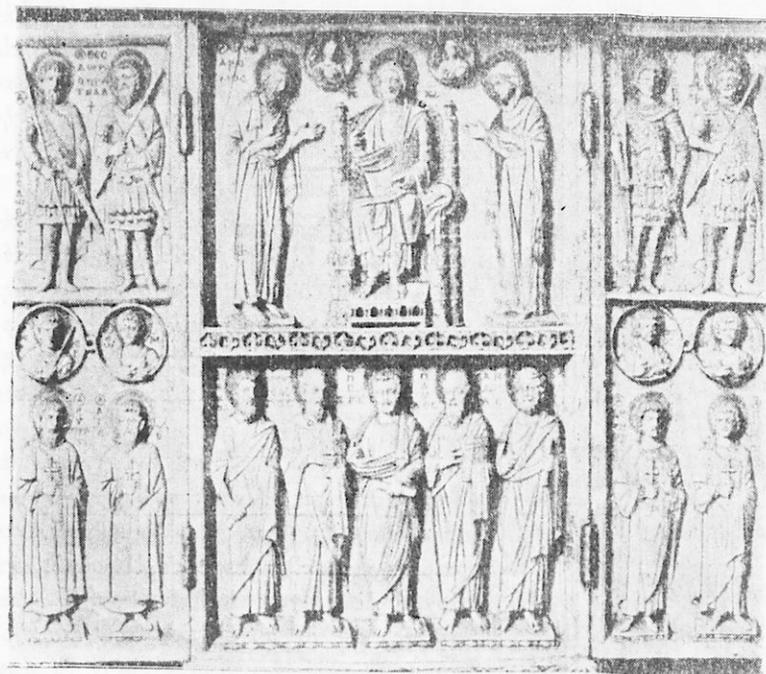
Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὄχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτεύουσας, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἦτο ἐν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἀπετέλει ὀλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔκτασις τοῦ παλατιοῦ ἦτο 400.000 π. μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατοικοῦν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτιρίων, ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν, καὶ κήπων. Οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκκίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωραΐζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαιτέρα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο ἰε ρ ὄ ν πα λ α τ ι ο ν καὶ ἐπεκρινώονουν μεταξύ των μετὰ διαδρόμους, στολισμένους μετὰ στοὰς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσια αἴθουσαι, μετὰ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὠραῖα ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα παρίστανον ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἔλεφαντοστοῦν. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες στάβλοι κ. ἄ.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, σύμφωνα μετὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο περίξ τῆς σὺλῆς, ἢ ὅποια ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον στοὰς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου
("Ἐνθα διαζοῦμεν τὸ ἔθνος τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰὼν)

Ὁ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατιῶ, διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲ μάγμαρα, μὲ ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἐπιπλά ἐστολίζοντο μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολυτίμοι πολυέλαιοι συνεπλήρωνον τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκίων.

Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσοῦ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλή, ὁμοία μὲ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρὸς. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσιν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαί, ὡς δεικνύουσιν τὰ ὄνοματὰ τῶν φο-

33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
(Ἐκ μοσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραβέννῃ
ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλωνίου
τοῦ νέου, ὅς αἰών)

ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες ναποί, αὐγοτάραχη, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρός ἐκλεκτός καὶ ἄλλα, ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποί, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὅποιον ἔπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

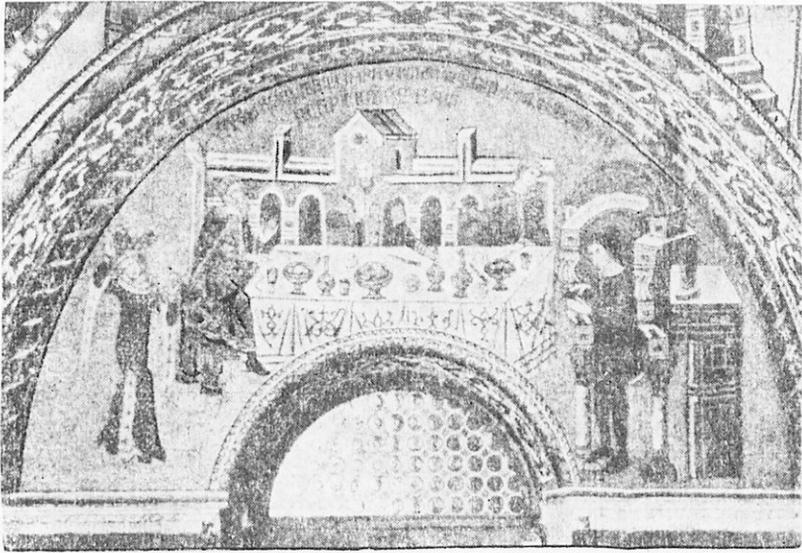
36. Αἰέορται

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλὰ. Συνηθόντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ ὄχι-

ρεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλῃ ἀγάπῃ αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνες), τὰ ὅποια ἦσαν στολισμένα μετ' πολυτίμους λίθους. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον μακρὰν κόμη.

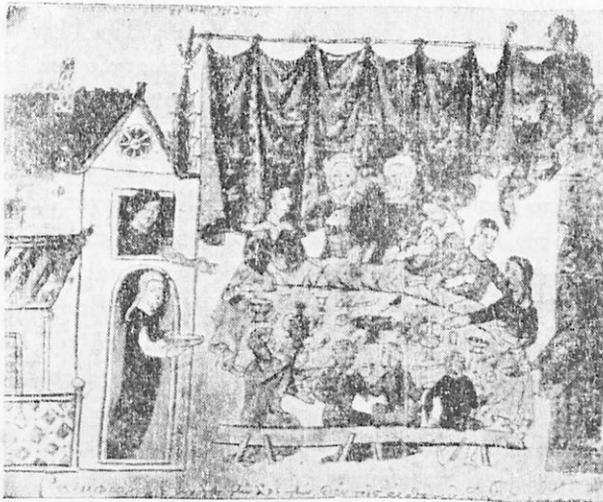
Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη, εἶναι χρυσαῖ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένοι τράπεζαι. Κολλάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιροῦνια κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μετὰ τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὰ, πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό. ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νύψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσήχθη ἡ χρῆσις πιρουσιῶν.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπριον, λάχανα, τυρός, ἰχθύες παστοὶ ἢ ναποί, ἐλάφι καὶ ἄλλα. Ἐπίνον δὲ οἶνον ἢ τὸ κυμινάτον, δηλ. ὕδωρ βραστόν μετ' κίμινον. Εἰς τὰς τραπέζας

34. Εικόνα συμπόσιου.

(Μοσαϊκόν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἰών)

35. Εικόνα συμπόσιου.

(Μικρογραφία τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκῆς Παρισίων, 14ος αἰών)

λασίων λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσκέδαζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκολούθει παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἔπαιζε διάφορα παίγνια, ὡς ζατρίκιον κ. ἄ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταί. Τὸν ἑορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐάν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν περίξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα ἄσματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταί τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἀπλετος. Εἰς τὰς ἑορτάς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικάς ἑορτάς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δεῖπνον. Τὰ ὀνομαστήρια ἦσαν ἑορτὴ ὀνομαστική.

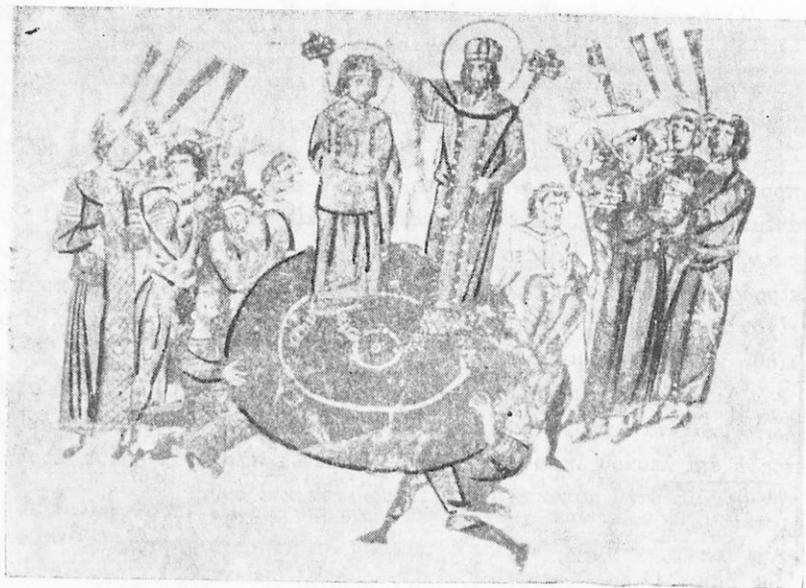
Ἐπῆρχον ὅμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταί, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις (Καλένδαι, ἐξ οὗ κάλανδα).

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτή. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχώρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἄρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. Ὅταν ἐγεννᾶτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν κληρὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγκλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ Βάπτισις τοῦ βασιλόπαιδος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπίσημως καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένοντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικὰ βροσμάλια, ἦτοι αἱ ὀνομαστικαὶ ἑορταί τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρὸν, ὡς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
(Μικρογραφία ἐν κώδικι, 14ου αἰῶνος)

Θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἱππὸδρομον, ὅπου ἀνηρῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας ἑορτῆς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρὸσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

Οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν ἀμύπητοι καὶ ἐλέγοντο δημόσια ἰλαρία. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάβανον πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὑπερέβαινε ὅμως πάσης ἄλλης ἑορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητῆς ἀπὸ ἐκστρατείας. Ἐγένετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

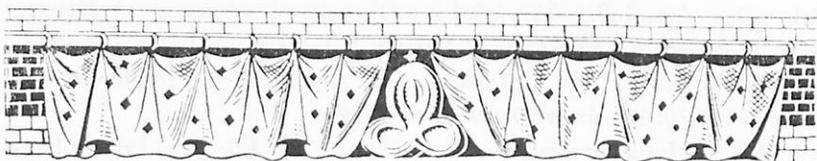
Ὁ βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγγραφεῖς, οἱ οἰκεῖοί του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνησε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐπιβαίνειν τοῦ βασιλικῦ τοῦ πλοίου, ἤρχετο εἰς τὸ προάστιον Ἐβδομόν (βλέπε χάρτην σελ. 91), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινε εἰς τὴν Χρυσὴν Πόρταν, ὅπουθεν θὰ ἐγίνετο ἢ εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικὴ τοῦ εἰσόδου. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῆ καὶ στρωθῆ μὲ ἄνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Χρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἠκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίππου ἄρματος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Ὁ λαός, ἰστάμενος παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἔρριπνε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲ ἀρώματα καὶ ἄνθη.

ο x |

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

37. Τὰ Δυτικά κράτη

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἰδρύθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βουργουνδίων, Βησιγόθων, Ὀστρογόθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἑνωρὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων. Περισσότερον διατηρήθη τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἱστορικὴν δράσιν. Πραγματικὸς ἰδρυτὴς τοῦτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκος (446 - 511), ὅστις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ Χλωδοβίκου καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628 - 638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπέξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργουνδοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναίων οἱ Βησιγόθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ Φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήνου, ἰδίως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἐστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνήτο ὑπὸ τῶν ἀλλαγῶν, τῶν λεγομένων μαγιορδόμων (Major domus).

Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἀπέραντον χάος, τὸ ὅποιον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν, ἠδραϊώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νήσους Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἔδρυσαν οἱ Γερμανοὶ ἄλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλων καὶ Σαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἣ ὅποια

διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Ἑγγλίαι. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ δυτικὰ (Οὐαλίαν, Κορνοουαλίαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἑγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρβαρότης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυλον εὕρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἦθη τραχύτερα ἐπεκράτησαν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμήθησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων ἐδέχθησαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιούς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταύτης προήλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι λέγονται Νεολατινικοὶ λαοί, ὡς ὀμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ἢτοι τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κ. ἄ. Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοθετίας, τὴν Νεολατινικὴν, τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

ΕΡΕΥΝΑ

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΕΡΑΚΛΕΙΟΥ - ΟΙ ΜΟΥΣΑΡΧΟΙ

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου

ΜΕ ΤΟΝ θάνατον τοῦ Ἡρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθαρὰ βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἑλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον πολλοὶ αἰρετικοί, ἀπεσπάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Θράκες. Δῆλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641 - 1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἔδαφος, ἀλλὰ κερδίζει ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει αὕτη καθαρῶς ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὁμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾷ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν λατινικὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου ἡ Ἑλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουσαν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἔθνηκην σημασίαν, μόνον δ' ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικότητος, ἰδιαιτέρον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὀρθοδοξία. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὴν καὶ ἔθνηκὸν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς (αἰρετικοὺς) τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἡρά-

37. Κωνσταντίνος ο Πωγωνάτος.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αιώνας)

Τούτον διεδέχθη ο υἱός του
μενος καὶ Κωνσταντίνος Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ ἀξυδερχκὴς χαλίφης Μωαβιᾶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρὶς κατασκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβὼν τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

Ὁ τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος ὀργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντος Β' Κωνσταντίνος Δ', ὁ ἐπικαλούμενος Πωγωνάτος (668 - 685), ὅστις, διαλύσας τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἐξουσίαν του.

Τὸ 673 ὁ Μωαβιᾶ μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυάριθμος

κλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικόν, δηλ. χαρακτῆρα σταυροφορίας, ὁ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἐπαίξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντίνος Β', ὁ ὁποῖος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε. Κωνσταντίνος Β' (641 - 668), ὀνομαζόμενος

στόλος ανέπλευσε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 - 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

ὑπὸ τοιαύτης συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνᾶτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Καλλινίκου, τοῦ ἐφευρέτου ὄπλου ἰσχυροτάτου, τοῦ ὕγροῦ πυρός, κατέκλυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὑγρὸν πῦρ, « θαλάσσιον πῦρ », ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ. ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλήνων μακρῶν καὶ προσεκάλει πυρκαϊᾶν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μωαβιᾶ ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρά ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἀραβες εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαγῶν καί, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρρόκον. Τοιοῦτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἀραβες ἐφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Βούλγαροι

Ἄλλα σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατόικουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν μετὰ διάφορα ὀνόματα τοὺς Βουλγάρους : Σκύθας, Μυσσούς, Οὐννοὺς καὶ πολὺ βραδύτερον Βουλγάρους. Ἄλλοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φινο-ουγγρική, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Οὐγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μεταξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀσπαρούχ, καθήρχοντο νοτιώτερον καὶ ἐληλάτου τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐνίοτε ἐφθονον μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, ἤλθεν ἐναντίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας, ἀπεσύρθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Δουνάβεως

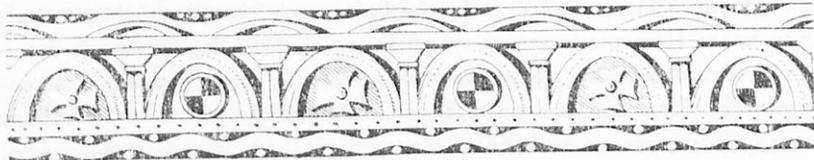
στ. ΚΑΠΠΙΝΙΚΟΣ

και Αϊμου χώραν, ένθα ίδρυσε τὸ κράτος του ὁ Ἀσπαρούχ, με πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Ὅλα τὰ σλαβικὰ φύλα τῆς περιφερείας ταύτης υπετάγησαν και ἀνεμειχθήσαν με τοὺς νέους κατακτητὰς, ἀποτελέσαντα ἐν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, με μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικὴν, τὸ ὅποιον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν και μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς ὁ Πωγωνᾶτος δὲν προσεῖδεν, ὅσον ἐπρεπεν, ὡς πολιτικῶς, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β' (685 - 695), ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτήρα. Οὗτος, ἐκθρομισθεὶς και ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 - 711) και διέπραξε σωρείαν σφαγμάτων και αὐθαιρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος και προκαλέσας ἐξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς του κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμον. Διὰ τοῦτο συλληφθεὶς ἐφρονεῦθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμὸν, τὸν ὅποιον ἔσπεφεν ὁ λαὸς και ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἣ ὁποία ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Ταιουτοτρόπως ὅλος ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' και μετὰ τὸν θάνατόν του ἐβασίλευσαν οἱ ἐξῆς κατὰ σειράν αὐτοκράτορες: Λεόντιος (695 - 698), Τιβέριος Α' (698 - 705), Φιλιππικὸς (711 - 713), Ἀναστάσιος Β' (713 - 715) και τέλος Θεοδόσιος Γ' (715 - 717). Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἣ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβερὰν αὐτὴν ἀναστάσειν και τοὺς ἀναξίους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἱκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὅποιον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ίδρυσε νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 - 802)

3. Λέων ο Γ' (717 - 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 - 740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἱκανότατος, εὐστρωτος διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικῆς. Ἡ βασιλεία τοῦτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τοῦ Ἀραβῶν.

Ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγός. Ἀνεληθὼν εἰς τὸν θρόνον, κατόρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα μεγάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ἱκανότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἄλλο σημαντικώτερον κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

Όταν ο Λέων ανήλθεν εις τὸν θρόνον, οἱ Ἄραβες εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ πολλὸν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ξηρὰν. Ὀλίγον χρόνον κατοπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτως ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τῆς θάλασσης. Οἱ Ἄραβες προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύγχανον τὸν σκοπὸν των, εἰάν δὲν εἶχε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ ἓν ἔτος, διαρκουῦντος τοῦ ὁποῖου κατέφθανον ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς συνεχῶς νέα ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατόρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μετ' ἐπιτυχίαν δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσώτερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἢ φοβερὰ τρικυμία. Παράλληλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνικήθη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἄραβες, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ἔτι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἄραβες, προσωθόμενοι ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατιέ (Poitiers) τοὺς Ἄραβας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιορίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ θαυμάζουν καὶ ἐξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, ὅστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτιστῶν Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ψάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον, τιμᾷ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωας, Ἡρά-

κλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτῆρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Ἄραβες οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ λάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἡσυχοί. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἄραβας πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, ὅπως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομὰς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλεῖα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκηθησαν οἱ Ἄραβες καὶ ἐφρονέθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπήλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀριστικῶς ἀπὸ τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἐπέδότη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν, ὅτι οἱ στρατηγοὶ μεγάλων «θεμάτων» ἀπέβαινον πολλὰκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἠῤῥῆξε τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οικονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμιξις ὅμως αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἐβλαψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοί του ἱστοριογράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἠμύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 - 775)

Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱός του καὶ συμβασιλεὺς ἦδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεῦθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνου τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν, ἦτοι νὰ διαδοῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἑν ἔτος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος εὕρισκετο μακράν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως ἔδειξε θάρρος καὶ πείσμα

και ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. Ὡς αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προ-
τερήματα καὶ στρατηγικᾶς ἰκανότητος, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο
πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν ἤτταν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718)
καὶ εἰς τὸ Πουατιῆ (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, κατα-
λαβόντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ ὄρη διεσώθησαν
ὀλίγοι Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι ἐξισλαμίσθησαν καὶ, ὡς νεοφώτιστοι, ἔγι-
ναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶ-
νες μεταξύ τῶν Ἀράβων, ἀνεστράφη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὁποίας
ὁ πρόγκηψ Ἀ β δ ο υ ρ ρ α χ μ ἄ ν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος
εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀ β β α σ ι δ ῶ ν
μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Β α γ δ ἄ τ η ν,
ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἴδρυσεν νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχημα-
τίσθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μὲ πρωτεύουσάν τὸ Κ ἄ ἱ ρ ο ν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν
Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσεν μέρος τῆς
Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητῆς μέχρι τοῦ Εὐφράτου
καὶ τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύ-
τας δὲν ἐνδιέφεροτο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπι-
κίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυ-
ζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομαί. Πρά-
γματι ἐπὶ βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλύτερα ὀχύρωσις τῶν συνό-
ρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρος τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων
πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἰκανότητα περισσότερον
παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ
Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ
ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως (717 - 718). Ἐπὶ Κωνσταντῖνου ὁμοῦ ἀρχίζου-
ν οἱ πόλεμοι μεταξύ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ αἰῶνας ἔμε-
λλον νὰ διαρκέσουν. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν μὲ ἐπιδρομαὶ καὶ ληστείας.
Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὁποῖος μὲ
μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν εἴκοσιν ἔτη (755 - 775). Ἐννέα φορές
ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μὲ τὴν ἐπιμονὴν
καὶ τὸν ἥρωισμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιωμαθήμενοι εἶναι αἱ νῆκαι τοῦ αὐτοκράτορος

παρά τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμίρ Καπού), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγγιχάλον (762), μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάχιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἢ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἐννεά ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

Ὅταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τὸσον εἶχε διατηρηθῆ ἢ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες «ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένη» (Θεοφάν. 1.501).

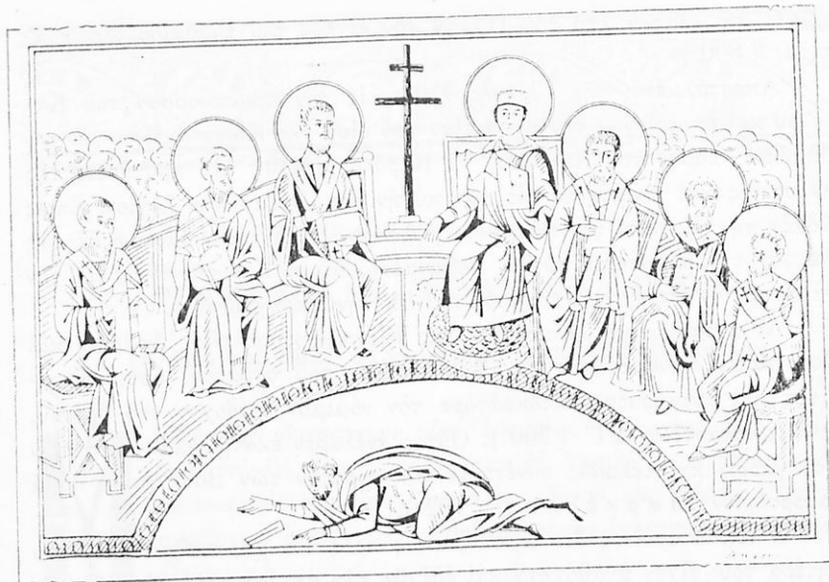
Ὁ Λέων Δ' (775 - 780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χαζάρος (ἤτοι Τοῦρκος) ἐκ τῆς μητρὸς του Χαζάρης. Οὗτος ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἣ ὁποία εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανεν αἰφνιδίως (780), ἀλλ' εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν υἱὸν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα.

5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς του, δι' ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογέννητος, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Αὕτη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, κατώρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἠγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μετὰ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβες τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνεῖ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεγήλατῃσαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι

39. Κωνσταντίνος ΣΤ΄.

(Μικρογραφία ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Ρώμῃ Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης)

τῆς πρωτεύουσας. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρέωθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπεινωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικοὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον παρκαγωνισθῆ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀνταρσίαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ν, ὅστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἠχμαλώτισε πολλοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ πληρῶνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνευρέθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικαί. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κ ά ρ δ α μ ο ν, ἐπανάρχισαν ἀπειλητικώτεροι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμένως

χώρας και έλαβεν από τον Πάπαν τον τίτλον του Ρωμαίου αυτοκράτορος (800).

Ή απεσταλμένοι της Ειρήνης ήλθον εις την πρωτεύουσαν του Καρόλου και έπρότειναν την μνηστείαν του υιού της Κωνσταντίνου με την Έρυθρά, κόρην του Καρόλου. Ο Κάρολος έδέχθη τάς προτάσεις της μνηστείας και έκράτησεν εις την αυλήν του Βυζαντινόν λόγιον, όπως διδάξη την Έρυθρά την έλληνικήν γλώσσαν. Βραδύτερον όμως ή Ειρήνη διέλυσε την μνηστείαν αυτήν, φοβουμένη, ότι ο Κωνσταντίνος με τον γάμον αυτόν θα έγινετο ισχυρός και θα την παρηγκώνιζεν.

Αι στρατιωτικαί αποτυχιαί της Ειρήνης κατά των Άράβων και Βουλγάρων προεκάλεσαν την αγανάκτησιν του στρατού, όστις έστασίασε και ανέκηρυξεν αυτοκράτορα τον νόμιμον διάδοχον του θρόνου, τον Κωνσταντίνον ΣΤ' (790). Ούτος ανέλαβεν έκστρατείαν κατά των Βουλγάρων και τελικώς συνέτριψε τον στρατόν των Βουλγάρων παρά τὸ φρούριον Μαρκελλας (792).

Ο Κωνσταντίνος δέν ώμοίαζεν ως πρὸς τον χαρακτήρα πρὸς την μητέρα του· ειχεν αγαθότητα και έδέχθη την μητέρα του και πάλιν εις τὸ Παλάτιον, ή όποία, άκαρδος και φιλόδοξος ως ήτο, εξεμεταλλεύθη έκραγεΐσιν εναντίον του υιού της επανάστασιν. Αποτέλεσμα ταύτης ήτο να συλληφθῆ ο Κωνσταντίνος και να τυφλωθῆ εις την Πορφύραν, εις τὸ δωμάτιον δηλ. των ανακτόρων, όπου έγεννώντο οι πορφυρογέννητοι. Ούτω κατώρθωσεν ή Ειρήνη να ανέλθῃ και πάλιν εις τον θρόνον (797).

Γεγονὸς περιεργον έμελλε να επιταχύνῃ τὸ τέλος της Ειρήνης. Ο Κάρολος ο Μέγας, μετά την στέψιν του (800) υπό του πάπα Λέοντος, εκέφηθῆ να ένωση την Άνατολήν μετά της Δύσεως και να όνομασθῆ αυτοκράτωρ των Ρωμαίων. Αντι να πολεμήσῃ, έπιδίδωξε την ένωσιν δια γάμου με την Ειρήνην και πρὸς τοϋτο έστειλε πρέσβεις εις την Κωνσταντινούπολιν. Η φιλόδοξος βασίλισσα θα έδέχετο τον γάμον. Αλλά τότε οι ανώτεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί του κράτους έφραβήθησαν, μήπως δια του γάμου αυτού υποταγῆ ή αυτοκρατορία εις την Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν εναντίον της, την καθήρεσαν και την εξώρισαν εις την Λέσβον, όπου απέθανεν άδόξως (802).

Με την εκθρόνισιν της Ειρήνης εξέλιπεν ή ένδοξος δυναστεία των Ίσαύρων, ή όποία έδωκεν εις τὸ Βυζάντιον δύο λαμπρούς αυτοκράτορας, τον Λέοντα Γ' και τον Κωνσταντίνον Ε'.

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οί από τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δηλ. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἕξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικά, ὅσον καὶ ἐξωτερικά.

Οἱ στασιαστικὲς οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον.

Ὁ Νικηφόρος Α' (802 - 811) εἶχε μεγάλην πείραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ ἀυξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κῦρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιότερα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κῦρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεοδώρου Στουδίτου ἦτο μέγα, δι' ὃ καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεόδωρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὠργάνωσε διὰ πρώτην φοράν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεκέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἠκολούνη τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Γ. ΚΑΝΑΙΜΙΚΟΞ

Ἡ μονή αὐτῆ ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκίνει κατ' αὐτοῦ τοὺς μοναχοὺς.

Οἱ Στουδίται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἀκαμπτοὶ, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὅχι ὀλιγώτερον ἀποφασιστικὸς, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκόρπισε τοὺς μοναχοὺς καὶ ἐξώρισε τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἔσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἠτύχησε καὶ ἠτλησάσθη νὰ δεχθῆ εἰρήνην μὲ ὄρους περισσύτερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρ ο ὐ ν Ἀ λ Ρ α σ σ ἰ δ (809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἠσύχασε, τοὺς δὲ ὄρους δὲν ἐξεπλήρωσεν.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἰκανώτατον ἀρχηγὸν Κ ρ ο ὐ μ ο ν, εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησε μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρὸν του Μ ι χ α ἤ λ Ρ α γ κ α β ἔ ν καὶ τὸν υἱὸν του Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ν καὶ « πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας », προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ « τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἑτῶν καὶ ἐπάνω », τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον ὄνομα Ἰ κ α ν ᾱ τ ο ι . Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκάς ἐφόρευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἦτο νικητὴς. Ὁ Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλην ζημίαν εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν· ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος ἐφρονεύθη καὶ ὁ υἱὸς του Σταυράκιος ἐπληγώθη. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβουλόθησε τότε νὰ ἐκλεγῆ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβῆς (811 - 813), ἀφοῦ ἐζήτησεν ἔγγραφον ἰδιόχειρον «περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως», ὅτι δηλ. δὲν θὰ βιάσῃ τὰς χεῖράς του εἰς αἷμα χριστιανῶν καὶ ὅτι θὰ σέβεται τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς. Ὁ Μιχαήλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμο, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινικίαν, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). Ὁ Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησε τὸν ἀδέξιον Μιχαήλ καὶ ἐβάδιζεν ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποῖαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. Ὁ Μιχαήλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ν' ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἀγῶνα.

7. Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἵππικὸν στράτευμα ἦλθε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλει θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικοὺς θεοὺς. Ὁ Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν του καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτευούσης βουλγαρικὰ στίφη, τὰ ὁποῖα διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περίχωρα πρὸς εὔρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Μεσημβρίαν, πλησίον τῆς ὁποίας συνῆψε περιφημὸν μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν. Ὁ Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ ὅλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς Ἑλληνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

Ὁ Λέων συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῆ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου Ὁμορτάγ, καθορισθέντων τῶν συνόρων τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων διαφόρους καταστραφεῖσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφήρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἴδιος μετέβαινε εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ «πολλὰς τῶν κρίσεων ἐξεπέραινεν» αὐτοπροσώπως.

Ὁ Λέων, ἐξάιρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμείχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προσεκάλεσεν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ,

την όποίαν εξεμεταλλεύθη ό άλλοτε συνεργάτης του Μιχαήλ ό Τραυλός και φίλοι αὐτοῦ εφόνευσαν τόν Λέοντα, ἐνῶ ἐψάλλεν εἰς τήν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τήν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Ἀμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ό Μιχαήλ Β' ό Τραυλός (820 - 829), ό όποῖος κατήγετο ἀπό τό Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, καλός στρατηγός και ἄνθρωπος νοήμων, μέ ἄστατον ὅμως χαρακτήρα και χωρίς ἠθικά ἀρχαί.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ό όποῖος, μετᾶ τόν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπήτει τόν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς καθορώσας νά εὔρη χρήματα, ὠργάνωσε τό κίνημά του, παρασύρας κατᾶ τοῦ Μιχαήλ ὄλους τούς δυσαρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρό πάντων δέ τούς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δέν ἐδυσκολεύθη νά συνεννοηθῆ και μέ τόν χαλίφην τῶν Ἀράβων και κατᾶ συναίνεσιν τούτου ἐστέρθη αὐτοκράτωρ ὑπό τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ό Θωμᾶς, μέ πολὺν στρατόν και στόλον ἦλθε κατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τήν όποίαν ἐπολιόρκησεν ἀπό ξηρᾶς και θαλάσσης, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις δέν ἦτο εὐκαλον νά καταληφθῆ.

Ὁ Μιχαήλ ἀπεποιήθη γενναιοφρόνως τᾶς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὁμουρτάγ, ὅστις ἐν τούτοις πρός λαφυραγωγίαν ἐπετέθη κατᾶ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῶ ό στρατός και τό ναυτικόν τοῦ Μιχαήλ ἐνίκων τόν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθείς, ἐφυλακίσθη και ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὐτή, διαρκέσασα περισσότερο τῶν δύο ἐτῶν (821 - 823), ἐβλάψε μεγάλως τό κράτος και πρό πάντων τό ναυτικόν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ όποῖοι ὀνομάζονται ὑπό τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοί και Ἀγαρηνοί.

Σαρακηνοί περίπου 15.000 ἦλθον εἰς τήν Αἴγυπτον πρός ἀναζήτησιν καλύτερας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὅμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρός τήν Κρήτην, τήν όποίαν κατέλαβον σχεδόν ἀμαχητῆ (824). Ἐκτίσαν οἱ Ἀραβες τήν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τό σημερινόν Ἡράκλειον, και ἔδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικόν κράτος, τό όποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀραβες ἐξισλάμισαν πολλούς Χριστιανούς και ἀπέβησαν μέ τᾶ πειρατικά των πλοῖα ό

φόβος και ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντας τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

Ὁ Μιχαὴλ Β', ἔστειλε στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λαμμιανόν, ὅστις ἐφρονεῖθη καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέραν φορὰν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κ ρ α τ ε ρ ό ν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλοι Ἄραβες, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρίσκειτο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Θ ε ο φ ι λ ο ς.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰσκού καὶ Μίνως. Καμμία δίκη ἐγκρημῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐξεδικάζον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γνώσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικίαι τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνθρώπις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ὁ Θεόφιλος διεκρίθη ὁμοίως διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδασκαλοὶ του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁ αὐτοκράτωρ διοργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μακρυβράς, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξεν ἄνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὀξὺς καὶ τραχὺς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξῃ βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ὡραίας Εἰ κ α σ ί α ς, ἣ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ Ὡραίουτης, ἡ παιδεύσις καὶ ἡ εὐφυΐα της. Ἡ Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἡ ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κ α σ σ ι α ν ῆ.

Ἡ Κασσιανὴ εἶναι ὕμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν ἐσπέραν

τῆς Μεγάλης Τρίτης « Κόποι, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή... ».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐποφελούμενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ἃς κατέλαβε πολλὰς πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829 καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολλὸν στρατὸν καὶ νικηφόρως ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν ὅμως τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως τοῦ χαλίφου Σ ω ζ ο π έ τ ρ α ς, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χαλίφου νὰ φρεισθῆ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἠγέρθη ἱερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἤττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, τοῦ Ἄ μ ο ρ ί ο υ τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλλωσις αὐτοῦ προσεκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενοχωρήθη πολὺ, ἴσως δ' ἕνεκα τούτου ἠσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μ ι χ α ἡ λ ό Γ' (842 - 867), τὸν ὁποῖον, ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπυεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυβέρνησιν ὅμως τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖρας τῶν ἱκανῶν πολιτικῶν ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Βάρδας.

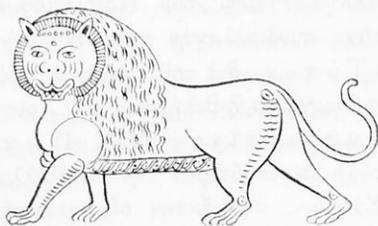
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαήλ Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι ἐπονομάζουν τὸν Μιχαήλ, ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαήλ ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἤχημασαν οἱ ἐξάιρετοι στρατηγοὶ Πετρωνᾶς, Νικήτας Ὠορύφας καὶ ἱκανοὶ πολιτικοί, διάσημοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς ἠττήθησαν τὸ 863, χάρις εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Πετρωνᾶν, ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου καὶ εὔρεν ἀπῆχθαι εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντι-

νών. Ἐκτοτε οἱ Ἄραβες, ἀπλησυχολημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἄλλ' οἱ Ἄραβες τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικήs παρενοχλοῦν τὸ κράτος μὲ ἐπιδρομάs, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἄθω καὶ τῶν θρακικῶν παραλίων. Δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὑποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

Ἀξιωμακρόνεντος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι, ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέλαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιάρια ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὁμίλιας « εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ρώσ », ἐνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὕψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία ἐλπίς ὅτι « ἡ Μήτηρ τοῦ λόγου » θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ

ΕΙΔΟΜΕΝ ἄνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὗτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγῆν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμόν, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπέισθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἄραβας. Ὅριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆς Β' (641 - 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡρακλείου, ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγῆν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος (668 - 685), διὰ τὴν ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαλλαγῆν μετὰ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἕκτην οἰκουμενικὴν, εἰς τὴν θαλαττὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τροῦλλον (680 - 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγιμις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυ-

Ζαντινόν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζήτηματα αἱρέσεων, διότι αἱ κατοικοῦμενοι ὑπὸ ξένων καὶ αἱρετικῶν ἐπαρχίαι ἀπεσπάρσθησαν. Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινόν κράτος συμβαδίζουσι ὁμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνεσαν τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικὴν τοῦ Πωγωνάτου, διότι ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικὴν του εἰρήνην.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ αἱρέσεις ἀπασχόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινόν κράτος. Τὰ θεολογικὰ ζήτηματα τότε συνεζήτοῦντο μὲ πάθος καὶ φανατισμὸν. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεῦσθα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἱρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρσαν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ὤξυναν τὰ πάθη, ὡς ἐκ τοῦτου δὲ τὸ κράτος ἤναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίη, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ ὑπὸ τῶν συνόδων καταπολέμησις τῶν αἱρέσεων κατέληξεν εἰς τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἄλλ' εὐθὺς ὡς ἠσύχασε τὸ Βυζαντινόν κράτος ἀπὸ τῶν σάλων τῶν αἱρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐδημιουργήθη νέον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ εἰκονομαχικόν (726 - 833), τὸ ὅποιον προσέκαλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ αἱρέσεις ἀνεφάνισαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τώρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προσελήθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ βάθος ἡ εἰκονομαχία εἶναι ἔρις μεταξὺ τοῦ ἀσιατικοῦ (νεστοριανικοῦ, μονοφυστικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονομάχων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ (ὀρθοδόξου, πνευματικοῦ, πολιτιστικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονοφίλων, ἦτο ἐπομένως εὐρυτέρα τῆς προσκυνήσεως ἢ μὴ τῶν εἰκόνων θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις.

10. Εἰκονομαχία (726 - 787)

Ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρὸς, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικὸς ὡς ἦτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅτι αἱ

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἄραβες, ὡς νεοφώτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πολυθεῖστὰς δῆθεν, καθόσον ἐτίμων ἢ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάτρευον τὰς ἁγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θεῖαν δύναμιν, μεταχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καὶ, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὀρθὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆ εἰδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ὄχι τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὴν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὀλίγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐθεώρει δὲ ὅτι τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουσαν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικῆς χειρὸς καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστάς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἠλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροή τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι, φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲ πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεῦτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν,

ἐστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανὲς διάταγμα τοῦ Λέοντος, ἀλλ' ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως.

Τότε ἡ ἔρις ἐκορυφώθη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμιστὰὶ ὀνομάζουσι τοὺς εἰκονοφίλους ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρες, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας καὶ Εἰκονομάχους. Ἡ εἰκονομαχία ἀπασχολεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα τοῦ Λέοντος.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερον, ἀφ' ὅτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐξήγγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ' εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξήγγειρε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀγαλλιανός, ἀναγορεύσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρουσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐφόνησε τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἠτύοκτόνησε, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν μέσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων ὀριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν πάπαν ὅμως ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφῆρσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἰλλυρικόν (Βαλκανικὴν), εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λομβαρδῶν, καὶ, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφῆκαν κατὰ μέρος τὸ Βυζάντιον.

Ἄλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἐδίδασκειν ὅτι αἱ εἰκόνες, « τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων », βοηθοῦν τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ Θεῖον.

Ὁ Δαμασκηνὸς παρέσυρεν ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρῶνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν. Ἔνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς τοῦ πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουσι τὸν Λέοντα «δυσσεβῆ» καὶ «Σαρακηνόφρονα», ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοί, ὡς μοιχευμένοι, ἀπὸ τῶν ἀπεικονίσεων.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ ὄχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν τοῦ ἔργου προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐνόησε ὁ Λέων, ἤθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλονται ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑλλάδος κ. τ. λ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαυρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὅποῖον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας οὕτως, ὥστε ὅλαί αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν ὄχι μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν διοίκησιν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741 - 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκεῖνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 σύνοδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, παρὰ τὴν Χαλικηδῶνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξε αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἅγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, παρ' ὅλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλῃν καταστροφῇ ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατά τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅποτε πλεῖστοι μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προσεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς του.

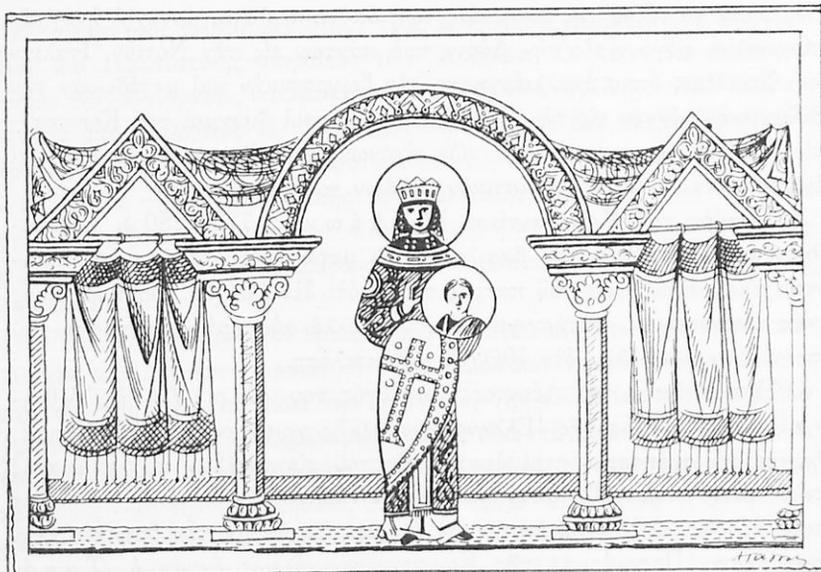
† Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', Λέων, (775 - 780), ἠκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖον βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρὸς του, διότι δὲν ἐδείχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ.

Ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰρηνοφίλου προγράμματός της. Αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἐξορίστους εἰκονολάτραις καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ταράσιος, θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἡ Ζ' αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερειᾷ σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως καὶ ὄχι λατρείας τῶν εἰκόνων.

Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχαις καὶ τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην «νέαν Ἐλένην». Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα μὲ βᾶσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χροῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἅγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 - 846)

Ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 - 820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεκάλεσε τοπικὴν

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

(Μικρογραφία τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκῃς ἐν Ρώμῃ)

σύνοδον εἰς τὰς Βλαχέρνας (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρίας ἦτο ὁ μορφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οικονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη καὶ ἐκεῖθεν ὕμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίαν.

Αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 « ἀπόβλητοι », ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἐξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτρευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλεῦόμενος τὸ ζήτημα τῶν

εικόνων, ἐχαρικήρισε τὸ καθαρῶς φιλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ὁ Θεόφιλος (829 - 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣ ὅποια ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ Γ' (842 - 867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς, ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί τῆς Βάρδας καὶ Περωνᾶς. Ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον, ὃ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονοφιλά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονοφίλων κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἐγίνε μεγάλη τελετὴ. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, προσέλαβε μετὰ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν εὐρύτερον περιεχόμενον καὶ ἐορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιοῦτοτρόπως ἐληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὅποῖον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς περιπετείας ἐνισχυμένη, περιορίσθη δὲ ἡ ἰσχὺς τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπέξετειναν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτείαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαούς, ἣ ὅποια ἔδωκε

γώητρον εἰς τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ὅσοι Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῆ ἑκεῖ. Ὁ ἐχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἔγνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι κατέφικον τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἦδη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 - 641), κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐχριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληγες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κομφαράς, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Μιχαήλ (813) καὶ ἄλλοι αἰγμάλωτοι εἶχον ὀπωσθήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν), ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητῆς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἔπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῶς σοφός, μαθητῆς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ λαμπρὸς ὡς ἀδελφός του κληρικῶς. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς, καὶ ἤδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν. Διὰ τῶν μεταφράσεων των οἱ δύο ἱεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξύ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οί αυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκ-
χριστιανισμὸν τῶν ἀλλοθρήσκων δι' ἱεραποστόλων καὶ διὰ λόγους χρι-
στιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον
φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς
χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολι-
τικῆς, διότι κατώρθωσε νὰ ἀσκήῃ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων
μεγάλην ἐπιρροήν.

Ἄλλο ἀξιωματικόν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαῆλ Γ'
εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ
τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστη-
ρὸς καὶ σθεναρὸς, ὡς ἤτο, ἀπηγόρευσε εἰς τὸν Βάρδα τὴν θείαν μετά-
ληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς
τοῦτο, καθήρσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐξώρισεν ἔπειτα αὐτὸν
εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν
Φώτιον (858), κανονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου, λαϊκὸν ἐξέχου
μορφώσεως καὶ ἱκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος
πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρό-
νον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη μερὶς
τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος
δὲν παρητήθη οὔτε ἀνεγνώρισεν τὸν Φώτιον.

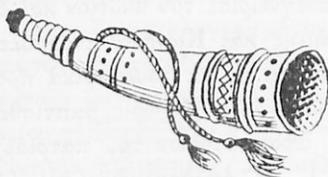
Ὁμοίως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ
ἰσχυρὸς ὡς ἤτο, δὲν ἀνεγνώρισεν τὸν Φώτιον καὶ ἕνεκα τούτου ἐψυχρά-
θησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερον δέ,
ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνεμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

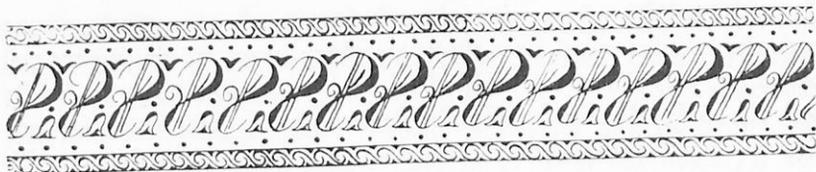
Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, βαπτισθεὶς χριστιανὸς καὶ ὀνο-
μασθεὶς Μιχαῆλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲ ἀνάδοχον τὸν
αὐτοκράτορα Μιχαῆλ Γ', δι' ἀπεσταλμένον του (864) μετ' ὀλίγον πο-
νήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν
ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ ὅποιοι εἰσήγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν
λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπικτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα
εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευ-
ματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον
ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν
τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχού-
σας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρῶ-

τείου ἀξιώσεις καὶ τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὀρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἦσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύον δὲ τότε ἦτο ὁ ἔθνικος, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικὸν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἐξακτηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία διὰ συνόδου καθήρσε τὸν πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρσε τὸν Φώτιον (867).

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867 - 886)

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνιή-
θον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσώτεροι τῶν ὑποί-
ων ἐπέδειξαν στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα.
Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ
διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημό-
σιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως ἐφιλοδόξησαν νὰ κατα-
στήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κρά-

τος τοῦ κόσμου. Ἡτύχησεν ἐπὶ μακρὸν
ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡ-
μέρας ἀπαραμίλλου αἰγλης καὶ ἀληθοῦς
ἀναγεννήσεως.

Ἡ δυναστεία αὕτη ὀνομάζεται Μ α -
κ ε δ ο ν ι κ ῆ ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βα-
σιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μα-
κεδόνος, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφε-
ρείας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ τὴν Χα-
ριοῦπολιν, ἣτις τότε διοικητικῶς ὑπή-
γετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο
Παγκαλῶ (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, ὅπως
Μαξιμῶ θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφα-
νῶ θηλ. τοῦ Θεοφάνης). Ὁ Βασίλειος
εἰσήλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος
τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαῆλ Γ', περὶ τὸ

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ἔτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ', εὐεργέτην του. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὕρισκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργάνωσεως. Ὁ Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπαπέφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Πρώτη φροντίς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπαπέφερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνατίου, ὡς ἀδίκως καταβιβασθέντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. Ὁ Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἐξωρίσθη. Τότε ἤρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διατηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

Ὁ Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η', ὡς ἐπιδέξιος πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστοι Ἕλληνες εἰδωλολάτραι τῆς ὄρεινῆς Μάνης. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἀνεκαίνισε καὶ ἴδρυσε πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστὴ ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Συκελίας ἐπεκτεί-

νον τὰς πειρατικὰς τῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικήτας Ὁρορύφας, ἰκανὸς ναύαρχος, ἐξεκαθάρισε μὲ ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοῦ Σαρακηνοῦ καὶ Σλάβου πειρατῆ· ὄθεν ἠδύξθη τὸ γόητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Ὁ Ὁρορύφας, ἐπανελθὼν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὁποίων τὸν στόλον, τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Προποντίδα, κατέστρεψε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς (881). Ἀκολουθῶς ἦλθεν ὁ Ὁρορύφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι οἱ Ἀραβες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κετεδίωξε τοὺς Ἀραβας.

Ἐκτὸς τοῦ Νικήτα Ὁρορύφα, ὁ Βασίλειος Α΄ ἐξέλεξε καὶ ἄλλον ἰκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὅστις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικήσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὅμως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Βασίλειος ὁμοίως προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους εἰς βᾶρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεόμενος τὰς μεταξὺ τῶν ἔριδας. Ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη (871 - 882) ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξεστράτευσε δις αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἄφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οικονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμῶρει τοὺς κακοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθοὺς του, ἔστω καὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας του ἐτακτοποίησε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886 - 912)

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.

(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, ἐν τῇ Πα-
ρειασημακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλγαρίας)

σῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἢ Βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλὰ ἐκ-
κλησιαί καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἐχρη-
σιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ. ἄ. εἰς τὴν σλα-
βικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς
καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ
τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσήγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηροῦ,
βιβλία, πολυτελεῖ ἄμφια κ. ἄ. Εἰρηνικὴ λοιπὸν καὶ ὄχι κατακτητικὴ
ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογόριδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν του Συ-
μεῶν εἰς τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεῶν ἠλλαξεν
ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ, διότι οὗτος εὐθὺς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν
ἐλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὕπερ προεκά-

λεσαν αντίποινα, μεταφοράν τοῦ τελωνειανοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβὼν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεὼν, ἤρχισε φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἦναγκάσθη ἕμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεὼν μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μετὰ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιροσφάκτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεὼν, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἕτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός εἶναι ἡ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐληλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἡχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε αἱ παράλιοι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔπρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατὰκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἢ Ρώσων. Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἶδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἵδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ. Ἐπὶ τοῦ Ὁλέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ροῦρικ Ἰγώρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ὁλέγ, ὀδηγῶν τοὺς Ρώσους μετὰ τὰ μονόζυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκτροπείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὅποιαν δὲν ἀνέφερον οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἐγίνε μάχη, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἐκλείσαν τὸν Κεράτιον κόλπον μετὰ ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρῶσοι, σύραντες τὰ πλοιάριά των εἰς τὴν ξηρὰν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μετὰ τοὺς Βυζαντινοὺς. Κατ' αὐτὴν ἐπε-

τρέπετο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ μὴ ἔρχωνται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν ὅπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένην συνοικίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου υἱὸν του Κωνσταντῖνον, ὡς διάδοχόν του. Ἐν-τελῶς ἠδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Οὗτος, ἑπταετῆς τὴν ἡλικίαν, ἐστέφθη βασιλεὺς, ἐπετροπεύετο δὲ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ του Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικὸς, εὐφυῆς καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἱκανὸν βοηθόν, τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Λεκαπηρόν, ὅστις συνεβασίλευσε μετ' ἐκείνου (920 - 944). Ὁ Ρωμανὸς ἔστεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιουτοτρόπως ἦσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὁμῶς ὁ Κωνσταντῖνος κατάρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντῖνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη ἐζήτησαν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντῖνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεῶν, σκοπεύοντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθεὶς ὁμῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς εἰρηνικὰ ἰθὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. Ὁ Συμεῶν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὔτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλοῦτη εἰς τοὺς βουλγάρους στρατιώτας.

Τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεῶν πολὺν στρατόν. ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Συμεῶν ἤλθεν εἰς δύσκολον θέσιν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχίλιαλον (917) τὸν Φωκᾶν, ὅστις μόλις διεσώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεῶν ἐπε-

ξέτεινε τὰς ληστρικές του επιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστερεῖτο στόλου, συνεννόηθη μὲ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν πρωτεύουσάν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ὁ Συμεὼν ὅμως, μὴ λαβὼν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας, ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἀρκεσθεὶς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ προσφερθέντα « μεγαλοπρεπῆ δῶρα » κατὰ τὴν συνθήκειαν τῆς βυζαντινῆς αἰχῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὄλιως περιέργως, « τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων » (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος = βασιλεὺς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον τοῦ τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν βυζαντινῶν, θεολογικά καὶ ἱστορικά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεὼν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κορκοῦας (919 - 942) συνέντριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροι, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικώτερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροι ἐπε-

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

χείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ δι' ἱεραποστόλων εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι ὅμως συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὡς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μαρριανὸς Ἀργυρὸς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίαις τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰωάννης Κορυκοῦας καὶ Βάρδας Φωκᾶς κατεναυμάχησαν αὐτοὺς, ὁ δὲ πατριῖος Θεοφάνης κατέκαυσε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγῶρ, περιεσώθησαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ, ἡ χήρα βασίλισσα Ὀλγα, δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Τοιοιουτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστήριχθη ὁ Ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποῦ σφίζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεὺς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. Ἀνεκάνισεν ἐπίσης διάφορα κτίρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ὡς πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανὸς Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ρωμανὸς Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἐ-

νεκα τῶν ἐξαιρετικῶν ἐπιτυχιῶν, ὀφειλομένων εἰς ἐξόχους στρατηγούς, τοὺς ἀδελφούς Λέοντα Φωκᾶν καὶ Νικηφόρον Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν μεγάλην του ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκόμη τοῦ στρατοῦ

Τὸ 960, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέλαβε νὰ διαλύσῃ τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην. Πρὸς τοῦτο παρεσκεύασε τὰ τῆς ἐκστρατείας μετὰ μεγάλης προσοχῆς, παραλαβὼν πολυάριθμον στόλον, τρόφιμα καὶ πολεμικὸν ὕλικόν. Παρὰ τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀράβων, ὅπως ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, προσεκτικῶς καὶ ἱκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε μετὰ ἡκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀράβων Χάνδακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἰππόδρομον.

44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

(Ἐλευφαντιστοῦν τοῦ Που αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Τουτουτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν «μετανοεῖτε». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἱερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάζας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιούχος ἅγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁλοσχερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου τοὺς Ἀραβας καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶ ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανώ καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαρὰν ἡλικίαν.

Ὁ Νικηφόρος ἐνυμφεύθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυευκτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβητο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διῆλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἐξαιρέτα στρατηγικά του προσόντα κατόρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ σιδηρᾶν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικὸς ὀργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἄριστα ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

Ὁ Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, εἶναι δὲ ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἀρραβομάχος βασιλεὺς. Ἐχὼν βοηθοὺς τοὺς λαμπροὺς στρατηγούς Λέοντα Φωκά, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἀνεψιόν του, ἐξεστράτευσεν εἰς Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσὸν (965) καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος β' ἀπήλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἣ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος, διὰ τοῦ Στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκιστοῦ, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχὴν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου β' ἤρχισε νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) εὕρισκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τῶν Βουλγάρων Πέτρος δὲν ἤτο εὐλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Οὐγγρους νὰ διέρχονται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ἰδίως τὴν Θράκην. Ὁ Φωκάς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς νικηφόρου κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἠνέχθη τὴν κατὰστασιν, ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῇ εὐλικρινής εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Οὐγγρων καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἰκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησις του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῶρα καὶ χρήματα εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβον ἢ Σφενδοσλάβον, ὅστις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ' ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Νικηφόρος γρήγορα ἀντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφρασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, δολοφονηθεὶς, ὁ διάδοχός του δὲ ἐκαθάρισε τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Ἐπίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκά, ὁ Βασιλεὺς Ὅθων Α' (936 - 973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ὡς « Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους »

ἔλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐξήγησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λιουτπράνδον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λιουτπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ὁ Φωκᾶς ἐχειρίσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιόρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ἠῤῥξησε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τόσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανώ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὁποίων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ὡς εἰς ἅγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἐνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήχθησαν πολλοὶ καὶ σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ῥώσων, οἱ ὅποιοι διέβησαν τὸν Αἴμον καὶ ἐφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναίους στρατηγούς Βάρδαν Σκληρὸν καὶ Πέτρον Φωκᾶν κατὰ τῶν Ῥώσων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατόπιν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος ὁ Τσιμι-

σκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐλλεικτόν, τοὺς ἄθ ανατάου, 30.000 στρατόν, πολὺ ἱππικόν-καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἐνῶ ὁ στρατός τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν Αἴμον, ὁ στόλος του, ἔνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἑβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώσους πλησίον τῆς Π ρ ε σ λ ἄ β α ς (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτις, ὅστις ἀνέβη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἠσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ Δ ο ρ ὕ σ τ ο λ ο ν (σημερινὴν Σιλίστριαν), ὄχυράν πόλιν, ἔνθα διέμενεν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξῷ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πείραν μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλὰι χιλιάδες ρωσικοῦ στρατοῦ ἐφρονεύθησαν καὶ πολλὰι ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σβιατοσλάβος ἐξήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τῶν Τσιμισκῆ καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὁποῖοι κατέκον τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν Ρώσων ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καί, ἀνιχνάσας τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρρεσεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητὰς ὀνομαζομένους β ο ε β ὀ δ α ς.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Κάϊρον (Al Cahira — νικητριά), ἡ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσά των καὶ ἐκοσμήθη μὲ ὀνομαστὰ τζαμίκα καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀραβες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Τσιμισκῆς, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρῦθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἐχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδειξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν Ὅθωνα Β΄, υἱὸν τοῦ Ὅθωνος Α΄, ἔδωκεν ὡς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. Ὁ Ὅθων Β΄ κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

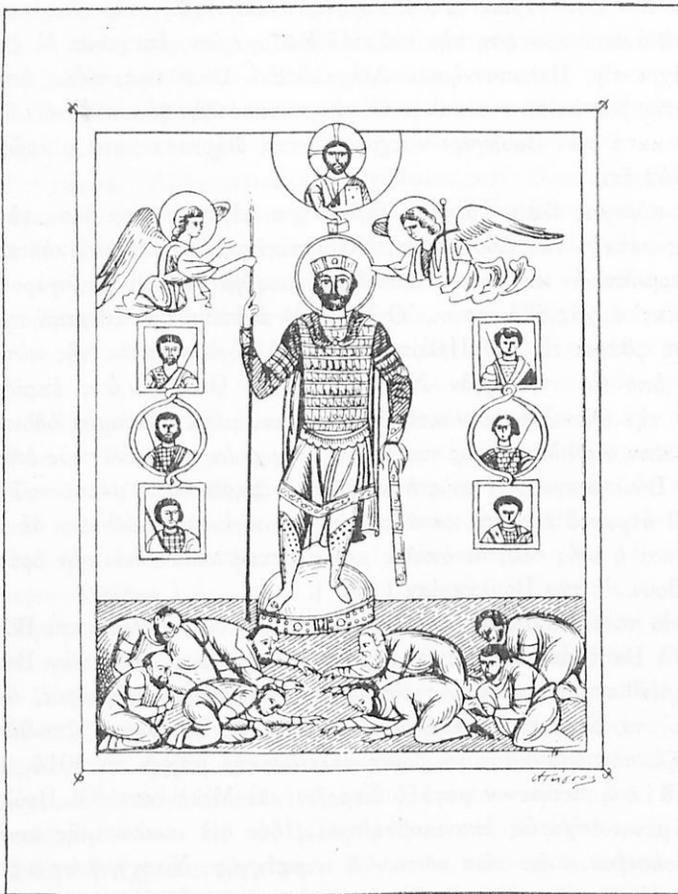
Ὁ Τσιμισκῆς ἐπίσης, λόγῳ οἰκονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἠδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε εἰς τὸν Ἄνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκόν, τὴν Βηρυτὸν καὶ, ἐὰν ἔμεινον ὀλίγον καιρὸν ἀκόμη, θὰ εἰσῆρχετο θριαμβευτῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ Τσιμισκῆς ἠσθένησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν. Ὑποθέτουν, ὅτι ὁ θάνατός του προήλθεν ἐκ βραδείας δηλητηρίασεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμημένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆ γράφει : « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὀργὴν τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξίφος τῶν Χριστιανῶν ἐθέριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

19. Βασίλειος ὁ Β΄ (976 - 1025)

Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Β α σ ί λ ε ι ο ς Β΄, υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β΄, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος Η΄, ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ' ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σ κ λ η ρ ο ῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Β ά ρ δ α Φ ω κ ᾱ. Ὁ Βασίλειος Β΄ ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν

45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ου αἰῶνος, τῆς Μαριανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας)

Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲ ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ ἔμφυλὰ ἐνθραῖ ὑποδήματα. Εἰς τοὺς πόδας του πίπτουν ἕννοι ἄρχοντες — πιθανῶς Βούλγαροι — καὶ τὸν προσκυνοῦν.

εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἔδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφρονέθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ

ἡγεμῶν τῶν Βουλγάρων Σ α μ ο υ ῆ λ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχειρεῖ δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων, ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἀγρίον χαρακτῆρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβειος, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ν ι κ η φ ὀ ρ ο ν Ο ὕ ρ α ν ὀ ν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὕδοιπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, ἐπληρώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του, οἱ ὁποῖοι μόλις κατώρθωσαν διὰ τῶν ὀρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιορίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουρὰς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροιαν, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002). Ὁ Βασίλειος, ἀπωθὼν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014, εἰς τὸ Κ λ ε ι δ ῖ ο ν, κείμενον μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἰσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλωτικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νώτων ὁ στρατηγὸς Ν ι κ η φ ὀ ρ ο ς Ξ ι φ ῖ α ς. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενὸν καὶ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων. Ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὅποια οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἐγίνε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινε ἤσυχος ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδεῖχθη ἐπιεικῆς καὶ μεγαλόφρων ἀπάναντι τοῦ βουλγαρικοῦ

λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασιλεὺς τὴν εἰς τὸ εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

Ὁ Βασιλεὺς μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ τὰ ἴδη ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἄλλα φρούρια κατηδάρισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἡμῶν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασιλεὺς μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετὰς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ὀ ν ο ς.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Β λ α δ ῖ μ η ρ ο ν Ἀ', ὅστις εἶχε βαπτισθῆ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. Ὁ Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικὸς λαὸς, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Β ο ρ υ σ θ ἔ ν η ν (σήμερον Δνεῖπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνηα μητροπολίτης, ὅστις διορίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὁποῖον κατέστη ἱερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὀφείλουσι τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρώτην των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμόν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὁμοίως ἐπὶ Βασιλείου Β' ὠλοκλήρωθη καὶ ἐστερεώθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον γίνεαι χριστιανοί.

Ὁ Βασιλεὺς Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληροῦς. Ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὀδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὀλίγον βραδύ-

περον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασιλεὺς κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μετὰ τὸν ἰκανώτατον στρατηγὸν Β α σ ί λ ε ι ο ν Β ο ῖ ω ἄ ν η ν (1018), ὅστις ἐστερέωσε τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οικονομικαὶ εὐκολαὶ πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προσεκάλεσαν τὰ βαρέα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία μετὰ τὸ ναυτικὸν τῆς κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἐξῆς τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20 - 50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύγγανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οικονομικὰς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἑνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσην μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο ὄχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἵγλην καὶ δόξαν. Ὁ Βασιλεὺς Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἱστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικὸν, ἀποφασιστικὸν καὶ συγκεντρωτικὸν. Ὁ Βασιλεὺς ὑπῆρξεν αὐστηρὸς, λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῆ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὔτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκράτορων.

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἐξ αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἄπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025 - 1028), ὅστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνήγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἱπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρόν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028 - 1034), ὅστις ὑπῆρξεν ἐντελὸς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαήλ Δ' τὸν Παφλαγόνα (1034 - 1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαήλ Ε' τὸν Καλαφάτην (1041 - 1042), ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαήλ Δ'. Ὁ Μιχαήλ Ε', ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἠγάπα τὴν Ζωὴν παρὰ τὰς ἀνοσιβίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔσπεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαήλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042 - 1055), ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ, συλλέξας στρατὸν, ἐνῶ εὕρισκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὁποῖος ἐνίκηθη, ἐπληρώθη ὅμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Μονομάχος, ἄμαχος ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μονομάχος ἠλάττωσε τὸν στρατὸν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὅχι εἰς στρατηγοὺς, ἀλλ' εἰς διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς πρᾶιτορας, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώ-

σεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωὴν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἱστορικός Κεδρηγὸς παρατηρεῖ: «ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλείως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας . . . τὰ Ρωμῶν ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055 - 1056), ἡ ὅποια εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀξιόλογον γεγονός ἐπὶ τοῦ Κωνσταντῖνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἰαροσλάβον, μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μάχιστρος Βασίλειος Θεοδωροκάνος μὲ ὀλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέκαυσεν ἑπτὰ, τοῦτο δὲ ἐπέφερε σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ ὅποιοι πανικόβλητοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισωθέντας Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος (1043).

Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκαι συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντῖνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ συνεκρούσθησαν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντίου εἰς πολλὰ σημεῖα. Κατ' ἀρχὰς ἐνίκηθησαν, ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσεν ἥρωικῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκαι τελικῶς ἀπεσύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τίτλους τιμητικοὺς (1053).

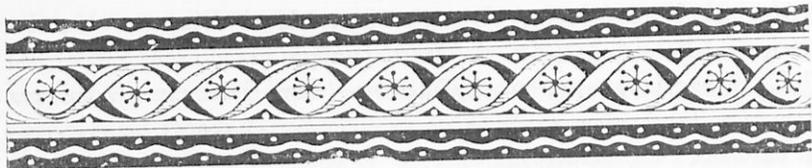
Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὀριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο ὁ Μιχαήλ Ἀκηρουλάριος. Οἱ λόγιοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεωθεῖσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ

δογματικοί, διότι οί δυτικοί εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίσ-
στεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ. Ὁ πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν ἰσότητά
ἄλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐζήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνεννοή-
σει μὲ ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν, ὅτι οἱ Βυ-
ζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητά καὶ μετριοπάθειαν, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ
αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου καὶ πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου,
καὶ προσθέτου, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοὺς παπικοὺς ἀν-
τιπρόσωπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατριάρχου καὶ ἄλλης
τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδότη-
σιν τοῦ ἤδη πρὸ τριμήνου ἀποθανόντος πάπα Λέοντος Θ' (θάνατος
Λέοντος 13 Ἀπριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ τῶν
Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας 16 Ἰουλίου
1054). Ὁ Κηρουλάριος ἐξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν πατριάρχην
Ἀντιοχείας Πέτρον, τέλη Ἰουλίου 1054, ὁμιλεῖ καὶ περὶ « τῆς ἀρετῆς
καὶ εὐγενείας καὶ γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος πάπα ».

Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ σχίσμα, ὀριστικοποιηθὲν πλέον μὲ τὴν μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν,
ἔγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὅχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι'
ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερος ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ
Βυζάντιον, διότι ἕκτοτε ὁ πάπας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύ-
σεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταχυροφορίαι καὶ τὰ ἐπα-
κόλουθα αὐτῶν ἤρουν τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΓΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057 - 1059)

ΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἢ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασιλίτισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαὴλ ΣΤ΄ ὁ Στρατιωτικὸς (1056 - 1057), ὑποστηρισθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Ὁ Μιχαὴλ ΣΤ΄, συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἰκανωτέρους στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, προσεκάλεσεν ἐξέγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρητήθη ὅμως ἐγκαιρῶς πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις τώρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἰσχυρὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Α΄ Κομνηνὸν (1057 - 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Περιώρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοσικός. Αὐτὸν τὸν εὐεργέτην τοῦ ἰσχυροῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρός Κωνσταντίνου Γ΄ Λειχοῦδη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβλήθεις ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἀφοῦ ἀνε-

βίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Δούκαν (1059 - 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμήν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ Δουναβέως καὶ τῆς Περσίας εἰσῆρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὐρίσκειτο εἰς χεῖρας προσώπου ἀκαταλλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσοῦκοι Τοῦρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὄρμη τῶν Ἀράβων ἐξητμήθησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν εἰς Σουνίτας καὶ Σχιῒτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖον κράτος μετὰ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατόικουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, καὶ μετὰ σφοδρὸς νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμην νεοφωτιστοῦ ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολόγιστους συνεπειὰς διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἰκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σελτσούκι. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκι Τογροῦλ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισε τὸν χαλίφην εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σουλτάν).

Ἐπὶ τούτου ἤρχισαν φοβερά ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εἶχον ἀγανακτήσει ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὔτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτσούκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ διέδυσαν τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἤρχισαν νὰ προσελάνουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ΄ Διογένης (1067 - 1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα Εὐδοκία, θανόντος τοῦ ἀνδρός της μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔλαβε δεῦτερον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ΄ τὸν Διογένην, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατινακῶν. Οὗτος ἀνδειχθῆ εἰς τῶν ἀνδρειοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατὸν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῆ.

Ὁ Ρωμανός, ὀξὺς καὶ ἐνεργητικὸς ὡς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομας τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι καὶ ὀνομαστοὺς ναῦς τῶν Χριστιανῶν εἶχον λεηλατήσει καὶ συγχρόνως ἐβελτίωσε τὰ ὄχυρά καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς μακρυνὰς φρουράς.

Ἀδικαιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογροῦλ Ἄλπ - Ἀρσλάν (1063 - 1072) δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῆ μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ προσεκλήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, ὅστις, προελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Μαρτζικέρτ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Ὁ Ἄλπ - Ἀρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τὸν Ρωμανόν, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρήνην τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατὸν του. Ἦρχισε σφοδρὰ μάχη (1071) κατὰ τὴν ὁποίαν, πολεμήσας γενναίως ὁ Ρωμανός, ἐπληρώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ νικητὴς Ἄλπ - Ἀρσλάν προσηνέχθη μετὰ ἵπποτισμὸν πρὸς τὸν αἰχμάλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατὸν, λαβὼν πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἡττα τοῦ Μαρτζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτσούκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν

ἐξειδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εὐρωπαϊὸς ἱστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἤτταν ταύτην ὡς « τὴν μεγαλύτεραν κατάστροφὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ».

Ἡ εἶδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 - 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσούκοι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστεροὺς στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. Ἐὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον ἰκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον ὀρμητικοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν Μαλέκ - Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σελτσούκοι ἔδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαήλ Δούκαν νὰ παραιτηθῆ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην (1078 - 1081), ὅστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου του ἐπέτυχεν. Ὁ Βοτανειάτης, ὅπως γίνῃ δημοφιλῆς, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπῆρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ βυζαντινὸν νόμισμα καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατὰπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ὁ ἰκανὸς στρατηγὸς του Ἀλέξιος Κομνηνὸς τοὺς ἐνίκησε. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἰκανὸν Σουλεϊμάν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλέκ - Σάχ καὶ ὠνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεϊμάν συνήψε συνθήκην μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ὑπηκόους.

24. 'Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081 - 1118)

Ὁ 'Αλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνησα τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τοῦτο. Ὁ 'Αλέξιος ὑπερέβησε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγένετο, ἐστέφη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ 'Αγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν 'Αλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἔνδοξος *δυναστεία τῶν Κομνηνῶν*, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερο ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμπιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ 'Αλέξιος Κομνηνός κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Ὀρθοκικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου *Κόμνη* τῆς Θράκης, Κομνηνός ὁ κάτοικος καὶ κατόπιν ὄνομα οἰκογενειακόν), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἐξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ 'Αλέξιος, ὅστις, εὐρῶν τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, κατάρθρωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ 'Αλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσα τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους τοῦ τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ 'Αλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὰ νῶτά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν.

Οἱ Νορμανδοί, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς τὸ Βυζαντινόν, διότι οἱ πάπαι συνήθως συνεργάζοντο μὲ τὸ Βυζαντινόν, ἂν καὶ οὐχὶ ἅπαξ ἐπενέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς Κάτω Ἰταλίας, εἴτε συνεργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδοὺς. Ἀπὸ τοῦ 1054 ἄνω καὶ ἐξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντινοῦ εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγὸν τῶν *Ροβέρτον Γουϊσκάρδον* (*διάβολον*) (1071). Ὁ Ροβέρτος ὠδήγησε τοὺς Νορμανδοὺς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάρικος, Θεωδέριχος κ. ἄ.,

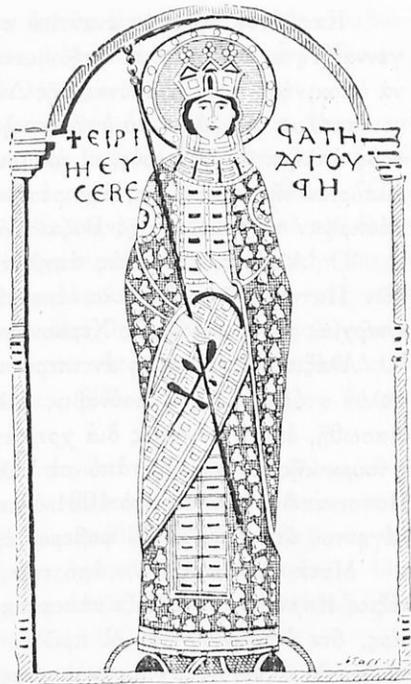
νά καταλύση τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἥπειρον, εἰς τὸ Βουθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μετὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῆ, συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἐνετοὺς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οἱ Ἐνετοὶ ἄλλως τε, βλέποντες τοὺς Νορμανδοὺς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου. Οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδοὺς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ξηρὰν ὁ-

μως, ὅπου ἐμελλε νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, παρὰ τὸ Δυρράχιον, ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφὴν, ὁ στρατὸς του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ' ὠργάνωσε ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημοῦνδον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχεν τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημοῦνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
(Σμάλιον 12ου αἰῶνος)

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναϊότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικὴν καὶ διὰ χρημάτων ἐπέδιωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἐνετούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀλέξιος, εὐθὺς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατσηνακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἀλέξιος, ὅπως φέρη ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτούς, ἤλθεν ὁ ἴδιος μετὰ πολλὸν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ μόλις κατάρθωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν ὅμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνου (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάϊα ὄρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατσηνακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 ὀλοσχερῶς ἐνίκηθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατσηνακῶν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐσχεδιάζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκευάσαν τὴν ὑποδούλωσίν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Σταυροφορίαὶ καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 - 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατάρθωσε μετὰ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἰκανότητα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ὅλην τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιοῦτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ὁλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ὤρισε διάδοχον τοῦ θρό-

νου τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει πολλές συμβουλές, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ « Μ ο ὤ σ α ι Ἰ Ἀ λ ε ξ ἰ ἄ δ ε ς », ὡς λ. χ. « τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων » κ. ἄ.

Ὁ Ἰωάννης Β΄ συνήγων ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕψος ἤπιον καὶ γενναϊόφρον, προσείλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὅποιοι τὸν ἐπώνομασαν Κ α λ ο ἰ ω ἄ ν ν η ν, οἱ δὲ ξένοι Καλόν. Ὁλίγοι αὐτοκράτορες ὡσάν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὗτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοπούς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς διαγνώσας περισσώτερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτῆσθαι τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένης χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔσχεν ἐπιτυχίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Λαοδικεῖαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὄχυρά (1119 - 1120).

Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατινάκται ἐπανάηρξαν τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατινάκτας παρὰ τὴν Βερόην, τὴν σημερινὴν Στάρα - Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἐξοντωτικὴ, ὥστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης « τὴν τῶν Πατινωμένων λεγομένην τελετήν ».

Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς, ὑποχρεώσας αὐτοὺς ν' ἀνακρούξουν ἡγεμόνα των ἄνθρωπον ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἥρωικά κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κινήγιον ὅμως ἀγριοχόρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληγώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις 55 ἐτῶν,

και μετὰ βασιλείαν 24 ἐτῶν. Βασιλικαὶ τριήρεις ἔφερον τὴν σεπτὴν σφαιρὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς και ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῶ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τώρα οἱ Ἰταλοί, Ἐνετοὶ και Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζαντινὸν ἀποτέλεσμα τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων και ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἤναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεώσῃ, διότι οἱ Ἐνετοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον και ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων και τῶν παραλίων.

26. Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ὁ Ἰωάννης ὠρίσε διάδοχόν του τὸν μικρότερον υἱόν του Μανουὴλ, διότι διέκρινεν εἰς αὐτὸν προσόντα και ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους και ἐσχεδιάσε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἥρωικὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιδόδοξος και δυναμικὸς, συνελάμβανε μεγαλεπήβολα σχέδια και ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, ὅχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἐξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ἰδιαιτερον γνώρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἵπποτικά ἔθνη και ἔθιμα τῆς δύσεως, τὰ ὁποῖα προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ και εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσει περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας αὐτοκράτορας.

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανελάβον τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν (1147) κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Δ ο γ ἦ ρ ο ν Β΄, και κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγω τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἠρέμωσαν τὴν Ἀττικὴν και τὴν Εὐβοίαν και ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν και τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα και αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐποροτέρους τῶν κατοίκων και μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας τῶν

47. Μανουήλ Κομνηνός και ἡ σύζυγός του Μαρία.

(Μικρογραφία 12ου αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

μεταξουργείων, ἐπιτυγχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἦτο τὸ δευτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κόρινθῳ τὰ αὐτὰ ἐπραξάν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἠχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀρχαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία

τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλήγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

Ὁ Μανουὴλ, ἐνῶ ἡτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἠμποδίσθη ἀπὸ τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογγήρου, Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὅμως κατώρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφεὶς ἀμέσως ἔπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουὴλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος ναύαρχος Κ ο ν τ ο σ τ έ φ α ν ο ς (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουὴλ ἐξεδίωξεν ὀριστικῶς τοὺς Νορμανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὄφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὄνειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους τοῦ Ἑνετοῦς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἠναγκάσθη ὁ Μανουὴλ, νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158), ἔδωκεν ὅμως εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἐναντι τῆς βοήθειας των, πολλὰ προνόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενοῦάτας καὶ Πισάτας. Ὁ Μανουὴλ ἐκτὸς τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147 - 1149), οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. Τὰς μοιραίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουὴλ, ὠχύρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτοὺς, σχεδιάζων ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐφονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ἤττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν, ἀφή-

σας μνήμην ήρωικού βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπηνέθησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἂν καὶ αἱ ἱστορικαὶ καὶ ρομαντικαὶ ὑπερβολαὶ τοῦ ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρεύσεως τοῦ κράτους.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἄλξιος Β' (1180 - 1183), ὁ ὁποῖος, ὡς ἀνήλικος (11 ἐτῶν), ἐπετροπέυετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουήλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ θρησκευμα. Ἦρχισε λοιπὸν ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἄτακτον ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν αὐξανομένην ἰσχύν τῶν Λατίνων, ὅποτε ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ Ἄνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἄλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 - 1185).

Ὁ Ἄνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὄταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱὸν τῆς Ἄλέξιου, ἐτύφλωσε τὸν ἐνδοξον νικητὴν τῶν Οὐγγρων Ἄνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ προσέκαλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἄνδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Ἄνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐζήτηθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 - 1189). Ὁ Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἤλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁργάνωσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἔγινε κύριος αὐτοῦ, διότι δὲν εὗρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἐφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἤλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους (1185).

Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωικὴν ἄμυναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορ-

μανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαζαν καὶ διέπραζαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας. Διηρηπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὅποια διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πῶγων, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοί, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τμήμα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Κατόπιν διεπομπεύθη καὶ, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαγισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόρνευσεν διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφύμησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγγελων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀνδρονίκου ἱστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἰδίως ὅσοι ὑπέστησαν συμφοράς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησις του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφοράς. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἠλάφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἐορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν καὶ δραστηρίως εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐὰν εἶχεν εὐσυνειδησίαν καὶ κατείχετο ἀπὸ ἠθικὰς ἀρχάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτω σύσφιξις τῆς οὐγγρο - ἐλληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγόν του Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῆ εἰς λεηλασίαν καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δημητρίτσι τῆς περιφερείας Σερρών τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδοὺς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ὀριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιὸν των ὄνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὀνομάζουν τὸν Ἰσαάκιον δευτέρου Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἠγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῶν

Βουλγάρων Π ρ ε σ λ ά β α ν . Τότε ο Ίσαάκιος εξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην καὶ κατεπό-
νουν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲ κλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ίσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ ἔλαβεν ὄμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰ ω ά ν ν η ν ἢ Σ κ υ λ ο γ ι ά ν ν η ν (1188). Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἢ ἀπὸ τοῦ Αἵμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον. Μετὰ τῶν Βουλ-
γάρων εἶχον ἐνωθῆ αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαὶ, αἱ ὁποῖαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὁποίας, τὰ περὶ τὸν Ὀλυμπαν ὄρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μ ε γ α λ ο β λ α χ ί α ν .

Ὁ Ίσαάκιος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Βουλγα-
ροβλάχους, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν Ἀσάν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβω τ σ ά -
ρ ο ς τ ῶ ν Β ο υ λ γ ά ρ ω ν καὶ τ ῶ ν Ρ ω μ α ί ω ν , καὶ ἐφανά-
τιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους μὲ τὸν θρόνον, ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκα-
τέλειψε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν !

Ἄλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ίσαακίου Ἀγγέλου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Ι' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φ ρ ε ι δ ε ρ ί κ ο υ Β α ρ β α ρ ὸ ς σ α . Ὁ Ί-
σαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀδριανουπόλεως (1190), ἀπηλλάγη τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον, τοὺς Σέρ-
βους.

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Οὐγγρων καὶ σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ὁ ἀρχηγός των Σ τ έ -
φ α ν ο ς Ν ε μ ά ν ι α κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδου-
νάβειον Σερβίαν.

Ὁ Ίσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους, ἔδειξεν ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των, ἀπέ-
νειμε δὲ τὸν τίτλον τοῦ σ ε β α σ τ ο κ ρ ά τ ο ρ ο ς εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τις ὅτι ὁ Ίσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίας στρα-
τιωτικὰς, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερι-
κὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπρεπεν. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφῆρσε τὰ
πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐλήν του
μεγάλην πολυτέλειαν. Ἡ σπατάλη τοῦ Ίσαακίου ἐπετάχυνε τὴν κατὰ-
πτωσιν καὶ παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Ίσαά-

χιος να ανανεώσει τα οικονομικά προνόμια των Ίταλων, δηλ. Ένετων, Γενουατών και Πισατών, τα όποια προεκάλεσαν την οικονομική καταστροφήν του Βυζαντίου.

Άλλα πρέπει να ομολογήσωμεν ότι και το περιβάλλον του οὐδὼς ἐβοήθησε τὸν Ίσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτουν καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννοήσεις με τοὺς ἔχθρους τοῦ κράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειρότερα ὄλων τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ίσαάκιον, ἔκλεισεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρεσκίασε τὴν πτώσιν του. Ἰπῆρξέ σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ίσαάκιος, προσπαθὼν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἐκανοποιήσῃ τοὺς συνωμώτας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν ὅλως ἀπερισκέπτως διέλυσε παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Ὄταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωαννίτσης (1197 - 1207), ὁ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Καλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν με τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδιναλίου τσάρου (1204). Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ ἐξανασκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀμάξας πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν ὅλως διόλου τὴν ἐπίδρασιν του εἰς τὴν Σερβίαν.

Ὁ Ἀλέξιος ἀνενέωσε τὸ 1198 τὰ οικονομικὰ προνόμια τῶν Ένετων, οἱ ὅποιοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεύ-

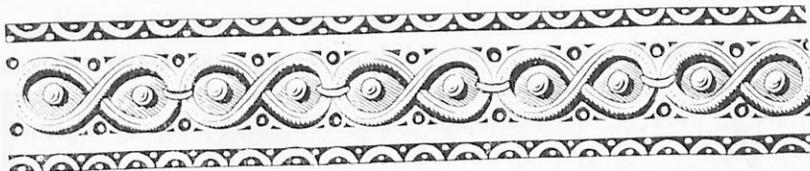
ονται ελευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἐνε-
τῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυ-
ζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φι-
λόδοξοι ἰσχυροὶ ἄρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώ-
σαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ
ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γ α-
β ρ ᾱ ς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰ σ α ά κ ι ο ς Κο-
μ ν η ν ό ς, εἰς τὸ Νάυπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λ έ ω ν Σ γ ο υ ρ-
ο ς κ. ᾤ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν
υἷόν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὖρη βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ
σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν
Ἰ σ α ά κ ι ο ν Β' καὶ τὸν υἷόν του Ἀ λ έ ξ ι ο ν Δ' Ἀ γ γ ε λ ο ν
(1203 - 1204), μὴ λαβόντες ὅμως τὰ ὑπεσχημένα, προσέβαλον ἐκ δευ-
τέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσεται ὁ Ἀ λ έ-
ξ ι ο ς Ε' ὁ Μ ο υ ρ τ ζ ο υ φ λ ο ς καὶ οὕτως ἠλώθη τὸ πρῶτον ἢ πρω-
τεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀντά-
ξιοι τῶν κρισίμων τότε περιστάσεων. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόντων
τῶν εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῆ ἀντίληψιν. Ἡ ἀνοδός
τῶν εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμεισε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου ἱστο-
ρίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλήγμα εἰς τὸ Βυ-
ζάντιον ἔδωσαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὄχι οἱ τσακίκοι
πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοίκησης OX

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἤτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἄλλὰ καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κώδιξ, ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηροσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνθηείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κώδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ γεωργικὸς. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξησφαλίζοντο εὐνοϊκαὶ συνθήκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

Ἡ καλύτερευσις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βάσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτηματιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διαιμορράσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ ὅποιοι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

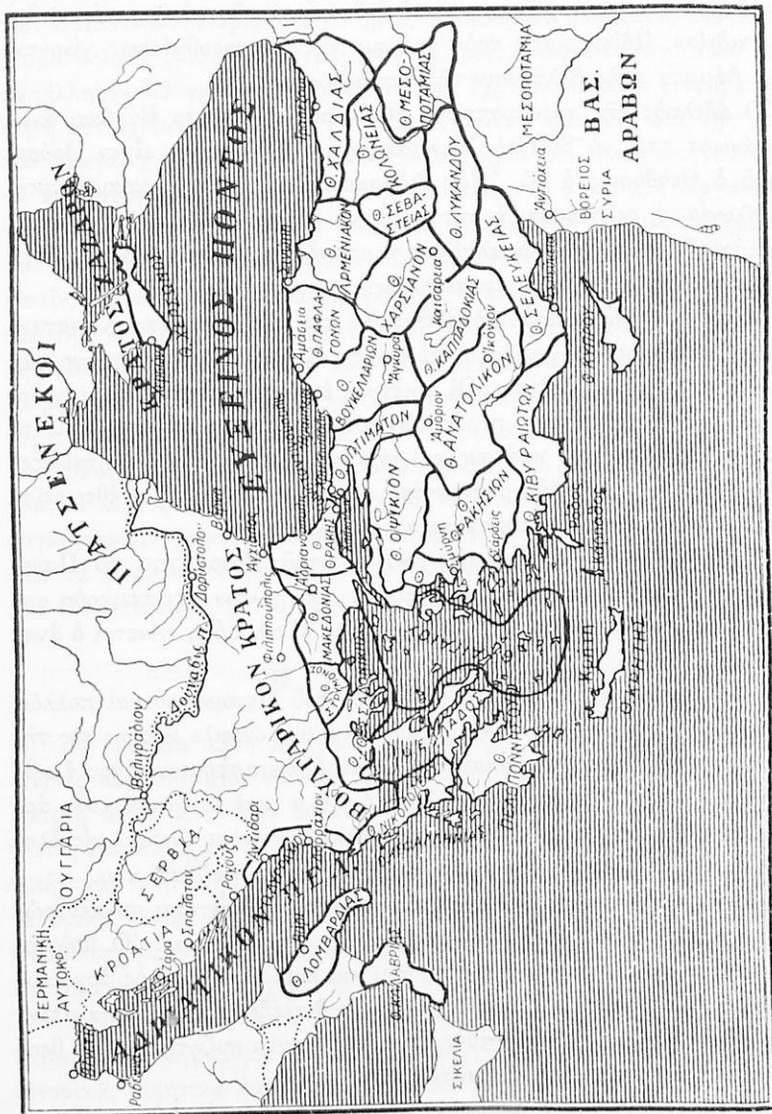
Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὠργανωμένοι εἰς συντε-

χ ν ί α ς . Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Ὑπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετᾶξής, διότι ἀπέφερε κολοσσαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἐξαίρετον ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὐρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἤρχισαν νὰ διασχιζοῦν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα ὀλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουν εἰς χεῖράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καί, ἐξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολὴν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὀνομαζόμενοι *λογοθέται*. *Δρουγγάριος* τοῦ πλοῦτου ἐλέγετο ὁ ναύαρχος, *μέγας δομέστικος* ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ *κοιέστωρ* ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ *ἐπαρχος*, ἀντιστοιχῶν πρὸς σημερινὸν δήμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ *σύγκλητος* καὶ τὸ *σιλεντιάριον* (λατ. *silentium* : σιγή), ὀνομαζόμενον οὕτω, ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατῴρθωνε νὰ διατηρῆ φιλικάς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἄφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἑορταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος.

III. Χάρτης τῶν ὀρεινῶν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

Παράλληλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλά βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καίσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδασκῆριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἡδη διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ἱερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεροι σχολαὶ τῆς πρωτεύουσας ἐφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθισιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἠδύνατο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξίωμα των ἔθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμὴν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαήλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτὴς του.

Ὁ λόγιος οὗτος ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὤφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδασκτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον Ὑπατοσφόων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἀραβες ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρῶνουν αἱ ἰδιαιτεροὶ συγκεντρώσεις, αἱ ὁποῖαι ἰδίως ὀργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φώτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἐκεῖ ἀναλύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοὰς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεξήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ βιβλία. Ταῦτα προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἠδύνατο

περισσότερον. Ὁ πάπυρος, κατεσκευασμένος ἀπὸ τὰς ἴνας τοῦ ὁμώνυμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφικὸς χάρτης τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὅμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ περγαμηνή, δέρμα δηλαδὴ ζώου κατειργασμένον εἰς τρόπον, ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον, κατὰλληλον διὰ γραφήν. Εἴτε ὁ πάπυρος ἐχρησιμοποιεῖτο εἴτε ἡ περγαμηνὴ ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρὸς καλούμενα χ ε ι ρ ὀ γ ρ α φ α. Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπητοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ κόσμος ἐργάσθησαν πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρξαν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην αἵθουσαν εἰς ὑπηγόρευε καὶ πολλοὶ ἔγραφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρθωνον τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμνε καὶ ὁ λογιώτατος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

Ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλούσιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἔστελλον εἰς ὅλα τὰ μέρη εἰδικοὺς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθήκαι ἦσαν ἡ τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος παρουσιάζει τὸ γινώρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἐμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἐξάντλει ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἐριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν νὰ διακρίνονται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεοφίλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμὼν, ἐπροστάτευσε μὲ θέρμην περισσὴν τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὅμως κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα ἤκμασαν καὶ ἐγράφησαν ἀξιόλογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολογικὰ, ἱστορικὰ, ποιητικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἴσως τὸ ἔτος 753. Οὗ-

τος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἅγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγματειῶν του συνετέλεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγή γνῶσεως, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἰρέσεις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπολογητικούς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστῆς τῆς Ὁκτώηχου. Ἐγραψε καὶ ὕμνους ὠραιοτάτους, ὅπως κανόνας εἰς ἐορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἁγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα « Ἀναστάσεως ἡμέρα . . . »), νεκρώσιμα ἰδιόμελα (« Ποία τοῦ βίου τρυφή . . . » κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χρυσόροφος.

Ἡ ἱστορία παρουσιάζεται μετὰ πολλοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἱστοριογράφοι καὶ χρονογράφοι.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἐξίστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τιμιμικῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἱστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχάτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὐρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ Νικήταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογοίαν ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. Ἄλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ἰωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπουλος.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπονῶντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν κόπων τῶν. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰὼν), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ὕφος. Εἰς ταῦτα ἐμιμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ μὲ ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως γεγονός ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημῶδου ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἔγνη εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγούμενους αἰῶνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἄσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἰπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιωτέρων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἀσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

Ἄλλ' ἡ δημῶδης ποίησις ἤρχισε νὰ δημιουργηθῆται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα. Τὰ ἥρωικά κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἄφηνον ζωηρὰ ἔγνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορά του, ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημῶδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου - 11ου αἰῶνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικά ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν μὲ τὰ κλέφτικα τραγοῦδιὰ τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικά τραγοῦδιὰ ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἓνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκριτάν, σύμβολον ὄλων τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικά ἄσματα σφύζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἄδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημῶδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰῶνα συνετέθη ἓν ἥρωικὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρι-

τ α. Τὸ ἔπος τοῦτο διατηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενὴς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ τὴν καθυποτάξιν τοὺς ἀπίστους καὶ τὴν ὑπερασπισθῆν τὴν Ρωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἥρωσ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. V

V 33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

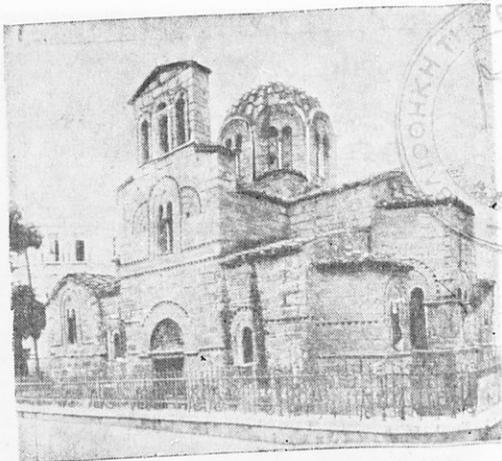
Ο ΧΙ

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐγκυκλοπαιδεία. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδιδῶν. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιότερων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἐγκρίνεται εἰς τὸ ὅτι μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐχάθησαν. Ἄλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχολία καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὁποῖου τὸ μνημειῶδες ἔργον ἡ Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητὰς, ὡς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον Μυστικὸν καὶ τὸν Καισαρείας Ἀρέθαν.

Ἄλλος ἀξιολόγος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαήλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου : φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ἱατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐξημέτισε καθηγγητὴς τῆς φιλολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐξιστόρησεν οὗτος τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τιμισιῆ καὶ ἐξῆς (976 - 1077).

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βίοι Ἀγίων ἢ Συναξάρια, περιέχοντα βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστῆς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμμεδὼν ὁ Μεταφραστής, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

34. Ἡ Τέχνη

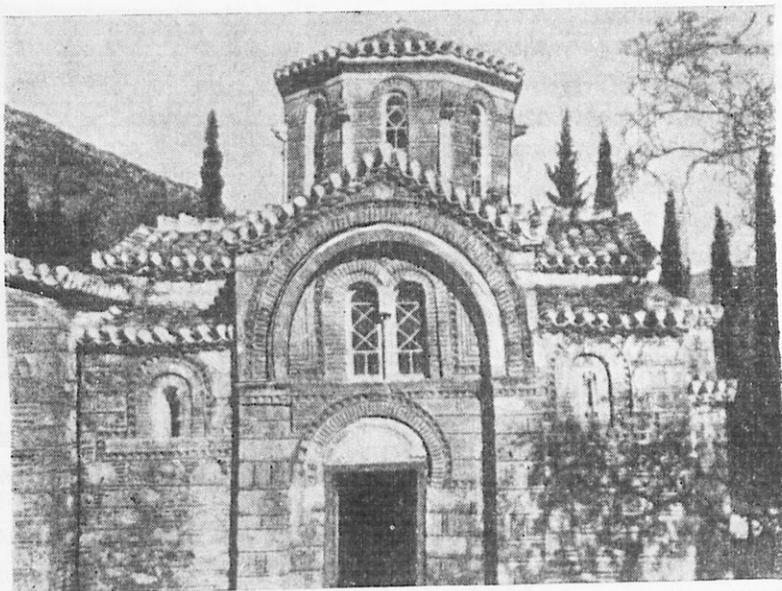
Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκ-

48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων. (11ος αἶων)

μήν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκευάσαν τὰ παλαιά, διὰ τὰ προσαρμόσασιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον μὲ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄλλα κτίρια, μὲ τὰ ὅποια ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζων ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυροειδῆς μετὰ τρούλλου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὀλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεώς της (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη « Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου » ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτεύουσας, ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

49. "Αποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιοῦτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

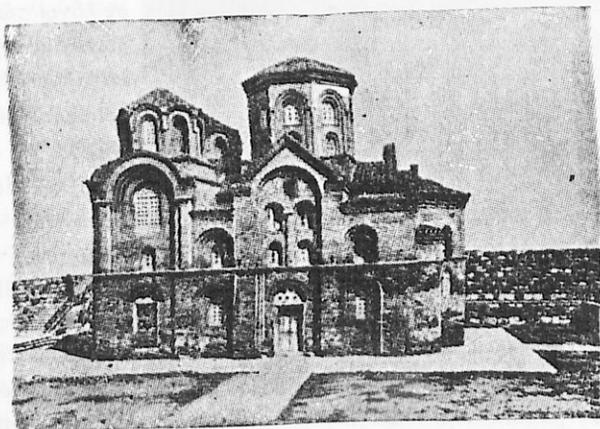
Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορυφώμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὡραίων ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παράλλῃως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἱκανὸς ἀριθμὸς σπουδαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὀκταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τροῦλλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ἐλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῖγμα εἶναι ὁ ἄριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερα σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρώνονται αἱ παραδόσεις τῆς

50. 'Ο Παντοκράτωρ εις τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκηῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκίων (11ος αἰὼν).

52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο Ἅγιοι.
(Μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου)

νων, τὰς ὁποίας ἐξέδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἄνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομιῶν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφὴ) μετὰ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχντροπίας ταύτης εἶναι τὰ ὠραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπικρατεῖ ὄχι πλέον ἡ ἱστορι-

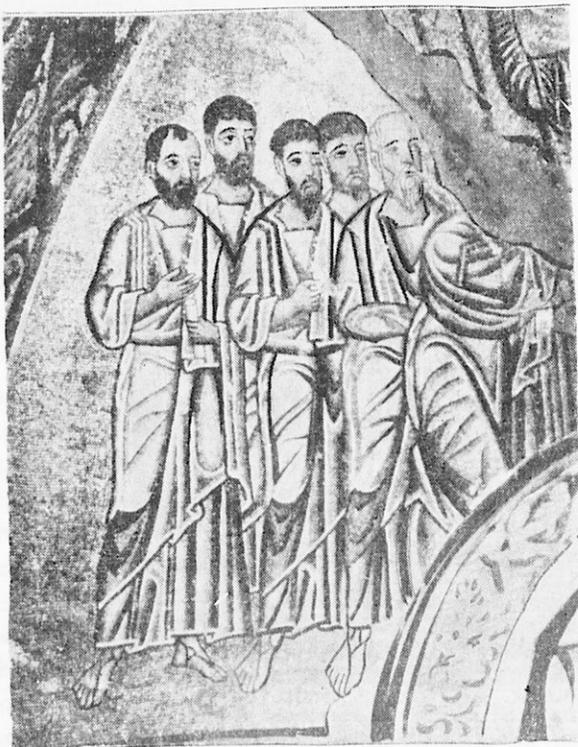
Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἀξιόλογοι ναοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἐγνατιανὸδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ἐρηροστάμου.

Ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξελλίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἢ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκό-

κὴ εἰκονογραφία (4ος - 9ος αἰών : παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆ-
ρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἱστορικὴν σειρὰν), ἀλλὰ ἡ δογμα-
τικὴ καὶ θεολογικὴ, μὲ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τροῦλλον
τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἁ-
γίου Βήματος ὡς Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ ἱερὰ πρό-
σωπα περιβάλλονται ἀπὸ χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν,
Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἀρ-
μονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλαι δεσπο-
τικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ἑορταί.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκονο-
γραφημένα ἢ ἱστορημένα χειρόγραφα. Ἀπὸ τὰς δώδεκα
χιλιάδας χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὸ ἐν τρίτον εἶναι ἱστορημένα.

Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ
στιλπνὰ φύλλα τῆς
περγαμηνῆς κοσμη-
ματα καὶ καλλιτεχνι-
κὰς εἰκόνας μὲ λαμ-
πρὰ χρώματα, συγχὰ
χρυσοποικίλους, λε-
πτοτάτης καὶ θαυμα-
στῆς τέχνης μὲ πλῆ-
θος χριστιανικῶν ἐμ-
πνεύσεων, αἱ ὁποῖαι
ἐχρησίμευσαν ὡς
πρότυπα καὶ εἰς τοὺς
ἁγιογράφους τῶν ἐκ-
κλησιῶν, μὲ ἐλευθε-
ρίαν καὶ πρωτοτυπί-
αν πολλάκις εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν, μὲ πλεί-
στας ἀκόμη λεπτο-
μερείας οἰκονομικῆς
ζωῆς, αὐλικῶν
ἐθιμοτυπιῶν κ. λ. π.
Ἡ τέχνη αὕτη κα-
λεῖται μικρογρα-

53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μοῦνης τοῦ ὁσίου Λουκᾶ)

54. Ο προφήτης Ἡσαΐας μεταξύ Νυκτὸς καὶ Ὁρθρου.
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰὼν)

ἐκτελεσθῆ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχοῦς, ἀλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Τὰς διακρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

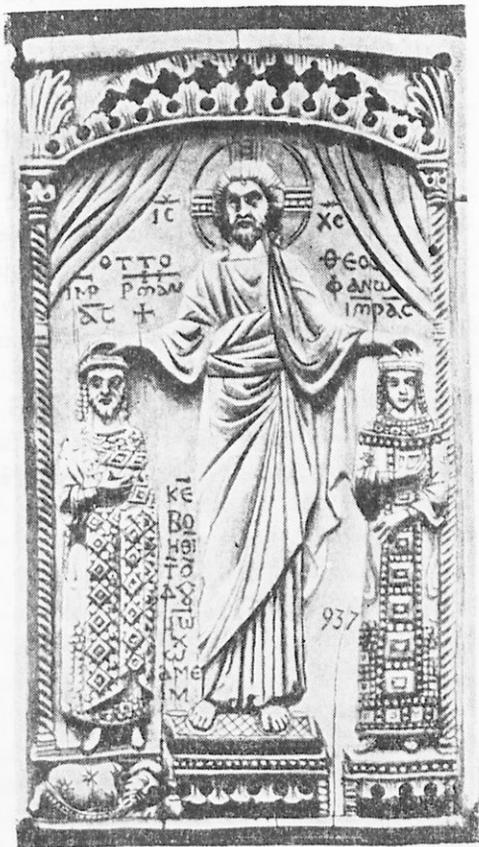
Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος περιέχον 14 ὄλοσελίδους μικρογραφίας: Ὁ Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸ ποιμνίον του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς ἥρωϊς-φονεὺν τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεὺς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ. ἄ. Ἀναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοκρατικὰ σπουδαιότατα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, τῶν ἱερῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

φία ἢ μινυογραφία.

Δύο τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτήν. Κατὰ τὴν μίαν ὁ εἰκονογράφος (τοῦ ψαλτηρίου π. χ.) προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρὰ εἰς τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος. Αἱ μικρογραφίαὶ αὗται εἶναι διδασκτικαί, προωρισμέναι διὰ τὸν πολλὸν κόσμον. Αἱ τῆς ἄλλης τάσεως μικρογραφίαὶ, τῶν δι' ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις προοριζομένων χειρογράφων, εἶναι τεχνικῶς ἀνώτεραι καὶ ἔχουν

Ἐκ τῶν πρώτων, τῶν δημωδῶν περίφημον εἶναι τὸ παλίμψηστον ψαλτήριον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (πρώτη γραφή καὶ ὠραΐαι ἔρμηνευτικαὶ εἰκόνες τοῦ 9ου αἰῶνος, δευτέρα γραφή 12ου ἢ 13ου). Τὰ δημώδη αὐτὰ ἱστορημένα χειρόγραφα (ψαλτήρια, τετραευάγγελια, μηνολόγια, ὁμιλίας Πατέρων), ἄλλα ἀσημάντου καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ ἄλλα μετρίας ἢ μεγίστης ἀληθῶς, μᾶς φανερώνουν τὴν γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπιτρέπουν διὰ συγκρίσεως νὰ ἀνεύρωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἑλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοίαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὕλικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ἣ ὅποια φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἑλεφαντουργοὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἑλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκευὴ οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπιπλῶν. Διὰ τὴν ἑλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Περίφημα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὕπατικὰ δίπτυχα, τὰ ὅποια ἀπετελοῦντο ἀπὸ δύο φύλλα ἑλεφαντίνης πλακῶς μὲ ἀνκλιῶσους παραστάσεις καὶ

55. "Οἴων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 10ου αἰῶνος)

τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλώτατα εἶδη τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμαστά δὲ δείγματα αὐτῆς σφύζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Οἱ λεγόμενοι διάφρακτοὶ σμάλτοι ἦσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἐξῆς : Εἰς μετάλλια διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουσίους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σταυροί, εἰκόνες, ἐγκόλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα ἔχουν οὐκ ὀλίγα περισωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλικῆς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετὰξῆς μὲ διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικά ἐργαστήρια κατεσκεύαζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἦσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, τὰ ἱερά ἄμφια κ. ἄ. Περισωθέντα ἐξαίρετα δείγματα τῆς ποικιλικῆς τῶν χρυσοῦφάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μὲ πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἶχε διαφημισθῆ εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς

Λαύρας καὶ τῶν Ἰβήρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει. 0 X 1

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιорδόμους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομαζόμενος Μαρτέλος (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων Γούρ καὶ Πουατιέ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἔγινε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Βραχῦς (741 - 768), καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν, ἴδρυσεν νέαν. Αὕτη ὀνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολίδοι συνετέλεσαν νὰ ἰδρυθῇ τὸ Παπικὸν κράτος. Ὅταν ὁ Πιπῖνος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν του δι' ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν στιγμῆν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β' μεταβὰς εἰς Γαλατίαν, ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

Ἐκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Πιπῖνος, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ἰταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἦτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ Παπικοῦ κράτους.

Ὁ Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ

Μέγας, είναι ο πρώτος από τους βασιλείς της Δύσεως, ο οποίος ίδρυσε ισχυρό κράτος, εφάμιλλον προς το Βυζαντινόν (768 - 814).

Ο βασιλεύς αυτός υπήρξε δεξιός κυβερνήτης και μέγας κατακτητής, αφού κατά τα 46 έτη της βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικόν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος Chansons de Roland (Ἔσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου υπήρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλείως τούτου ὁ ἱεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἴδρυσε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἱεραπόστολοι. Ἄλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξόνων, οἱ ὅποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ὄταν ὁμως ἐπέστρεφεν εἰς Γαλλίαν οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὐταὶ τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἔκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὅποιον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἤτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκνύσγρανον (Ἄαχεν).

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπυφνημιῶν τοῦ λαοῦ : « Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην ». Ἐκ-

τοτε ο Κάρολος έλαβε τον τίτλον του αυτοκράτορος η αυ-
γούστου.

Η αυτοκρατορία αυτη ειχεν εκκλησιαστικόν χαρακτηρα, τον οποιον
διετηρησε καθ' όλον τον Μεσαιωνα. Επειδη όμως τον τίτλον του αυ-
τοκράτορος των Ρωμαιών ειχεν ο βασιλεύς του Βυζαντίου, ο Κάρολος
προσεπάθησε ν' αναγνωρισθῆ και υπ' αυτου. Αλλ' ευρεν αντίδρασιν.
Βραδύτερον ανεγνωρίσθη υπό του Μιχαήλ του Α'.

36. Επιδρομαί κατά της Ευρώπης

Ο Χ

Το Φραγκικόν κράτος ηλθον να διαταράξουν ποικίλοι επιδρομεῖς,
οι Σαρακηνοί, οι Σλάβοι, οι Ούγγροι και οι Νορ-
μανδοί, οι οποιοι απησχόλησαν επί μακρόν και το Βυζαντινόν
κράτος.

Οι Σαρακηνοί πειραταί, έχοντες όρμητήριον τας βορειους ακτας
της Αφρικης, ελεηλάτουν τα παράλια της Ιταλίας και της Γαλλίας.
Επροχώρησαν έως την Ρώμην και ελαφυραγωγήσαν τα προάστια αυ-
της. Αφαιρέσαντες δε την Σικελίαν από το Βυζαντινόν κράτος, εγκα-
τεστάθησαν εις την νῆσον.

Οι Σλάβοι επί Καρόλου του Μεγάλου ειχον εξαπλωθῆ μέχρι της
Αδριατικης θαλάσσης και του Ευξεινου Πόντου. Διά του εκχριστιανι-
σμου των και της επαφης με το Βυζάντιον αφυπνίσθησαν πνευματικῶς
και εθνικῶς.

Οι Ούγγροι ησαν τουρανικης καταγωγης, συγγενεις δηλ. των Ούν-
νων, Βουλγάρων και Τούρκων, ειχον δε εγκατασταθῆ εις τας μεγάλας
πεδιάδας του Δουνάβεως. Ουτοι επολέμουν εφιπποι και εζων υπό σκη-
νάς. Βραδύτερον εξεχριστιανίσθησαν υπό της Ρώμης και, παρά την επι-
μειξίαν των με Γερμανους και Σλάβους, διετηρησαν την τουρανικην
γλώσσαν και ζωηράν την εθνικην των συνείδησιν.

Όρμητικώτεροι από τους επιδρομεῖς τούτους ησαν οι Νορμανδοί,
προερχόμενοι από την Σκανδιναβικην Χερσόνησον. Ταύτης ο πληθυ-
σμός ειχεν αυξηθῆ κατά πολυ και η έλλειψις των μέσων της ζωης ηνάγ-
καζε τους κατοίκους να στρέφονται εις μακρινάς χώρας διά « τον θε-
ρισμόν της χρονιάς », ως ελεγον. Συνήθως καταλαμβάνοντες τας παρα-
λίαις εισήρχοντο διά των μεγάλων ποταμιών οδών εις το εσωτερικόν
των χωρών και καθ' όλην την νύκτα ελεηλάτουν τας πόλεις και διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν ὀργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἔδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὀνομάσθη ἡ περιοχὴ αὕτη Ν ο ρ μ α ν δ ῖ α. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμώνησαν τὴν γλῶσσάν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἔγιναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, ὡς εἶδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἔνθα ἔδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δ Ὑ ο Σ ι κ ε λ ι ῶ ν.

Ἄλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Β α ρ ά γ γ ο ι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἔθνηκὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοὶ του διεμοίρασαν ὡς ἐξῆς τὰς κτήσεις του : Ὁ Κάρολος ὁ Φ α λ α κ ρ ὸ ς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λ ο θ ά ρ ι ο ς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λ ο υ δ ο β ῖ - κ ο ς τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνηκὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἐθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὐγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατάρθρωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλάς ὁ δουξ τῆς Σαξωνίας Ἐ ρ ρ ῖ κ ο ς ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνώρισθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἄρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁ θ ω ν Α' ὁ Μ έ γ α ς (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρ ω μ α ῖ κ ο ῦ κ ρ ά τ ο υ ς ὑπὸ τοῦ πάπυ. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του τὸ Ἄ γ ι ο ν Ρ ω μ α ῖ κ ὸ ν κ ρ ά τ ο ς τοῦ Γ ε ρ μ α ν ι κ ο ῦ Ἐ θ ν ο υ ς. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀ γ ῖ α ν Ἐ δ ρ α ν, ὅπως ὀνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεχείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἔδρυσε τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορῶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγεν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἣ ὁποία ἄρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὰ 1000 μ. Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἐξῆς κράτη εἰς τὴν Εὐρώπῃ: τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεουδαρχικόν. Οἱ φεουδάρχαι ἦσαν κάτοχοι τιμαρίου (φεοῦδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ὥρᾳ πολέμου καθήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φέουδα ἦσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὠνομάζοντο δούκες, μαρκήσιοι, κόμιτες καὶ βαρῶνοι. Οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐλέγοντο προνομιοῦχοι.

Ἐκαστος εὐγενὴς εἶχε τὸν πύργον του, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιά των ἠσκούοντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐχρόντο ἰππότεαι εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἐτῶν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἰπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἦθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὀμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἰπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἰδρύθησαν τάγματα ἰπποτικὰ μοναχικά, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαοὺς. Οἱ πλεόν ἐγγράμματοι ἐξ αὐτῶν ὑπερέτησαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δουλοπαροίκους καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἐνυμ-

φεύοντο χωρίς την άδειαν του κυρίου των, ἐκκληροδότου τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλείψουν τὰυτα ὅποτε ἤθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία

Ὑπεράνω ὅμως πάντων εὐρίσκειτο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν, διότι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ὀργανωμένα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὁποῖα ἐζήτει ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτως ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ κράτος δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτως ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας τῆς ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ ὄρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὐρεῖαν κοινωνικὴν πρόνοιαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος ἦτο μέγιστον, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτίστους λαοὺς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν πάπαν.

Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιοῦτοτρόπως καὶ σύμπαρ ὁ κληρὸς δὲν εἶχε ἐξημερωμένα ἦθῃ. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὥρισεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα νὰ γίνετα ὑπὸ τῶν καρδινάλιων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ

άρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφορίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἔρις περιβολῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερο ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανεν εἰσοδήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ Ἐρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδιόκους τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχῆ. Ὁ Ἐρρίκος, τὸ 1077, εὔρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχεν νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοούμενός του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔσπευεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἐτῶν πόλεμον ἐπέηλθε συμφωνία μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγονται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ διετῆρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῆ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγμένους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐκπληρώνουν οὗτοι τοὺς ὅρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτως οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἰσχυρὰν αὐτῆν δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἦτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουσαν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ὠραῖος (1285 - 1314).

39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῆ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὐρί-

το εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσοτέρους τῶν πέντε ἐργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας, ἐκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν τῆς.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἴστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἦτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιορισμένον, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

Ὅπως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς μακρυνὰς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας, πολυτίμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἔμποροι ἐπλήρωναν ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ ὅποια διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας. Ἄλλα κωλύματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον κατὰ ομάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ὀρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρυνὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταί, οἱ ὁποῖοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θιάσοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδασετῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουσι τὰ πλήθη.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένοβα καὶ ἡ Βενετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἦτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικὰ καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν καταδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς ομάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες των ἐκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτιζοῦν τὰς κατοικίας των ὅλοι

και δια τουτο οι δρομοι ησαν εξαιρετικως στενοι, σκοτεινοι και ακαθαρμοι. Οι οικιαι ησαν πλατυτεροι εις το δευτερον πατωμα και δια τουτο αι στεγαι των ηνουντο και απετελουν υποστεγον.

Δυο εχθρους ειχον αι πολεις αυται, την πυρκαϊαν και τας επιδημιας. Επειδη αι οικιαι ησαν ξυλινοι, η πυρκαϊα κατεστρεφεν ευκολως ολοκληρον την πολιν. Η Ρουεν απο το 1200 - 1225 εκη εξεακια. Η ακαθαρσια εφερε τας επιδημιας και ιδιως την πανωλην, εκ της οποιας οι ανθρωποι απεθνησκον κατα χιλιαδας. Το 1348, λογω της πανωλους, απεθανε το τρίτον των κατοικων της Γαλλιας.

40. Η πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εις τους Αγιους Τопους μετεβαινον Χριστιανοι απο ολα τα μερη, δια να προσκυνησουν τον τάφον του Σωτηρος. Υπηρχε δε προς τουτο απολυτως ελευθερια, αφου και οι ελθοντες (απο τον 6ον αιωνα) Αραβες μουσουλμανοι εσεβασθησαν τον Τάφον και τον ναον, τον οποιον ειχον κτισει επ' αυτου οι αυτοκρατορες.

Αλλ' όταν, το 1078, οι Σελτσουκοι Τουρκοι κατελαβον την Ιερουσαλημ, εδωξαν απηλως τον Χριστιανισμον. Ελεηλατησαν τους Αγιους Τопους και πολλας ταλαιπωριας επεβαλον εις τους προσκυνητας. Ουτω διεκοπη η μεταβασις και προσκνησις των Αγιων Τопων, η τοσον επιθυμητη εις τους χριστιανους της εποχης εκεινης.

Εκτος ομως τουτου οι ανθρωποι της Δυσεως εξητουν να βελτιωσουν την θεσιν των. Οι κληρικοι επεδιωκον νεας επαρχιας, οι ιπποται νεα τιμαρια, οι ευγενεις νεας χωρας. Ο παπας Ουρβανος Β' ελεγε ρητως, όταν εκηρυττε την πρωτην σταυροφοριαν : « Η γη, την οποιαν κατοικειτε, δεν εχει πλουτη. Δια τουτο αλληλοστρωγεσθε και αλληλοσφαιζεσθε. Παυσατε τα μιση σας και πορευθητε προς τον Αγιον Τάφον. τα βασιλεια της Ασιας θα ειναι μεριδια σας ». Ουτω προεκληθησαν αι σταυροφοριαι, δηλαδη εκστρατειαι, τας οποιας ανελαβον οι λαοι της Δυσεως, φανερα μεν δια να ελευθερωσουν τους Αγιους Τопους απο τους μουσουλμανους, κρυφιος δε δια να σφετερισθουν το παγκοσμιο εμποριον και να υποταξουν την ορθοδοξον Ελληνικην Εκκλησιαν. Οι μετεχοντες αυτων εθετον ενα σταυρον απο υφασμα εις τον δμον. Οι σταυροφοριαι ειναι πολυαριθμοι (απο το 1096 - 1270), αλλα μνημονευομεν μονον οκτω.

Εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μετὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλήρος. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὅποιον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἱπποτῶν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανούς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλίαν καὶ ἀπῆρθυεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἱππῶται, ἀσφαλεῖς καὶ πλούσιοι, δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλύτεραν θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλυτέραν τύχην, ἐβιάζοντο περισσότερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπονομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κοκουπέτρος, (διότι μικρὸς ὢν καὶ ἰσχυρὸς, ἐνεδύετο μακρὸν ῥάσον, τὸ ὅποιον ἔφερε κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεφθῆ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἴδει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν των καὶ ἦτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτῆς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβάνου 50.000 ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐξεκίνησαν μετ' ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆνον, ἠνώθησαν μετ' στίφη Γερμανῶν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ληηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἐφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδειξαν τὴν ἰδίαν ληστικὴν διαγωγὴν.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄτακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ περίξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἱππῶται ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραμόνδον, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γοδεφρεῖδον καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μετ' ἀρχηγούς τὸν Βοημοῦνδον, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γουισκάδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἠπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανείς βασιλεύς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ἀνερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξιῶς ἐπίσης πολιτευόμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρείδος ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι « θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα θὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον ἀντὶ ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων ». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὅτε κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτᾶνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἰπέων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν πρὸς τὸ Δορύλιον (Ἐσκι - Σεχίρ), ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῶν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Γαύρου καὶ μετὰ διτμήνηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μουσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ὁρμητικῆ ὁμως ἔξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, εἶδον μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὅποτε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἠὺχαρίστου τὸν Θεόν, διότι ἤξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἐφρούρει ἰσχυρὰ φρουρὰ Αἰγυπτίων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ημέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 3 μ.μ., ἦτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηρεολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἐσφάζον ὅσους εὗρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὄπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖράς των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανοὺς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἄλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ἰδρύνουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδικὰ των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιοιτοτρόπως ἄλλοι ἔγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμητες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἰδρύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, μὲ βασιλέα τὸν Γοδεφρεῖδον ντὲ Μπουγιόν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστατοῦ τοῦ Ἁγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπλίως ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζης, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διορίσθη πατριάρχης τῆς Ἁγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἑνετοί, Πισάται, Μασσαλιῶται, οἱ ὅποιοι ἐβοήθησαν τοὺς ἰππότες νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφραν), τὴν Ἡπολεμαΐδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιοιτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἀμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἰππότες εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὅποια ἱδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἦλθον εἰς σχέσεις οικονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτούς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἡνοίχθη ἤδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

όποιες δὲν ἐκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἐκδηλὰ τὰ ὕλικὰ καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κωνράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ' ὀργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μετὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἐδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης.

Καλῶς ἐξοπλισμένοι ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ἄπραγὰς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ἕρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι.

Νέα ὅμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖν εἰσορμᾷ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππότεας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτῆς εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὁμόνοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καί, νικήσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τοῦρκους, ἐστρατοπεύδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύδνον (Καρὰ - Σοῦ). Ἐνῶ ἐλούετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ του ἐπανήλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηρώθη εἰς τὴν Συρίαν μετὸς Ἀγγλοῦς καὶ Γάλλους.

Ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἐφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἦλθον μεταξὺ των εἰς προστριβὰς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἐξεκίνησαν καὶ ἐφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιάν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιάν ἐκράτησε τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1498. Μετ'

αυτούς ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἑνετοὶ (1489), οἱ Τούρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοὶ διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἕως τὸν Αὐγούστου τοῦ 1960, ὅποτε ἀνεκηρύχθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

Ἠνωμένοι Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπολιορκήσαν τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξητλημένη παρεδόθη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σαλαδῖν δὲν κατώρθωσε νὰ εὔρῃ τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἄλλ' ἢ Ἱερουσαλὴμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰῶνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαῖδα.

Οὕτως ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποία εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύθη νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μὲ τὴν ἄνοδόν του εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμου μεταξὺ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφιλονίκουσαν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος, Γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ὁ τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ξηρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ σταυροφορία. Οἱ Ἑνετοί, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφήν 13.500 ἵππέων καὶ 29.000 πεζῶν, ὑπέρογκον χρη-

ματικήν ἀμοιβήν καί τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναϊο-
δωρίαν τὰ 2)3 τῶν ὄσων ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶ-
τον ἡ Δαλματική πόλις Ζάρα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτοῦς
ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῶ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα,
παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος
Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὑπο-
τάσσει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὑστε-
ρον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζή-
τησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ
ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχει-
ρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας
τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμ-
φωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου
1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης
τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπεύδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ προέβησαν εἰς παλιορικήν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώ-
σει τὰ τεῖχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἥρωικὴ
ἄμυνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακολου-
θῆσῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ
σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦ καὶ τὸν υἱὸν του
Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκ-
πληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἑνετοὶ
ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν
καὶ μάλιστα κατώρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέν-
τος ποσοῦ.

Ἄλλ' αἱ βαρεῖται φορολογίαι πρὸς εὔρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὁμολο-
γία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφό-
ρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μίσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος
ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνετράπησαν
(1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος
Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν
χώραν του ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ
δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ πολεμήσας γενναίως, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἐξηναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὀπαδοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἦτο ἱκανὸς ἀνὴρ, δὲν κατώρθωσε γὰρ δόσῃ ζῶνι εἰς ἓνα νεκρόν, ὡς ἦτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὀλίγους ὀπαδοὺς του. Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας σπουδαίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτευούσης. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς Ἁγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία τότε ἦτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὠφέλησαν τὴν Δύσιν. Ἀνεπτύχθη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἐξησθένθησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαίας τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίζοντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐξημερώνωνται καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

Ὡς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ
1204—1453

Η παρούσα έκθεση αφορά στην εξέταση των αποτελεσμάτων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Εκπαίδευση για όλους» και αφορά στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών και των μαθητών των σχολείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2011-2012
Η παρούσα έκθεση αφορά στην εξέταση των αποτελεσμάτων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Εκπαίδευση για όλους» και αφορά στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών και των μαθητών των σχολείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην αύξηση της συμμετοχής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Ἡ Γαλλία

ΕΠΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Ἀύγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφῆρεσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβίκος Θ' ὁ Ἅγιος (1226 - 1270), ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὁραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος, ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Η', ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικούς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βούλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνέλεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ ὁποῖαι λέγονται Γενικαὶ ἑξεῖς (Etats generaux).

Ὁ πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιὸν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1209 μέχρι τοῦ 1377.

Ἀπὸ τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βα-
λσά, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατονταετῆ
πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς Ἀγ-
γλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοῦς
βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν στρα-
τὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης
ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβῆκος ΙΑ' (1451 - 1483). Οὗτος συνέτριψε
πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίαις αὐτῶν μὲ τὰς ἰδι-
κάς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχναις καὶ τὸ ἐμ-
πόριον.

Ὁ Κάρολος Η' (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερι-
κὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων, διὰ νὰ
προβῆ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς Ἄνω
Ἰταλίαν (1494) καὶ ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ ἐπὶ
τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἐκστρατεία
του ὅμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχε καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἄλλοτε
Βυζαντινὴν πρωτεύουσιν ἐματαιώθη.

2. Ἡ Ἀγγλία

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν
ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλαντα-
γενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρ-
δος (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' σταυροφορίαν.
Ὁ ἀδελφὸς του Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199 - 1215) περιε-
πλάκῃ εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ
τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρ-
χικόν. Ὁ Ἰωάννης ἠτύχησεν ἐξωτερικῶς, διότι, περιελθὼν εἰς πόλεμον
μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὡς
πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους των ἐθεώρουν τὴν Νορμανδίαν τῆς
Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἣ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέ-
σα πρὸς στερέωσιν καὶ αὐξησιν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐρώπην.
Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξύ τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλλων. Τὸ

1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, Ἐδουάρδος Γ' ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἤρχισε τότε μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία, διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἑκατονταετῆς πόλεμος (1339 - 1453). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν πλέον τῶν 200 ἐτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσο ἐξεμυδενίσθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰῶνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν ὀραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὁρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκάθη ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν τὸ 1431, τιμωμένη ὡς ἐθνικὴ ἥρωίς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἀγία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἠνάγκασαν τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπειάς.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται κόμιτες καὶ βαρωνοί, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτειῶν διορίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον, ὅπερ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπραξις ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των, ὡσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος καί, καταλαβόντες τὸ Λονδίνον, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Ὁ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ

φόρους χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὅποιον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιστας καὶ βαρῶ-
νους. Ἐάν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῆ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ
δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν
νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινο-
βούλιον) καὶ ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ὁ βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ δη-
μιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε
δύο ἱππότας ἀπὸ κάθε κομιτείαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος
κατῶκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κομπούλεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο
συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βου-
λὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἄνω Βουλὴ, καθὼς
μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ τέλους
τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινο-
βουλευτικόν.

3. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἰταλία δὲν κατῶρθωσε νὰ ἐνωθῆ εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἦτο διη-
ρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπό-
λεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχον
διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ
Μιλᾶνον, ἡ Ἐνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον,
τὸ ὅποιον διεξῆγον οἱ κάτοικοί των, καὶ ἔγιναν δημοκρατίαι, ὅπως αἱ
ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτερα ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ
Ἐνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διακρίθη εἰς
τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν
κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτήν. Ἐκ τοῦ πλοῦτου
τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζίται,
συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Μεδικοί, μία οἰκογένεια τραπεζι-
τῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσοι ἰσχυροί, ὥστε
οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἶναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλω-
ρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἀναγέννη-
σις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἄλλοι φυ-
γάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Μεδίκων εὗρον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἑνε-
τίαν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαίο-
ταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἀναγεγραμ-
μένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγὸς
κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν κυρίως ἔσκει τὸ
συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἑνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοι-
χεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλοῦτη καὶ ὀνο-
μάζοντο « κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανοσύνης ». Τὸν 15ον αἰῶνα
εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὅποιον συμπεριλαμβάνοντο ἡ ἀνα-
τολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπτάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πε-
λοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλῃ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετα-
νάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζιῶν βασι-
λέων δυσκόλως εὐρίσκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστι-
κὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὅποια σφύζονται ἀπὸ τοὺς
αἰῶνας αὐτοὺς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλη-
σία ἔδιδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς,
ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μο-
λονότι ἦτο ἀγράμματος, ἔδρυσεν σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀνα-
γέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν διδάσκαλοι
εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἐδιδάσκοντο ἀνάγνωσις,
γραφὴ, ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρεί-
χεται δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλωσσο-
τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὅποια ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ
Λατινικὴ. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβὸς, ἡ ἐργασία εἰς τὸ
σχολεῖον ἐγένετο προφορικῶς. Ὁ διδάσκαλος ὠμίλει καὶ οἱ μαθηταὶ
ἤκουον ἀποστηθίζοντες διάφορα γινωμικὰ καὶ ἐξασκούντες περισσώτερον
τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Ἀπὸ τὸν 12ον ὅμως αἰῶνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις,
ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα,
ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ἰατρικὴ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς

τὴν Δύσει ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ ὀνομαστά σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μ ε ν δ ρ ε σ έ δ ε ς, ἐχρησίμειυσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπληθύνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδασκαλοὶ ἠνώθησαν εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεχνίαν διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μετὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι' ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοί κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἰατρικὴ. Ἐκαστος κλάδος ἀπέτελεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιότερα ὄλων τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογικὴ.

Ὁ πατὴρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὐγουστῖνος ἔλεγε ὅτι εἶναι θανάσιμος ἀμαρτία νὰ ἐξηγοῦμεν ὅλα μετὰ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μετὰ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ Ἀραβες ἐξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ὅπως ὀνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ' ἀρχὰς ἔλαβεν ἐχθρικήν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον ὅμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἰδίως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τελευταῖος, ἀντίθετος κατὰ

βάσιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπέβη ὁ μέγιστος ρωμαιοκαθολικός θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιοιούτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Ὑπῆρξεν αὕτη ὀρθολογιστικὴ Θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάθηστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῇ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῆ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουσιν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπειρίας. Στρέφοντες τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν των ἐρευνᾶν, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰς αὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι O X /

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὠμίουν διάφορα ἰδιώματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διατήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἴσπανοί, καὶ Ἴταλοὶ ὠμίουν, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλώσσας, τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κράμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλώσσας ἔπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρώας των ἢ ἐξέφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημῶδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000 στίχοι), ὅπου ψάλλεται ὁ ἥρωὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικός κύβλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτων τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θρησκευτικὰ δράματα, μυστήρια ὀνομαζόμενα, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς ἐορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φάρσαι, ἔργα μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῶ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἰταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις Μιλᾶνον, Πάδουα, Ἑνετία καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ὁ σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐξωρίσθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακριὰν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἐγράψε *σωνέτα*, τὰ *canzoni*, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (Vita Nuova). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (Convivio), ὅπου διασκαυροῦνται τάσεις ἠθικαί, φιλοσοφικαί, ποιητικαί. Ὀνομαστός ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικόν του ἔπος, τὴν *Θείαν Κωμωδίαν*. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ *Κόλασις*, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ *Καθαρτήριο* τὸ 1314 καὶ ὁ *Παράδεισος* μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸ ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἰδανικὰ καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Βοκκάκιος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν *Δεκαήμερον*, ἡ ὁποία εἶναι σειρά διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ὁ Πετράρχης (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστὶ βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἠθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἑξάμετρα μέγα ποίημα, τὴν *Africa*, με ἥρωα τὸν Σικιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρων ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγοῦδῃσε τὰς προσωπικὰς του συγκινήσεις.

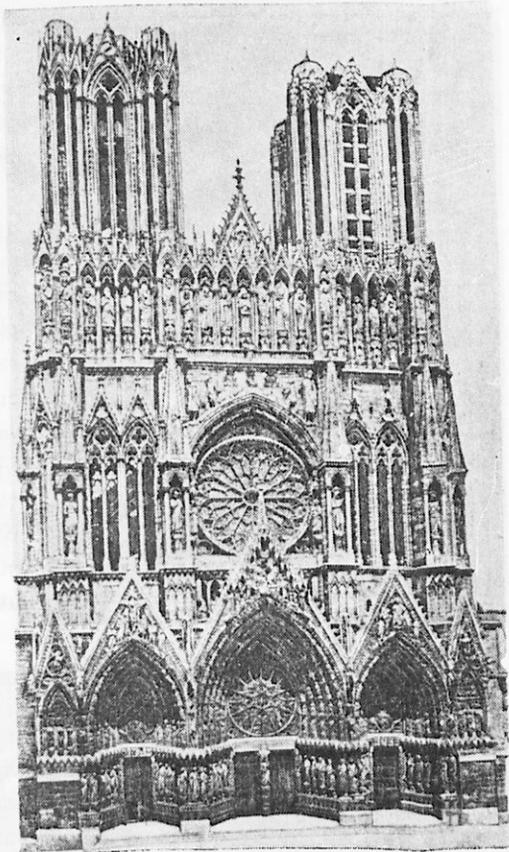
Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς : ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἠδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

Ὅλαι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ

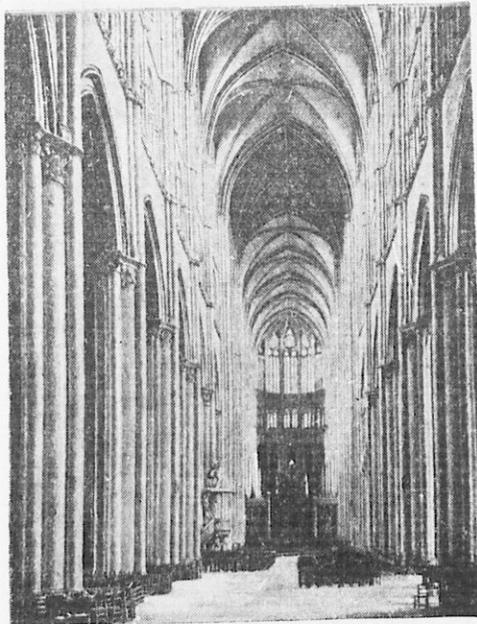
διακοσμητική συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὃ ὁποῖος εἶναι ἔργον θερμῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἰδρῶσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστούς. Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμαϊκὸς καὶ ὁ γοτθικὸς.

Ὁ ρωμαϊκὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκοσμημένα μὲ κιονίσκους. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ περίξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ ἰδίου ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

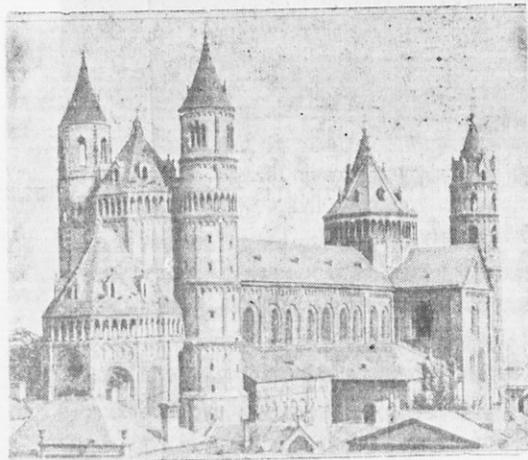
Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιούργημα αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα κολοσσιαῖον ὕψος, ὡς εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ἐφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais

56. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims

57. Ἐσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμιένης.

58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms
(Ρωμανικοῦ στυλίου)

εἰς 45 μέτρα. Οἱ στῦλοι, οἱ ὅποιοι ὑποβαστάζουν τὸν ἑσωνάρθηκα, λεπτόνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεραστίων διαστάσεων, κασμοῦμενα μὲ πολυχρόμους ὑάλους, αἱ ὅποια ἀφῆρουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περίφημοι γοθτικοὶ ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικοῦ ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, ὅστις δύνανται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμιένης.

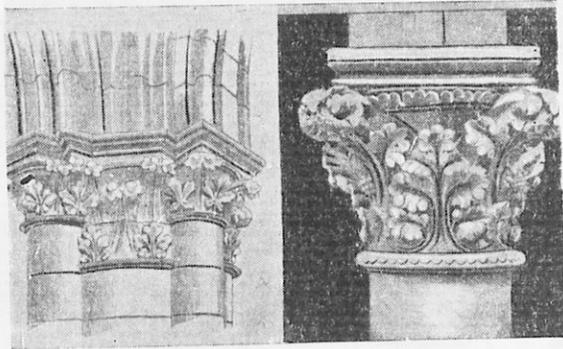
Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετούμενη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Θαυμασιωτέρα ἦτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἶδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρα-

59. 'Ο Ίησους έμπαίζομενος υπό των Ίουδαίων (Τζιόττο).

60. 'Η 'Αποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).

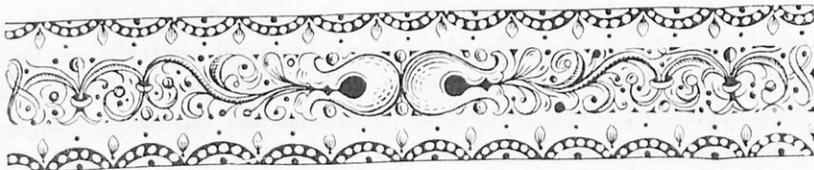

61. Δύο γοθτικά κιονόκρανα.

Αυτή είναι προπαρασκευαστική τῆς Ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν πρὸδρομοὶ (primitif). Εἰς τὴν Φλάνδραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Eyck. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν ἀκμάζει ἡ ζωγραφικὴ. Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερο φυσιοκρατικὴ, παραμεριζομένης βαθμηδὸν τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ Giotto, ὅστις δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης. Μετὰ τὴν τέχνην του ὁ Τζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ ἀπαλύγῃ τὴν τέχνην τοῦ Μεσαιῶνος καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν ἢ ὁποία ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὀλόκληρὸν τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχίζουσι κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ καλλιτέχνηαι Bellini καὶ Boticelli, ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεῦτερος ἑξοχος ζωγράφος.

να ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἰδιαιτέρως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Reims.

Ἰδιαιτέραν ὅμως ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς.

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

οχι

Ι ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετὰ τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μεταξὺ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἵδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδουῖνον, κόμιστα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ἰδιαίτερα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κτήσις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον περιοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χῶραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος, ἧτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τὰς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις, ἧτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστόν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἑνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατήλθε πρὸς κατὰ κτησιν τῶν ὑπολοίπων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρός, μετὰ

τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισα. Προσεπάθησεν ὁ Σγουρὸς νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφράτιου ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον (1208).

Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἴδρυσεν τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδονίτισης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην Ὁθωνα Δὲ λὰ Ρός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφράτιου, κατόρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἐτῶν νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἰδρύθη τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη (1209) ἐκυβέρνηα ὁ Βιλλεαρδουῖνος.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούδου (Sannudo) τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, με πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὁθων εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους ἐξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων. Ἄλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κοπαΐδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἴδρυσαν Καταλανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλύτεραν καὶ σημαντικωτέραν ἱστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ πριγκιπᾶτον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διηρεῖτο

εις δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένες υπό τῶν βαρῶνων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ κεφαλῆς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. Ὁ Γοδεφρεΐδος Α΄ Βιλλεαρδουῖνος (1209 - 1218) ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πρίγκιπάτου ὡς καὶ ὁ υἱὸς του Γοδεφρεΐδος Β΄ (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἡγεμῶν. Ὁ ἀδελφὸς ὅμως αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐπολιόρησε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταῦγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὡς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῆ εἰς Καλαμάταν, ὠμίλει τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἠγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνομφεύθη τὴν Ἄναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄ τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολιορκῶντος κατὰ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστοριάς. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρᾶ. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρῶν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσποτάτον τοῦ Μορέως.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια δεικνύουν εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς εὐρίσκειτο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἕκτασιν οὔτε στερεὰν ὀργάνωσιν. Οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκαυνοισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἑνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ ἀυξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὁποίους ὀρθῶς ἐθεώρουν κατακτητὰς. Ἐξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Ὁ Βαλδουῖνος (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ

όποιοι, υπό τὸν Ἰωαννίτσην, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας Ἕλληνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφή τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς καὶ ὁ Βαλδουῖνος, αἰχμαλωτισθεὶς, ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρῖκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτσης ἀπεκάλει ἐαυτὸν Ρωμαιοκτόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὸν ὠνόμασαν Σκυλογιάννην. Παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ἰωαννίτσης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχβοουλγαρικὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμᾷ.

Ἡ κατάσταση τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἐχειροτέρευεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουίνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιωρίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνστ/πόλεως

Ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἄλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ἱστορικὴν δρᾶσιν.

Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἕργονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἔδρυσεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, περιλαμβάνουσαν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἰκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἐλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελος Δούκας Κομνηνός (1204 - 1214), ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου, κατέφυγεν εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἵδρυσεν κράτος, τὸ ὅποῖον ὠνομάσθη δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, ἐπεκτείνας αὐτὸ ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ. ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἠττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἡττημένη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανουπόλιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ἀπετέλεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφός τοῦ Θεοδώρου Μανουήλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1240). Ὁ δὲ ἀνεψιός του Μιχαήλ Β΄ (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἠπειρον καὶ Αἰτωλοακαρνανίαν, ἵδρυσεν τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅτε ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἠγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομῶν, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὄταν οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος καθηρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις (1204 - 1222). Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντας κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμὴ, ὅτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσεν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτζούκους Τούρκους καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἠνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχός του Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαμβάνων τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀηγιτικοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ΄, συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπέφρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὥστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μετὰ τοὺς Γενουάτας. Δι' αὐτῆς οἱ Γενουᾶται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μετὰ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσας καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' ἀρχὰς ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιπόλιν μετὰ 800 ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβρίαν. Οἱ ἐθελονταὶ ἐγγχώριοι, οἱ ὅποιοι εἶχον προσκολληθῆ εἰς τὸν στρατὸν του καθ' ὁδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατὸν. Εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσἀρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχώρια.

Τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πενήντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφρονέθησαν. Ὁ στρατός καὶ ὁ στόλος τῶν Ἐνετῶν, εὑρισκόντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλουν τοὺς πολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος μετὰ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ἐπεβιβάσθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ῃν Αὐγούστου εἰσηήθη θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς οχι

Ἡ ἀνιδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἰμβρον.

Ἐξω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἐχθρικά κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μετὰ τὰ ὁποῖα εὕρισκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰῶνας.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὡς εἶδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1241 ἤρρισε νὰ παρακμάζῃ, ἕνεκα τῆς ἀξέσσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φιλονικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ γειτονικά κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλην ἐπίσης στενοχωρίαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Ἑλληνικὰς χώρας, ἐνῶ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μετὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὅμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὄψιν σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἰταλοὶ. Τὸ παλαιὸν δουκᾶτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρύθη ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκᾶτον, τοῦ ὁποῖου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀτταλάντες, μέχρι τοῦ 1456, ὅτε οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολλάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μετὰ τὸν στόλον των, προσεκόλουσαν ταραχὰς καὶ ἐξηνάγιαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἐχθρὸς οἱ Ἰωαννῆται ἰππῶται. Ὅταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἰππῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν ἓν ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

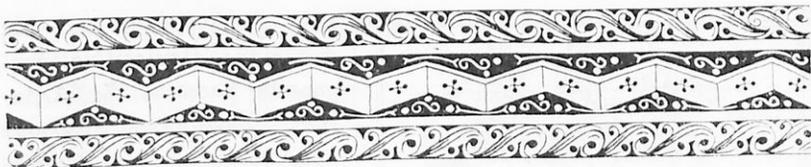
γον εις Κύπρον και δια τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὁμοῦ αὐτός ἤρνηθη, οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον και στρατὸν και, ἐγκατασταθέντες εἰς Ρόδον, ἔδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Διὰ τοῦτο ὀνομάσθησαν και ἰ π π ὀ τ α ι τ ῆ ς Ρ ὀ δ ο υ . Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 και ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις ὅτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος και πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199), εἶχον ἰδρύσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν και τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πρωτεύουσάν των, και ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν, τὴν Πρέσπαν και τὴν Ἀχρίδα. Γοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βῆρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σ τ ε φ ἄ ν ο υ Δ ο υ σ ἄ ν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἐφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν και τὴν Ἠπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Γ σ ἄ ρ ο ς Σ ἔ ρ β ο ν και Ρ ω μ α ἰ ὶ ν .

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνῃ κύριος τῆς βαλκανικῆς και νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην και ἐφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἰδρυσε τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, και, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανε. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διασπᾶται εἰς κρατίδια, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχονται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς και εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοὶ ἀποικοὶ ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας και ἀπέκτησαν πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οί Παλαιολόγοι

ΤΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὄφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἰκανώτερος τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἐγένεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφῆρσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἠνάγκασεν ἐπίσης τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαὴλ ἠπειλήσε νὰ καταστρέφῃ ἐξωτερικῇ κρίσει. Ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδεγαβικός, ὁ ὅποιος ἦτο ἡγεμὸν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου, ἤγρασεν ἀπὸ τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουΐνον Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς ἰσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυ-

62. Ἰωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός
ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
(Μικρογραφία τοῦ 10ου αἰῶνος τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

ραν, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους.

Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ, ἐμεταλλευόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας περὶ πρωτεῖον, συντάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Γ' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἣ ὅποια συνῆλθεν εἰς Λυῶν τὸ 1274, ἣ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν, ἀν καὶ τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ καὶ τοῦ λατινοφίλου πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου προεκάλεσαν παντοῦ ἐρεθισμόν. Παρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώσεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγορίου Γ' πάπαι Ἰννοκέντιος Ε' καὶ Νικόλαος Γ' ὑπεστήριξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ

Καρλόλου, διότι δυσαρέστως ἔβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἰσχυροποιούμενον. Ἄλλ' ὁ πάπας Μαρτῖνος Ε' (1281), ὁμοεθνῆς τοῦ Καρόλου καὶ ὀφείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, τὸν ὑποστηρίζει καὶ φραγκικὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἠπειρον μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ κατορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

Ὁ ἀπὸ τοῦ Καρόλου κίνδυνος ὅμως δὲν ἔχει ἐκλείψει. Ὁ Μιχαήλ Ἡ' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἱκανὸς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ εὐφυῆς διπλωμάτης, ἐξήγγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότες. Ἡ σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν ἱστο-

ρίαν εἶναι γνωστὴ ὡς Σικελικὸς Ἐσπερινός. Οὕτως ἐξησθένησεν ἡ δύναμις τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάνατα ἐπίσης τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατὰπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαήλ Θ' (1295 - 1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προσέκαλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ὁ ἔγγονός του ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328 - 1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Ε' (1341 - 1391), ὅστις, ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα τῆς Σαβοΐας, θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνενέκντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἐγένινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341 - 1355), ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱστορικὸς συγγραφεύς, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνε-

63. Μανουήλ Παλαιολόγος.

(Μικρογραφία 15ου αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων)

μάχησε με τους Τούρκους, αφού έδωσαν εις τον γέροντα Ούρχαν την 13ετή θυγατέρα του. 'Ανάλογα έπραττε και ο 'Ιωάννης Ε'. 'Αμφότεροι άνευ συναισθήματος ευθύνης προσεκάλουν τους έχθρους εις βοήθειαν, δίδοντες εις αυτούς μεγάλα χρηματικά ποσά και έδαφικάς παραχωρήσεις. Αί παραχαί έξηκολούθησαν και μετά τον παραμερισμόν του Καντακουζηνού, διότι εις έκ των υιών του 'Ιωάννου Ε' και ο έγγονός του έστασίασαν και έγιναν προσωρινώς αυτοκράτορες και είναι γνωστοί ως 'Α ν δ ρ ό ν ι κ ο ς Δ' (1376 - 1379) και 'Ι ω ά ν ν η ς Ζ' (1390).

'Ο Μ α ν ο υ ή λ Β' (1391 - 1425), υιός του 'Ιωάννου Ε', ήτο προικισμένος με άρετάς, αλλά δεν ήδυνήθη να σώση την αυτοκρατορίαν. Τουτον διεδέχθη ο άνεψιός του 'Ι ω ά ν ν η ς Η' (1425 - 1448) και τουτον ο Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς ΙΑ' ο Π α λ α ι ο λ ό γ ο ς, ο τελευταίος αυτοκράτωρ.

10. Οι 'Οθωμανοί Τούρκοι

'Από των άρχων της δυναστείας των Παλαιολόγων αρχίζει να δρᾶ κατά του Βυζαντινού κράτους ή νέα τουρκική φυλή, οι 'Οθωμανοί, οι όποιοι από τά μέσα του 13ου αιώνας είχαν ιδρύσει κράτος εις την Μ. 'Ασίαν.

'Ο Τούρκος φύλαρχος Σουλεϊμάν όδηγών 50.000 ανθρώπους, διέφυγε τους Μογγόλους και, διερχόμενος τον Ευφράτην, επήγγη. Είς έκ των υιών του, ο 'Ερτογρούλ, έλαβε διεύθυνσιν προς την Μ. 'Ασίαν. 'Εκει προσελήφθη ως μισθοφόρος υπό του σελτσούκου σουλτάνου του 'ΙΚανίου, ο όποιος παρεχώρησεν εις αυτόν ως φέουδον μικράν χώραν πλησίον της Προύσης. Τό μικρόν τουτο στρατιωτικόν κράτος έγινεν επί της βασιλείας του Μιχαήλ Η'.

'Ο 'Ο σ μ ά ν ή 'Ο θ ω μ ά ν - διεδέχθη, τό 1289, τον 'Ερτογρούλ και έκαμε νέας κατακτήσεις. "Όταν δέ τό Σελτσουκικόν κράτος κατελύθη υπό των Μογγόλων, ο 'Οσμάν έγινεν ανεξάρτητος ήγεμών και κατά τό 1326 κατέλαβε την Προύσαν, την όποιαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Ουτος υπήρξεν ο κύριος ιδρυτής του 'Οθωμανικού κράτους. Λόγοι δέ γεωγραφικοί, στρατιωτικοί και θρησκευτικοί συνετέλεσαν εις την ταχυτάτην επέκτασιν αυτού. Τό 'Οθωμανικόν κράτος έστηρίχθη εις την Μ. 'Ασίαν, ή όποία επί τόσους αιώνας παρείχε πολεμιστάς εις τό Βυζάντιον.

Οί ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἐξουσίαζον φέουδα, τὰ ὅποια ἦσαν μικρά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν ὕψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὁρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τούρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουσαν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, ὅσους ἐξετούρκισαν. Ὁ προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἶπει ὅτι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἐπιπτεν ἡ πόλις, « ἡ ὅποια εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνουνται δύο ἡπειροὶ καὶ ὁμοιάζει δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφείρους καὶ δύο σμαράγδους ».

Οἱ Τούρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἦλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἰππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἰππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὀπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπετίθεντο, ἔρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέφουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἀ κ ι ν τ ζ ι. Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὀργάνωσαν βαρύτερον ἰππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σ π α χ ῆ δ ε ς. Αὐτοὶ ἦσαν ὀπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθη.

Ὄργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ὀνομάσθη νέος στρατός (Γενί - τσερί), τοῦ ὁποίου ὀργανωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Κ α ρ ᾶ Χ α λ ῖ λ Τ σ ε ν τ ε ρ λ ῆ. Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἦσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μεταξύ τῶν εὐρώπων νέων, ἰδίως τῶν χριστιανοπαίδων. Ἐκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, οἱ ὅποιοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο ὅτι πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἰδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο ο ὑ τ ζ ᾶ κ ι α.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὄχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἐλληνοπαίδων ἐξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἡ ὅποια ἐξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὀνομάζομεν π α ι δ ο μ ᾶ ζ ω μ α.

11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402

Εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέτασιν

τοῦ κράτους των συνέβαλλον τόσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ὀρηκτικότης αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὅποιοι ἐμείωνον τὴν δυναμικότητά της.

Ὁ Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὰ τὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἠρήμωνον πᾶσαν ἐλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ἀχωρώθησαν εἰς τὴν Καλλιπόλιν, ὅπου ἔδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ' αὐτῶν καὶ κατορθώνουν τὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κοπαῖδα καὶ ἔδρυσαν τὸ Ἰσπανικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια τὰ ἀναδιοργανωθῆ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται τὰ ἀνακοπῆ ἡ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν (1326 - 1359) οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν ὅμως οὗτος ἀτόπειραν τῶν Τούρκων τὰ διαπεραιωθῶν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὅμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὁ τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἠπειρον. Ὀνειρεύεται τὰ ἰδρύσῃ ἰδικὸν του κράτος εἰς ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὗρον οἱ Τούρκοι τὴν εὐκαιρίαν τὰ διαπεραιωθῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει ὡς γυναῖκα εἰς τὸν Οὐρχάν τὴν 13ετῆ κόρην του, ὡς εἴπομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τούρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλιπόλιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὤρμωοντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ

τῆς Εὐρώπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόγην.

Ὁ Μουράτ Α' (1389 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Οὐρχάν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπικηλῆθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ τὴν ζήτησιν βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὅρον τὴν πληρῶναι εἰς αὐτὸν ἐτήσιον φόρον.

Ὁ Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρόιαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλεῦ τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομιλογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσεν προσωπικῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τιμῆμα τοῦ κράτους.

Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοὶ ἠνώθησαν τότε καὶ ἠθέλησαν, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρων καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον τῆς Σερβίας ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφρονέθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἐφθασαν νικηταί ἕως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζήτ Α' (1389 - 1402), ἐπωνομασθεὶς διὰ τὴν ὀρμητικότητά του Κεραυνός (Γιλδριμί). Ὁ Βαγιαζήτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπισμὸν διαφόρων Τοῦρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσει κατὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατ' αὐτῶν ὁ Βαγιαζήτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλφειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζήτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανεν, γέρον πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μανουὴλ Β', ὅστις, κρατούμενος ὡς ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ ἐν Προύσῃ, ἐδραπέτευσε καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ο αυτοκράτωρ Μανουήλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὁρμῆς τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον οἱ Δυτικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμαν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεστάτην ὑποδοχὴν.

Ο βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμουῦνδος ὁδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Σιγισμουῦνδος μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῆ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελῆ διὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεχιζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενωπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ὡς ἐκ τούτου ἐστράφη πρὸς νότον καταλαβὼν διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ Ταμερλάνος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίς Χάν, ἀνίδρυσεν τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγαύρας συνηγήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκηθη ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἠχμαλωτίσθη (1402). Ὁ Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἐτῶν ἀκόμῃ ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξῆσθένισε τὸ Ὀθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτισε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντίδα, Εὐξείνιον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστραῖ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφὸν ἢ υἱὸν του Θεόδωρον. Εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐσπέρηζε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκάλυψε τὸ τεῖχος τοῦ Ἴσθμοῦ, τὸ Ἐξαμίλιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1412 - 1421) σουλτάνος ἔγινεν ὁ Μουράτ Β' (1421), ὁ ὁποῖος τὸ 1422, ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειράν πολιορκίαν τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῶ ὁ στρατηγὸς του Τουρχχάν ἐληλάτησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελεῖ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστραῖ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἔκαμεν ἐκστρατείας εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυχτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τούρκοι, ἐκμεταλλουόμενοι τὴν ἐπικρατήσασαν ταρχήν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένῃ πρωίαν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρούονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκουμένους εἰς πρὸς ἑκατόν. Τρεῖς φορές ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς Ἕλληνας, βεβαίων ἐνόρκως ὅτι θὰ ἐχορήγει εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ πρόνομιαν, ἂν παρεδίδοντο.

Τὴν πρώην τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφοδος κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκουόμενοι

ήτοιμάσθησαν νά αποθάνουν. Γυναίκες και άνδρες μετείχον εις την άμυναν. Εις τὸ ασθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τούρκοι ἐφόρευσαν βλους τοὺς Ἕλληνας και ἤρχισαν νά αναβαίνουν.

Τοιοῦτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσφύθησαν εἰς ἀιγμαλωσίαν και ἐξανδραποδισθέντες μεταφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς και οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερόν λείψανον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου και κατώρθωσαν οὕτω νά διατηρήσουν τὰ προνόμιά των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἠμπόδισαν τὸν Μουράτ νά καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν και προητόιμασε διὰ τὸν υἱόν του Μωάμεθ Β' τὴν ἄλωσιν τῆς.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνάδης ἤρχισε σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Προῆλασε νικητὴς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου και ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νά δεχθῇ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν Αἴμον. Ἐνῶ ὁ Οὐνάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνάς του, καταστρέψας τρεῖς στρατιάς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος Δ' ἠγγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως τῶν συμμάχων του Ἐνετῶν και Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρναν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀκόμη και μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑμνηθεὶς ὡς Χριστιανὸς ἥρωας.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἡ Σκεντέρμπεης. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἄμφορος εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ και λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφήν, μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν και τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρούϊαν (παρὰ τὸ Δυρράχιον) και ἤρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκεράτισε τέσσαρας τουρκικὰς στρατιάς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νά κριθῆ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποχωροῦν ἄπρακτοι και στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προὐρίσται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχῆαι καὶ ὀμηρικὴν προέλασιν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅχι μόνον κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτόν του ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχεδιάζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἐνωθῇ μετὸν Σκεντέρμπεην.

Ὁ Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ πολυάριθμον στρατόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Παιτρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως τῶν καὶ ἀναγκάζουσι τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

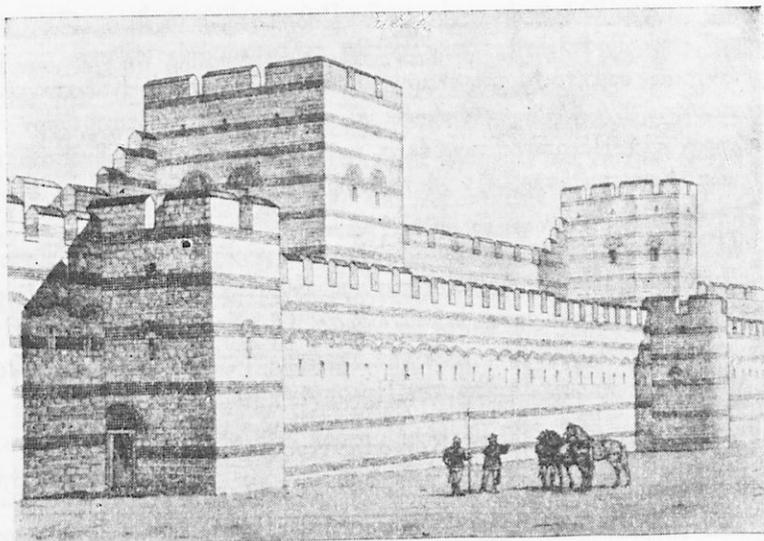
13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμούς ἀπὸ τὸν Οὐνιάδην καὶ Σκεντέρμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσαν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ὁ Ἰωάννης Η' μετὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἕλληνας ὑπεχώρησαν, δεχθόντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς διηρέθησαν εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀθνωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μετὰ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσίων τουρκικῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτεύουσας, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε λίαν προσεγγῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μετὰ τὴν Δύσιν, προσείλκυεν ἐθελοντάς.

64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β' ἔγινε σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μὲ πείραν διοικητικὴν, διότι εἶχεν ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φορές μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτεύουσας. "Ἀύπνος διήρχετο τὰς νύκτας του ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου « ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ».

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ἰδίως τῶν εὐποροῦντων, οἵτινες ἀπέκρυπτον τὰ ἰδικὰ των πλοῦτη καὶ ἠνείχοντο, ὅπως τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

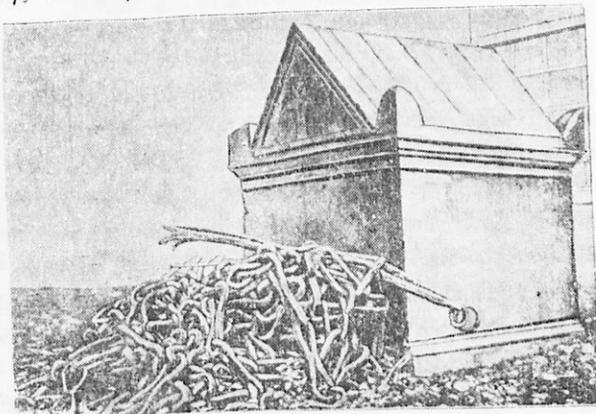
Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ρούμελη Χισάρ, ὅπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλα πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρατη-

γόν του Τουρκχάν έστειλεν εις Πελοπόννησον διά νά έμποδίση τους δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καί Θωμάν νά στείλουν βοήθειαν εις τόν Κωνσταντινον.

Ὁ αὐτοκράτωρ μετά τὰς δηώσεις τῶν Τούρκων καί τήν σφαγήν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβιτῶν, διέταξε νά κλεισθοῦν τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τήν 5ην Ἀπριλίου 1453, ὄδηγῶν 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρό τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετ' τόν στρατόν του ἀπέκλεισε τήν πόλιν ἀπό ξηρᾶς, ἀπό τήν Χρυσήν Πύλιν πρός νότον ἕως τὰς Βλαχέρνας πρός βορρᾶν καί μετ' στόλον ἐκ 400 πλοίων ἀπό θαλάσσης. Ἰσχυρόν πυροβολικόν ἐβοήθει τόν στρατόν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονώτατα οικονομικά μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόματον, καλὸν γνώστην τῆς ὑπυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, ὅστις ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγα διά τήν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καί ἐπιφέρον μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόπον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὅτου διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῶ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρκουν τήν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκράτωρ διέθεσε διά τήν ἄμυνάν της μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 2.000 ἦσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖόν του ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρό τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ καί ἀνέθεσε τήν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγόν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἵκοσι ἐπτὰ ἑλληνικά καί δώδεκα συμμαχικά πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῖστα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔξοχον ναυτικὸν κατόρθω-

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.

μα συνετελέσθη. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἐπέστρεφον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Χίου ἄλλα 5 πλοῖα. Ταῦτα ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου Φλαντανελά, κατόρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον, ἣ ὁποία ἔκλειε τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ Φλαντανελάς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρῶτης εἰς τὴν πρῶραν διήγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων καὶ κίον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων τὸ κατόρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελά, ἐξεμάνη, διότι 100 ἰδικὰ του πλοῖα, ἅτινα εἶχον παραταχθῆ πρὸ τοῦ λιμένας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσόδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν ἐνίκησαν ὀλιγαριθμούς Ἑλλήνας ναυτικούς.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην μεγάλην ἔφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣ ὁποία ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ σουλτάνος ἠθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἀπὸ τὸ Διπλοκίονιον τοῦ Βοσπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἔφοδοι τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινε ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ παρέμενε ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμῶν. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῆ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἴστι, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ὑπεσχέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταφίαις οἱ Ἕλληνες ἐνόησαν, ὅτι ἐτοιμάζεται ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἐχθρούς. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεῖα, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναῖκες, παιδία, ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρήματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ ἱερά σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἂν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται, τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἄρχον-

τας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξ-
εφώνησε συγκινητικώ-
τατον λόγον, δι' οὗ προ-
έτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑ-
πὲρ πίστεως καὶ πατρι-
δος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν
νὰ σώσουν τὴν Πόλιν,
« τὴν χαρὰν πάντων τῶν
Ἑλλήνων ». Κατόπιν ἐ-
πῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν
Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη
ἐπισημοτάτῃ ἡ τελευταία
λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ
ἀπείρου πλήθους ἐκοι-
νώνησε τῶν Ἀγράντων
Μυστηρίων. Τότε, μετὰ
δακρύων ἀποχαρετήσας
πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ
ἄλλους συγγνώμην, ἀπῆλ-
θεν ἔφιππος εἰς τὰ τεί-
χη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρο-
νηματίζων τοὺς ἀγωνι-
στάς ἄλλην τὴν νύκτα τῆς
28ης πρὸς τὴν 29ην Μα-

του, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἥρωικῶς ἀγωνισθεὶς καὶ γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθυνασίας.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου ἤρχισεν ὀρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔντασιν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν πύλιν τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ μετὰ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἤδη ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης χαρᾶς : « Συστρατιώται καὶ ἀδελφοί, ἰδική μας εἶναι ἡ νίκη ». Ἄλλ' αἰφνιδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθεὶς ὑπὸ βέλους εἰς τὴν χεῖρα, ἀν καὶ οὐχὶ σοβαρῶς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξύ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ

CONSTANTIN PALEOLOGUE, Dernier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.

66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

ἄμυνα πρὸς στιγμὴν ἐγκαταρρόθη. Οἱ Τούρκοι παρεβίασαν τότε μικρὰν πόλιν, τὴν Κερκόπορταν καὶ ἤλθον ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. «Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι ; » ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἄλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν : «Ὅχι ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ ; ».

Σφαγή, βιαιοπραγίαι καὶ λεηλασίαι ἠκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενιτσοροὶ, εἰσελθόντες εἰς Ἁγίαν Σοφίαν, ἔσφραζαν ὅλον τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον εἶχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐνῃν τῆς ἐπομένῃς ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης : « Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆραν τὴν, πῆραν τὴν Σαλονίκη » καὶ ἐγαλῶχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοβερὰν δουλείαν μὲ θρούλους, τῶν ὁποίων ὁ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγιάσθησαν νὰ ἐξομώσουν.

Τοιοῦτοτρόπως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλεὺς τῶν πόλεων, ὑποστάσα δύο ἀλώσεις καὶ εἰκοσι πολιορκίας.

Ὁ Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἑλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον « Ἀμυρᾶς Τουρκορωμαίων ».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ

67. Ὁ Δικέφαλος ἀετός.

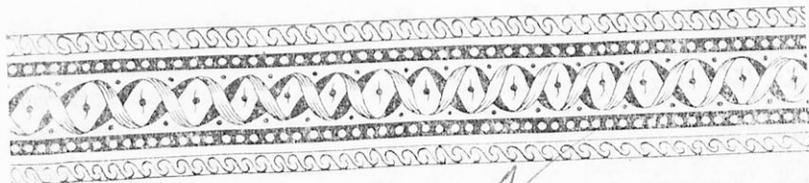
Συμβολίζει ἢ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἢ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. Ἔγινε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πάθων καὶ ἐλπίδων.

πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμόν καὶ ἡμύνη κατὰ μυρίων βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅσωνδήποτε τρωτά, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετηρήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἐχάρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λαγίων του εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολήν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζάντιον κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωὴν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἔθνικὴν, ἰδιαίτερον θέσιν. Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ τῆς πίστις καὶ οἱ ἔθνικοί της ἀγῶνες, ἐνῶ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμὸς της ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ου

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΠΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουσι εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστήμαι, ἱστορία, ποίησις, εὐρίσκονται εἰς ἰκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀγάπη παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουσι εἰς τὴν ἀρχαίχουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ἰδίως τοῦ Πλάτωνος, θέτουσι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν ὅμως πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας τῆς, ἐγενήθη εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἡ κίνησις τῶν Ἠσυχαστῶν. Αὐτοὶ ἀπεικλήθησαν οὕτω, διότι ἐζήτησαν νὰ πλησιάσουσι τὸν Θεὸν ὄχι διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς τῶν καρδιᾶς, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἦσαν ἐπομένως μυστικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ἰταλίας μοναχὸς Βαρλαάμ, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφιλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστὰς καὶ τοὺς κατείρωνεῖτο, ἐνῶ τὴν υπεράσπισιν τῶν ἀνέλαβεν ὁ μέγας θεολόγος καὶ μετὰ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γρηγόριος Παλαμάς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθούσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) έδικαίωσε τόν Γρηγόριον Παλαμᾶν καί τοὺς ἡσυχαστάς, ὁ δὲ Βαρλαάμ ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἰέρακος ἐν Καλαβρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ μυστικισμός, πρὸν ὄμιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχόν ὑπερβολὰς του, εἶναι πηγὴ εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγωνίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν μυστικιστῶν, ὑπερτιμῶσα τὸν κληρὸν καὶ τὴν πειθαρχίαν ὄλων εἰς αὐτόν. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τιμᾶται ὡς ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεολόγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενικός, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἦδη οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμορφωθῆ εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συχνῶν ἀντιγραφῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε πρᾶγματικῶς ἀναγέννησις τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀνεκόπη μὲ τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστάς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλήθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὠρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη ὅτι ἤθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Πλήθων ἐζήτησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστράν, ὅπου ἵδρυσεν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβάς εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος εἰς Ἐνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472), μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἐνωτικούς καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εις τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπισθέντα, μετέβη εἰς Ἱταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δις παρ' ὀλίγον πάπας.

Ἡ ἱστορία συνεχίζεται μετὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγοῦρον καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδύλην. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξήσιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ὁ Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἱστορικὴν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν Ἄλωσιν γεγονότων.

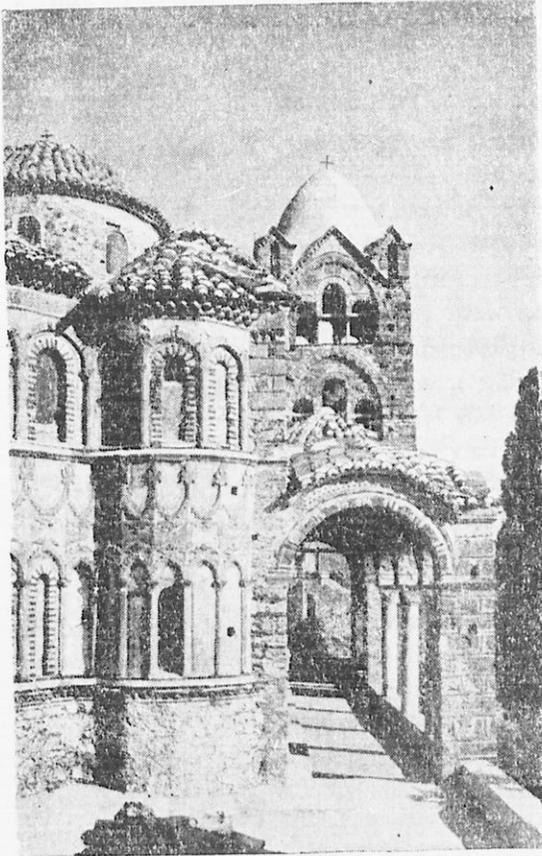
Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἢ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται συνέχεια τῶν τάσεων τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασις τις τῆς Δύσεως, ἥτις κατέστη μεγαλυτέρα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν Φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἑκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸ ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλῆν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐχει παραδοθῆ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ ἰταλικὴν.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἱποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ ποιήματα ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μετὰ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν βίων.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἄλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαναν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός καὶ ὁ Βησσαρίων.

68. Ὁ ναός τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστράξ.
(15ος αἰὼν)

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεία εἰς τὰ ἔργα των, τοπία, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτερεύοντα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶναι ζωγρά καὶ ὄχι αὐστηρῶς τυπικά. Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλύτεραν κομψότητα μὲ τοὺς τροβίλλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοάς.

Ἡ περίοδος αὕτῃ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔχει ἀξίαν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξίν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγγώριαι τέχναι μὲ ἴδιον χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὁ Μυστράς, ἡ

Ἄρτζ, τὰ Μετέωρα, ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὡς προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων σφίζονται. Αἱ ἐκκλησίαι του εἶναι πολυάριθμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραὶ, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι θησαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, ὅλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ Ἅ-

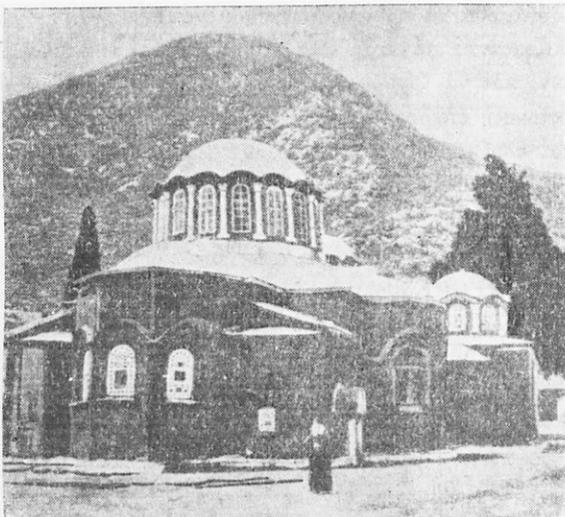
γιον Ὅρος δυνάμεθα γὰ παρακολουθήσωμεν, ὡς εἰς μουσεῖον, τὴν ἐξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καὶ γὰ ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφικὴ, συνεχισθεῖσα μετὰ τῆς ὅλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἤκμασαν (16ος αἰὼν) ὁ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἄντωνιος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφῶντος), ὁ μέγας Θεσσαλονικεὺς Μανουὴλ Πανσέληνος (τοιχογραφία τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρα, Σταυρονικήτα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ του. Παρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινὴ, ὑστάτη λάμψις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος.

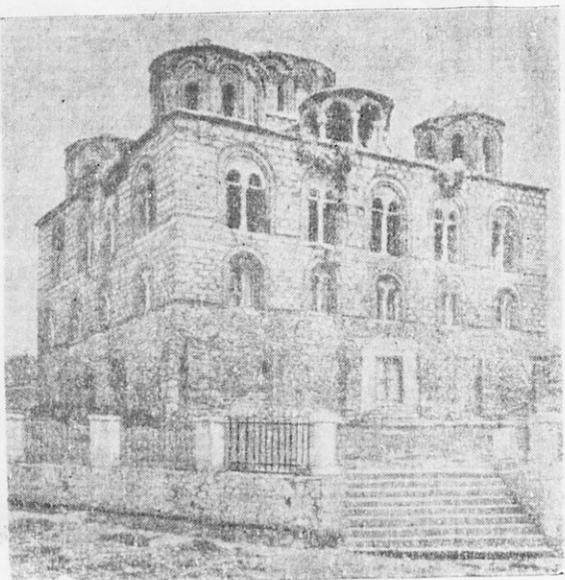
Τὸν Μυστρᾶν ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουῖνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταυγέτου. Ὅταν

69. Ἡ Θεία λειτουργία τῶν Ἁγγέλων.
(Τοιχογραφία Πειοβλέπιον Μυστρᾶ)

70. Ανατολική άποψις του Καθολικοῦ (κεντρικοῦ ναοῦ) τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.

71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰών).

ὅμως ὁ Μυστρᾶς ἐ-
γινε πρωτεύουσα τοῦ
δεσποτάτου τῆς Πε-
λοποννήσου ἔλαβε με-
γάλην λάμπην. Ἐκεῖ
ἐδίδαξαν καὶ εἰργά-
σθησαν πολλοὶ λόγι-
οι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλή-
θων.

Τοῦ Μυστρᾶ σφύ-
ζονται ἄφθονα ἐρεί-
πια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα
δυνάμεθα νὰ λάβωμεν
ιδέαν τῆς λαμπρότη-
τός του. Τὰ παλά-
τια, μέγα συγκρότη-

μα κτιρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ἰσχύος. Ὁ ναὸς τῆς Παν-
τανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Ὑπάρ-
χουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος, ἡ
Ὁδηγητήρια, ἡ Ἁγία Σοφία κ. ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλοῦ-
τον καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ Παντάνασσα ὑπερβάλλει τὰς
ἄλλας εἰς χαρίζουσαν ἐλαφρότητα μορφῶν καὶ μετὰ τὸ ὑψηλὸν κωδω-
νοστάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ
ἑσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθύμιζον τὴν διακοσμη-
τικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σφριζόμεναι λαμπραὶ τοι-
χογραφίαι εἶναι ἀριστα δείγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων.
Περὶφημος ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὅστις
ιδρύθη μὲν ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη ἐπὶ Κομνηνῶν,
ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εικό-
νος. Μετετρέπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολ-
λαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν
κείμεναι, αἱ ὁποῖαι ἔσχον τὴν ἰδίαν τύχην, ὡς λ. χ. ὁ ἐν Κωνσταντινου-
πόλει ναὸς τῆς Παμμκαριστοῦ, μετονομασθεὶς Φετιχιέ - Τζαμί. Τῶν

72. Ἀποψὺς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει ναοῦ τῆς Παμμκαριστοῦ (ἦδη Φετιχιέ - Τζαμί).

73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (14ος αἰὼν).

χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖστοι τοιχογραφίαι ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπιχρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ ὀραϊότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὀραίας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὁποία ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μετὰ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μετὰ τὸν ἄλλον ναὸν εἶναι ἐν ὅλῳ ἀδιαίρετος, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾷ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

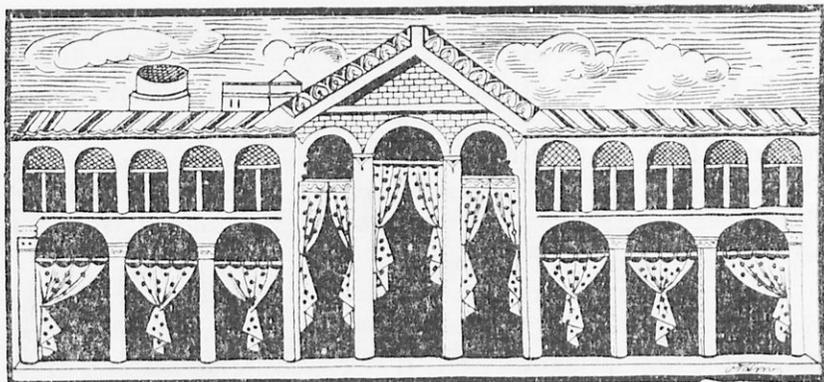
Εἰς τὴν Θεσσαλονικίην ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μετὰ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στεγῶν, ὁ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μετὰ ἓνα κεντρικὸν τροῦλ-

λον, καὶ ἄλλους τέσσαρας μικρότερους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλία, τὸν 13ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ προύλλου ἡμικυκλικῆς κόγχης. Ὁ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα, εἶναι πραγματικὸν κομψοτέγνημα, διότι οἱ 5 προὔλλοι εἶναι ραδινώτατοι καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ διακοσμήσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ἑλίου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς σερβικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλὰ ἐκκλησία, διακοσμηθεῖσαι ἀπὸ Ἑλλήνων καλλιτέχνης. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπίσης εἰς τὴν τέχνην ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην (Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Γερμανίαν).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγόθων νοτίως τοῦ Δουνάβειος.
- 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου.
- 533 } Ἀνακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου
- 534 }
- 537 Ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 562 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
642 }
- 673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
678 }
- 717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
718 }
- 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
722 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλου εἰς Πουατιέ.
754 Ἀπόλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
762 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγγιόλωφ.
787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
817 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμὸν.
1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.
1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
1185 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
1204 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 Ἀνάκτισις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας.
1430 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1460 Κατάλωσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1461 Κατάλωσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἁγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τιμὸν Σταυρὸν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοδόσιος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κοραζίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδοῦη.
11. Αἶθουσα τῶν Πρεσβυτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ.
12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ 6ου αἰῶνος.
14. Τὸ ἀνίκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἄψις τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕψασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάφρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγονάτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
44. Ὁ Ρωμαῖος Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
47. Μανουὴλ Κομνηνός καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.
49. Ἀποψὶς τῆς νοτιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
50. Ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.
51. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκίων.
52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἅγιοι.
53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νοκίτῃς καὶ Ὁρθρου.
55. Ὁθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανὸς.
56. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.
57. Ἐσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ἀμιένης.
58. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms.
59. Ὁ Ἰησοῦς ἐμπαϊζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο).
60. Ἡ Ἀποκαθάρσις (Μποτιτσέλλι).
61. Δύο γοτθικὰ κινούμενα.
62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
67. Ὁ δικέφαλος ἀετός.
68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παναγίας ἐν Μυστρᾷ.
69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ).
70. Ἀνατολικὴ ἀποψὶς τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας Παρηγορητίσσης.
72. Ἀποψὶς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμηκαρίστου.
73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

I. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.Χ.	σελ. 25
II. Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	» 115
III. Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.	» 177
IV. Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρικῆς κατακτήσεως	» 246

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή..... 5

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 - 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οί χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1.	Ὁ Μέγας Κωνσταντίνος.....	9
2.	Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	13
3.	Ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς	14
4.	Θεοδοσίος ὁ Μέγας	16
5.	Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος	18

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

<i>στ</i>	6. Οὐνοὶ	21
7.	Γερμανοὶ	23

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8.	Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	28
9.	Ἰουστινιανὸς	30
10.	Πολεμικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ	33
11.	Εἰρηρικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ	35
<i>στ</i>	~~12.~~ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ	37
~~13.~~	Σλάβοι	38
~~14.~~	Ἄβαροι	40
15.	Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	41

Κεφάλαιον 4ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16.	Ἡράκλειος	43
17.	Ὁ Ἰσλαμισμὸς	46
18.	Ἡ ἐξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των	49
<i>στ</i>	~~19.~~ Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	50

Κεφάλαιον 5ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α΄ Περιόδου

<i>στ</i>	20. Ἀρειανισμὸς	56
~~21.~~	Μονοφυσιτισμὸς	57

Κεφάλαιον 6ον. Βυζαντινῶν βίος και πολιτισμός

22. Ἡ παιδεία	60
23. Ἡ λογοτεχνία	62
24. Ἡ ἱστορία	65
25. Ἡ θεολογία	67
26. Ἡ ἀρχιτεκτονική	72
27. Ἡ Ἁγία Σοφία	76
28. Ζωγραφική και Γλυπτική	80
29. Ἡ φιλανθρωπία	83
30. Ἡ νομοθεσία	85
31. Ἡ στρατιωτική ὀργάνωσις	86
32. Αἱ πόλεις	89
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	91
34. Ἡ γεωργία	95
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή	96
36. Αἱ ἐσχατὰ	98

Κεφάλαιον 7ον. ΟΧΙ

37. Τὰ Δυτικά Κράτη	103
---------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 - 1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου - Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	107
2. Οἱ Βούλγαροι	109

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Γ'	111
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε'	113
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	116

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	119
7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	121
8. Θεόφιλος και οἱ διάδοχοί του	123

Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	126
10. Εἰκονομαχία	127
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	131
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ και αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν	133

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν	137
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς	140
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος	142
16. Ρωμανὸς Β'	144
17. Νικηφόρος Β' Φωκῆς	146
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	148
19. Βασίλειος ὁ Β'	150
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	155

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός	158
22. Σελτζούκοι Τοῦρκοι	159
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης	160
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	162
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνός	164
26. Μανουὴλ Α' Κομνηνός	166
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	169

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἄγγελος	171
29. Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος	173

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοικήσις	175
31. Ἡ παιδεία	178
32. Τὰ γράμματα	179
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι	182
34. Ἡ τέχνη	183

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου	191
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	193
37. Τὰ νέα ἔθνη καὶ Κράτη	194
38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία	196
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	197
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	199
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	202
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	204

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 - 1453)

Κεφάλαιον 1ον. Ἡ Εὐρώπη

1. Ἡ Γαλλία	209
2. Ἡ Ἀγγλία	210
3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις	212
4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	213
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι	215

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον

6. Ἡ Φραγκοκρατία	221
7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως	224
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	227

Κεφάλαιον 3ον. Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	229
10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	232
11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	233
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	237
13. Ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	239

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	247
15. Αἱ Τέχναι	250

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ	256
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	258
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	260

⁵Επιμελήτης ἐκδόσεως ΣΤΥΛ. ΚΟΡΑΚΙΤΗΣ (Ἀπόφ. Α. Σ. 1017 | 31-3-62)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίτυπον, στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου, θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλὼν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15 / 21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΤ', 1962 (V) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 25.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1069/5-4-62

Ἐκτύπωσις - Βιβλιοδοσία Ν. ΤΙΛΠΕΡΟΓΛΟΥ καὶ Σία - Μελιδώνη 15
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

